ISSN 0134—3114

KOMUNISTAS

11 • 1989

ŠIAME NUMERYJE:

1989 m. gruodžio 19 d. šaukiamas LKP XX suvažiavimas

S. JASYS: Mes neturim teisės karščiuotis, būti vienašališki

R. PURTULIS: Ateinam į Respubliką ir prašom: „Priimkite mus!"

R. ŠARMAITIS: Kiekviena gyvenimo diena – kilniajai idėjai

A. KARALEVIČIUS: Ką statome – namus ar oro pilis?

MŪSŲ LIAUDIS PASIRINKO
SAVO KELIĄ 1917 METŲ SPALYJE,
IR, NORS PRAEITYJE BUVO
DEFORMUOJAMAS SOCIALIZMAS,
JO LENININĖ KONCEPCIJA,
MES TVIRTAI ŽENGSIME
ŠIUO KELIU.
MES SAKOME, KAD
PERTVARKA — TAI SOCIALIZMO
ATNAUJINIMAS,
BET NE JO DEMONTAVIMAS.
MES SAKOME, KAD
PERTVAKA — TAI
REVOLIUCINIS PERTVARKYMAS,
SOCIALIZMO
DEFORMACIJOS PAŠALINIMAS,
BET NE KAPITALIZMO RESTAURAVIMAS.
MES SAKOME, KAD
PERTVARKA — TAI
MARKSIZMO ATGIMIMAS,
NAUJAS LENININIŲ IDĖJŲ SUVOKIMAS,
NAUJŲ DARBO KONCEPCIJŲ
IR METODŲ ĮTVIRTINIMAS,
KAI ATGIMSTA TAI,
KAS SVARBIAUSIA, — LIAUDIES,
DARBO ŽMOGAUS KŪRYBINIS
POTENCIALAS.

Iš M. Gorbačiovo kalbos, pasakytos
1989 m. rugsėjo 28 d. Kijeve,
Ukrainos Komunistų partijos CK
plenume

VISŲ ŠALIŲ PROLETARAI, VIENYKITĖS!

KOMUNISTAS

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO
TEORINIS IR POLITINIS ŽURNALAS

EINA NUO 1918 METŲ
BALANDŽIO 6 DIENOS

IŠEINA KARTĄ PER MĖNESĮ
LIETUVIŲ IR RUSŲ KALBOMIS

11 (785)

1989 • LAPKRITIS

LKP CK LEIDYKLA, VILNIUS

TURINYS:

INFORMACINIS PRANEŠIMAS APIE TARYBŲ SĄJUNGOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO PLENUMĄ 3

TSKP CENTRO KOMITETO PLENUMO 1989 M. RUGSĖJO 19 D. NUTARIMAS DĖL EILINIO TSKP XXVIII SUVAŽIAVIMO SUŠAUKIMO 5

TSKP CENTRO KOMITETO PLENUMO 1989 M. RUGSĖJO 20 D. NUTARIMAS DĖL PARTIJOS NACIONALINĖS POLITIKOS DABARTINĖMIS SĄLYGOMIS 5

NACIONALINĖ PARTIJOS POLITIKA DABARTINĖMIS SĄLYGOMIS (TSKP PLATFORMA). PRIIMTA TSKP PLENUMO 1989 M. RUGSĖJO 20 DIENĄ 6

INFORMACINIS PRANEŠIMAS APIE LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO XXI PLENUMĄ 19

LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO XXI PLENUMO NUTARIMAS DĖL DISKUSIJOS APIE LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS IR JOS VEIKLOS PERTVARKĄ IR LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS XX SUVAŽIAVIMO SUŠAUKIMĄ 21

● PARTIJA: ATSINAUJINIMO METAS

Einame nepramintu taku 23

S. SKINDERIS — Lūkesčius turime realizuoti 30

Realybė — kelias į vienybę 31

V. RIMKUS — Nauja viltis 36

● PERTVARKOS TEORIJA IR POLITIKA

J. BAGDANAVIČIUS — Nuosavybės santykių deformacijos. Kaip jas įveikti! .. 38

● EKONOMINIO SAVARANKIŠKUMO PROBLEMOS

Vilčių — daug, o nežinomybės — dar daugiau 43

● AKTUALŪS SOCIALINIAI KLAUSIMAI

S. SAKALAUSKIENĖ, A. ŽILIUS, J. LIUBERTAS — Iš ko statysime rytoj! 49

A. KARALEVIČIUS — Individuali statyba — ne vien asmeninis reikalas 54

● PRAEITIES PUSLAPIAI

R. ŠARMAITIS — Antano Sniečkaus gyvenimas ir visuomeninė veikla .. 58

● TARPTAUTINĖMIS TEMOMIS

R. A. GRIŽAS — Albanija vakar ir šiandien 82

● ŽURNALŲ PUSLAPIUOSE

Religija ir nacija 88

● IŠTIKIMI PARTIJOS KOVOTOJAI

G. MILKEVIČIŪTĖ — Kito kelio nebuvo 90

R. JERMALAVIČIENĖ — Kalėjimuose nepalūžęs 91

● KRITIKA IR BIBLIOGRAFIJA

B. BALČIŪNAS — *Darbo našumo rezervai pramonėje* 94

INFORMACINIS PRANEŠIMAS

APIE TARYBŲ SĄJUNGOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO PLENUMĄ

1989 metų rugsėjo 19—20 dienomis įvyko eilinis TSKP Centro Komiteto plenumas. Plenumas apsvarstė šiuos klausimus:

1. Dėl TSKP eilinio XXVIII suvažiavimo sušaukimo.
2. Dėl partijos nacionalinės politikos dabartinėmis sąlygomis.

Pirmuoju klausimu plenumas išklausė TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo kalbą ir priėmė atitinkamą nutarimą, kurie publikuojami spaudoje.

Antruoju klausimu „Dėl partijos nacionalinės politikos dabartinėmis sąlygomis" plenumas išklausė TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo pranešimą.

Plenumo dalyviams išdalyti dokumentai, apibendrinantys partinių komitetų, komunistų, valstybinių ir visuomeninių organizacijų, mokslininkų pasiūlymus ir pastabas dėl tarpnacionalinių santykių problemų, gautus svarstant TSKP platformos projektą, darbo žmonių laiškų šiais klausimais apžvalgą, taip pat kai kuri informacinė medžiaga.

Diskusijose kalbėjo: R. Chabibulinas — TSKP Baškirijos srities komiteto pirmasis sekretorius, J. Sokolovas — Baltarusijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, A. Masalijevas — Kirgizijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, J. Jelčenka — Ukrainos Komunistų partijos CK sekretorius, N. Nazarbajevas — Kazachijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, J. Karabasovas — TSKP Maskvos miesto komiteto sekretorius, J. Prokopjevas — TSKP Jakutijos srities komiteto pirmasis sekretorius, R. Nišanovas — TSRS Aukščiausiosios Tarybos Tautybių Tarybos pirmininkas, V. Afanasjevas — „Pravdos" laikraščio vyriausiasis redaktorius, V. Vorotnikovas — RTFSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas, G. Gumbaridzė — Gruzijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, V. Potapovas — TSKP Irkutsko srities komiteto pirmasis sekretorius, A. Brazauskas — Lietuvos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, J. Masliukovas — TSRS Ministrų Tarybos Pirmininko pirmasis pavaduotojas, TSRS valstybinio plano komiteto pirmininkas, S. Arutiunianas — Armėnijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, A. Girenka — Ukrainos Komunistų partijos Krymo srities komiteto pirmasis sekretorius, B. Oleinikas — rašytojas, TSRS Aukščiausiosios Tarybos Tautybių Tarybos pirmininko pavaduotojas, S. Grosu — Moldavijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, V. Veljasas — Estijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, S. Nijazovas — Turkmėnijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, D. Zavgajevas — TSKP Čečėnijos-Ingušijos srities komiteto pirmasis sekretorius.

Plenume sudaryta redakcinė komisija TSKP platformos „Nacionalinė partijos politika dabartinėmis sąlygomis" projektui išbaigti ir plenumo nutarimui svarstytu klausimu parengti.

Rugsėjo 20 dieną CK plenume buvo toliau svarstomas TSKP platformos projektas ir TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo pranešimas „Apie partijos nacionalinę politiką dabartinėmis sąlygomis".

Diskusijose kalbėjo: I. Karimovas — Uzbekijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, G. Usmanovas — TSKP Totorijos srities komiteto pirmasis sekretorius, J. Vagris — Latvijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, A. Volskis — Kalnų Karabachijos autonominės srities ypatingojo valdymo

komiteto pirmininkas, M. Nenaševas — TSRS valstybinio televizijos ir radijo komiteto pirmininkas, N. Gelert — Kazachijos TSR Amangeldy tarybinio ūkio mechanizatorė, A. Vlasenka — TSKP Smolensko srities komiteto pirmasis sekretorius, M. Jusupovas — TSKP Dagestano srities komiteto pirmasis sekretorius, A. R. Vezirovas — Azerbaidžano Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, K. Machkamovas — Tadžikijos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius, D. Jazovas — TSRS gynybos ministras, J. Jelisejevas — TSKP Kabardos-Balkarijos srities komiteto pirmasis sekretorius, B. Korsunskis — TSKP žydų autonominės srities komiteto pirmasis sekretorius, Chabarovsko kraštas, V. Bakatinas — TSRS vidaus reikalų ministras, G. Širšinas — TSKP Tuvos srities komiteto pirmasis sekretorius, V. Mišinas — VPSCT sekretorius.

Plenume sudarytos redakcinės komisijos vardu kalbėjo TSKP CK Politinio Biuro narys, CK sekretorius V. Medvedevas.

Plenumas pritarė patobulintam, atsižvelgus į gautus pasiūlymus, pastabas ir į įvykusį svarstymą, TSKP platformos „Nacionalinė partijos politika dabartinėmis sąlygomis" projektui (platforma bus paskelbta) ir priėmė šiuo klausimu nutarimą.

Plenumas išklausė TSRS generalinio prokuroro A. Sucharevo pranešimą apie rezultatus, gautus apsvarsčius TSKP CK Politinio Biuro nario, TSKP CK sekretoriaus J. Ligačiovo pareiškimą, su kuriuo jis kreipėsi į TSKP Centro Komitetą ir TSRS prokuratūrą dėl to, kad tardytojai T. Gdlianas ir N. Ivanovas jį apkaltino kyšininkavimu. TSRS prokuratūros atliktas tyrimas parodė, kad tie teigimai visai nepagrįsti.

Plenume kalbėjo J. Ligačiovas ir kandidatas į TSKP CK narius V. Smirnovas. Plenumas priėmė šiuo klausimu nutarimą.

CK plenumas apsvarstė organizacinį klausimą.

Plenumas atleido V. Čebrikovą ir V. Nikonovą iš TSKP CK Politinio Biuro narių ir TSKP CK sekretorių pareigų ryšium su jų pareiškimais dėl išėjimo į pensiją.

Plenumas atleido V. Ščerbickį iš TSKP CK Politinio Biuro nario pareigų ryšium su jo pareiškimu dėl išėjimo į pensiją.

Plenumas atleido J. Solovjovą ir N. Talyziną iš kandidatų į TSKP CK Politinio Biuro narius pareigų ryšium su išėjimu į pensiją.

Drg. M. Gorbačiovas šiltai padėkojo draugams V. Čebrikovui, V. Nikonovui, V. Ščerbickiui, J. Solovjovui, N. Talyzinui už ilgametę aktyvią ir vaisingą jų veiklą partijos organuose.

Plenumas išrinko TSRS valstybės saugumo komiteto pirmininką V. Kriučkovą TSKP CK Politinio Biuro nariu.

Plenumas pervedė J. Masliukovą iš kandidatų į TSKP CK Politinio Biuro narius.

Plenumas išrinko TSRS Aukščiausiosios Tarybos Sąjungos Tarybos pirmininką J. Primakovą ir Partinės kontrolės komiteto prie TSKP CK pirmininką B. Pugą kandidatais į TSKP CK Politinio Biuro narius.

Plenumas išrinko TSKP Oriolo srities komiteto pirmąjį sekretorių J. Strojevą, TSKP Lipecko srities komiteto pirmąjį sekretorių J. Manajenkovą ir TSKP Totorijos srities komiteto pirmąjį sekretorių G. Usmanovą TSKP CK sekretoriais.

Plenumas pervedė iš kandidatų į TSKP CK narius Ukrainos Komunistų partijos Krymo srities komiteto pirmąjį sekretorių A. Girenką ir išrinko jį TSKP CK sekretoriumi.

Pabaigoje plenume kalbėjo TSKP CK Generalinis Sekretorius M. Gorbačiovas.

TSKP Centro Komiteto plenumo 1989 metų rugsėjo 19 dienos nutarimas

DĖL EILINIO TSKP XXVIII SUVAŽIAVIMO SUŠAUKIMO

I. Sušaukti eilinį TSKP XXVIII suvažiavimą 1990 metų spalio mėnesį.
II. Patvirtinti tokią darbotvarkę:
1. Pertvarka ir partijos uždaviniai. TSKP Centro Komiteto ataskaita.
2. TSKP Centrinės revizijos komisijos ataskaita.
3. Dėl TSKP Įstatų.
4. Partijos centrinių organų rinkimai.

III. Pavesti TSKP CK Politiniam Biurui parengti pasiūlymus dėl ataskaitinės rinkiminės kampanijos prieš prasidedant suvažiavimui organizavimo terminų, suvažiavimo delegatų atstovavimo normos ir jų rinkimo tvarkos ir pateikti šiuos pasiūlymus apsvarstyti CK plenumui.

TSKP Centro Komiteto plenumo 1989 metų rugsėjo 20 dienos nutarimas

DĖL PARTIJOS NACIONALINĖS POLITIKOS DABARTINĖMIS SĄLYGOMIS

Apsvarstęs TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo pranešimą ir išnagrinėjęs TSKP platformos „Nacionalinė partijos politika dabartinėmis sąlygomis" projektą, atsižvelgdamas į jo svarstymo partijoje ir liaudyje rezultatus, plenumas nutaria:

1. Priimti TSKP platformą „Nacionalinė partijos politika dabartinėmis sąlygomis" ir laikyti nuoseklų jos įgyvendinimą visų partinių organizacijų, kiekvieno komunisto uždaviniu.

Plenumas yra tos nuomonės, kad platformos idėjos ir nuostatos, susilaukusios plataus pritarimo visuomenėje, atitinka esminius pertvarkos poreikius ir gali tapti politiniu pamatu tarybinei federacijai atnaujinti, visiems nacionaliniams valstybiniams dariniams vystyti ir kitoms nacionalinėms problemoms išspręsti visų Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos tautų labui.

2. Plenumas paveda TSKP CK Politiniam Biurui, sąjunginių respublikų Komunistų partijų Centro Komitetams, partijos kraštų ir sričių komitetams parengti konkrečius partinių organizacijų veiklos planus, numatančius, kaip bus realizuojamos idėjos, išdėstytos TSKP platformoje „Nacionalinė partijos politika dabartinėmis sąlygomis".

NACIONALINĖ PARTIJOS POLITIKA DABARTINĖMIS SĄLYGOMIS

(TSKP PLATFORMA)

Priimta TSKP CK plenumo 1989 metų rugsėjo 20 dieną

Nacionalinis klausimas Tarybų Sąjungoje pastaruoju metu tapo nepaprastai opus. Partija supranta, kad ryšium su tuo iškilusių problemų sprendimas turi didžiulę reikšmę pertvarkos likimui ir mūsų šalies ateičiai. Toks sprendimas gali ir turi būti rastas tik revoliucinio tarybinės visuomenės atsinaujinimo tėkmėje. Lemiamą reikšmę šioje srityje turės pertvarkymai, įgyvendinami dabartiniame Tarybų Sąjungoje vykdomos socializmo ekonominės ir politinės sistemos reformos etape. Principiniai požiūriai į šio uždavinio sprendimą išdėstyti TSKP XIX sąjunginės konferencijos rezoliucijoje „Dėl tarpnacionalinių santykių".

Surengus TSRS liaudies deputatų I suvažiavimą ir po to sudarant naujus sąjunginius, respublikinius ir vietinius valdžios organus, kuriamas politinis mechanizmas, kurio sistemoje gali būti realiai išspręsti pribrendę visų mūsų šalies tautų ir tarpnacionalinių santykių plėtotės klausimai. Šiuos klausimus turi specialiai nagrinėti TSRS Aukščiausiosios Tarybos Tautybių Taryba ir jos komisijos.

TSKP CK mano, jog reikia numatyti, kad viena iš svarbiausių bendros persitvarkymo koncepcijos sudedamųjų dalių būtų dabartinė partijos politika nacionaliniu klausimu, kuri, atsižvelgdama į mūsų šalyje ir pasaulyje sukauptą patirtį, užtikrintų visoms mūsų šalies tautoms sąlygas laisvai vystytis, stiprinti jų draugystę ir bendradarbiavimą, remiantis tautų lygiateisiškumo ir žmonių lygiateisiškumo, kokios tautybės jie bebūtų, organiško derinimo principais.

Siūloma platforma parengta, išanalizavus ir sugretinus partinių komitetų, tarybinių organų, mokslo įstaigų, plačiosios visuomenės ir įvairių visuomenės judėjimų, mokslininkų nuomones, spaudos publikacijas. Ji parengta, atsižvelgus į naujas idėjas, iškeltas TSRS liaudies deputatų suvažiavime. Ji taip pat rodo įvairių tautybių tarybinių žmonių nuomones, išdėstytas laiškuose, kuriuos gavo TSKP Centro Komitetas.

KOKĮ PALIKIMĄ MES GAVOME

Kad suprastume, kiek daug nuveikta Tarybų valdžios metais ir kokią reikšmę tai turi, reikia atsiminti, nuo ko prasidėjo mūsų raida. Didžiulėse platybėse, ir ypač nacionaliniuose rajonuose, pramonės gamybos faktiškai nebuvo, ištisi nacionalinės, o tuo labiau pasaulinės kultūros klodai liaudies masėms buvo neprieinami. Daugelis tautų tebuvo pasiekusios feodalinę ir net tik patriarchalinę-gimininę visuomenės raidos stadiją. Socialinę nelygybę didino nacionalinė priespauda.

Po Spalio revoliucijos pergalės Tarybų valdžia pradėjo įgyvendinti partijos parengtą socialistinę programą nacionaliniu klausimu. Jos branduolys buvo V. Lenino iškeltos nacionalinio apsisprendimo ir darbo žmonių internacionalinio bendradarbiavimo idėjos.

TSR Sąjunga buvo formuojama vykstant smarkiai politinei kovai. Išryškėjo skirtingi požiūriai į būsimąją šalies nacionalinę valstybės santvarką. V. Lenino nuopelnas yra tai, kad tada pavyko atsisakyti kraštutinumų: pasiūlymo sudaryti konfederaciją, tai yra tokią struktūrą, kuri neleido sutelkti jaunų tarybinių respublikų jėgų ir galimybių pasiekti bendrus tikslus, ir „autonomizacijos" projekto, kuris iki minimumo apribojo nacionalinių valstybinių darinių savarankiškumą, kad faktiškai būtų suformuota labai centralizuota, unitarinė valstybė.

Respublikos susivienijo remdamosi tarybine federacija, kuri suteikė galimybę tautoms, viena, įgyvendinti teisę į apsisprendimą ir savo valstybingumo sukūrimą, o kita vertus — panaudoti pranašumus, kuriuos sudaro savo jėgų suvienijimas, bendras vystymasis socialistiniu būdu.

Daugelis tautų atkūrė arba pirmą kartą sukūrė savo valstybingumą, įvairias nacionalinės teritorinės autonomijos formas. Sąjunginės socialistinės valstybės įkūrimas 1922 m. sutarties ir 1924 m. TSRS Konstitucijos pagrindu suteikė galimybę bendromis pastangomis įvykdyti šalies industrializavimą ir socialistinį kaimo pertvarkymą laikantis orientacijos likviduoti pakraščių atsilikimą, suvienodinti tautų ekonominės raidos ir materialinio aprūpinimo lygius. Susidarė vientisas liaudies ūkio kompleksas. Kokybiškai kito tarybinių tautų socialinė struktūra. Dvasinėje srityje buvo sudaromos galimybės išsaugoti ir ugdyti nacionalinį savitumą. Kartu vyko tiek ekonominių poreikių, tiek tikslų ir idealų vienovės sąlygomis integraciniai procesai, kurie vedė į naujos socialinės bendrijos — tarybinės liaudies formavimąsi.

Visa tai buvo pagrindas laipsniškai įveikti buvusią nesantaiką ir nepasitikėjimą, formuoti tautų draugystę. Jos galia ir tvirtumas visiškai atsiskleidė Tėvynės kare, kai tarybiniai žmonės stojo ginti daugianacionalinės savo Tėvynės laisvės ir nepriklausomybės, bendromis jėgomis iškovojo pergalę prieš fašizmą.

Nepaisant visų tolesnės raidos prieštaravimų, tautos nenukrypstamai ėjo ekonominės, socialinės ir dvasinės pažangos keliu. Visuose šalies regionuose susiformavo stambios gamybinės jėgos. Respublikose išaugo sava darbininkų klasė, mokslinė techninė ir meninė inteligentija. Kooperacijos ir mechanizacijos pagrindu buvo pertvarkytas kaimas. Gerokai pakilo visų Tarybų Sąjungos tautų išsilavinimo lygis. Plėtojant pramonę ir žemės ūkį Šiaurėje, Sibire ir Tolimuosiuose Rytuose, kuriant naujus pramonės, mokslo ir kultūros centrus pakito šalies nacionalinis žemėlapis. Šiandien nėra teritorijų, kuriose kartu negyventų ir nedirbtų įvairių tautybių žmonės. Pakito demografinė situacija, kuriai būdingas spartus miestų gyventojų gausėjimas.

Šios esminės permainos nulėmė naujas realijas, į kurias reikia atsižvelgti ir siekiant sudaryti sąlygas tolesnei kiekvienos nacionalinės bendrijos raidai, ir siekiant harmonizuoti tarpnacionalinius santykius. Todėl objektyviu poreikiu tampa radikaliai atnaujinti nacionalinę politiką.

Tačiau nacionalinės plėtotės ir nacionalinių santykių problemos, su kuriomis šalis dabar susiduria, turi gilias šaknis ir praeityje. Tai reikia išsiaiškinti ir ryžtingai stoti prieš visa, kas neatitinka socialistinių idealų ir principų.

Impulsai, kuriuos proletarinė revoliucija davė nacionalinei politikai, nesusilpnėjo per visą mūsų istoriją. Tačiau visuomenės raidos deformacijos, kurios prasidėjo netrukus po V. Lenino mirties, pragaištingai atsiliepė ir tarpnacionaliniams santykiams.

Administravimo ir komandavimo sistema, kuriai reikėjo nepaprastai centralizuotų standartinių struktūrų, kuo toliau, tuo labiau ignoravo nacionalinės raidos poreikius. Įsigalėjo žinybinis, biurokratiškai viską suvienodinantis požiūris, kuris pasireiškė visur kur — pradedant gamybinių jėgų išdėstymu ir baigiant kalbos, švietimo ir kultūros problemomis. Visos valstybės interesų gynimo dingstimi buvo siaurinamas respublikų savarankiškumas, stiprėjo unitarizmo tendencija. Laipsniškai blėso 1924 metų Konstitucijoje numatytas Są-

jungos ir respublikų, kurių suverenitetas daugeliu atžvilgių tapo formalus, kompetencijos atribojimas.

Viena iš rimtų priežasčių, dėl kurių susikomplikavo nacionalinės problemos, buvo masinės represijos, ypač ištisų tautų perkėlimas iš jų tradicinių gyvenamųjų vietų į kitas respublikas ir regionus. Toks likimas ištiko kalmukus, karačiajus, balkarus, čečėnus, ingušus, Krymo totorius, turkus meschus, vokiečius, korėjiečius, graikus, kurdus. Nepagrįstai buvo kaltinami nacionalizmu ir persekiojami daugelis respublikų partinių ir valstybinių darbuotojų, nacionalinės inteligentijos atstovų. Asmens kulto laikotarpiu tragiškų nuostolių patyrė visos be išimties tautos.

Nors po XX suvažiavimo atitinkami nutarimai buvo pasmerkti ir anuliuoti, ne visais atvejais pavyko pašalinti neteisėtumo padarinius. Tos problemos atsiliepia iki šiol.

Daug opių šiandieninių problemų sukėlė ekstensyvios industrinės ir ekonominės raidos prieštaravimai, jos socialinių ir ekologinių padarinių ignoravimas. Didelę žalą nacionalinei savijautai padarė įsivyravęs šakinis valdymo principas ir su juo susijęs žinybiškumas, todėl ne visada atsižvelgiama į nacionalines sąlygas ir tradicijas, ekologinius padarinius, teritorijų kompleksinės plėtotės interesus. Ir patys respublikų, kraštų bei sričių organai ilgą laiką leido be pusiausvyros plėtoti pramonės potencialą.

Dabartinės tarpnacionalinių santykių problemos labai susijusios su nepakankamu realių visuomeninių procesų vertinimu. Visam pasauliui būdingas objektyvus prieštaravimas tarp tautų plėtotės ir jų suartėjimo, tarp savarankiškumo siekimo ir poreikio stiprinti integracinius ryšius pasireiškė ir daugianacionalinėje mūsų šalyje. Bet tai nebuvo deramai analizuojama, į tai nebuvo atsižvelgiama politikoje.

Nacionalinės savimonės stiprėjimas žadino domėjimąsi savo tautos istorija, jos kultūros vertybėmis ir tradicijomis. Tačiau tenkinti šiuos poreikius trukdė teorinės nuostatos forsuoti tautų suartėjimą, teigimas, kad esą visiškai ir galutinai išspręstas nacionalinis klausimas, o tai menkino nacionalinę įvairovę, dvasinio gyvenimo ypatybes.

Pastaraisiais dešimtmečiais vykę demografiniai, ekonominiai ir socialiniai procesai kai kuriuose regionuose gerokai pakeitė vietinių ir čia dėl migracijos apsigyvenusių gyventojų santykį, o tai sukėlė būgštavimus, ar pavyks išsaugoti tautinį savitumą. Be to, spartus mechaninis gyventojų prieaugis sudarė papildomų socialinių sunkumų, neigiamai atsiliepė nacionalinei darbininkų klasės struktūrai. Kituose regionuose, kuriuose yra didelis natūralusis gyventojų prieaugis, ėmė trūkti darbo vietų. Visa tai irgi sukėlė tarpnacionalinę įtampą.

Lenininių nacionalinės politikos principų pažeidimai padarė žalą visoms šalies tautoms, iš jų ir rusų tautai. Šiandien ir Rusijoje, kuri buvo ir yra visos mūsų Sąjungos konsoliduojantis pradas, daugiausia prisidėjo prie nacionalinių pakraščių atsilikimo likvidavimo, taip pat opios yra daugelis ekonominių ir socialinių, ekologijos problemų, istorijos paminklų išgelbėjimo ir atkūrimo, nacionalinės kultūros vertybių išsaugojimo uždaviniai.

Abejingumas nacionaliniam savitumui, daugelis neišspręstų socialinių problemų skausmingai atsiliepė nacionalinei savimonei, sukėlė nuoskaudos jausmą — visa tai neretai buvo naudojama įtampai didinti, sudarė sąlygas nacionaliniam ekstremizmui. Dėl viso to nacionalinės problemos kai kuriuose šalies regionuose įgijo labai pavojingą pobūdį, prasidėjusiam pertvarkos procesui tenka susidurti su čia susikaupusiais prieštaravimais.

Dabar tarybinė visuomenė, įžengusi į radikalių reformų kelią, kritiškai apmąsto savo praeitį. Uždavinys — išsaugojus visa tai, kas vertinga, pašalinti neteisingumus, įlieti naujos energijos į kiekvienos mūsų šalies tautos ekonominį, politinį, dvasinį gyvenimą, atverti horizontus laisvai nacionalinei plėtotei. Ir kartu — plėsti, didinti socialistinės visuomenės internacionalinę viny-

bę, stiprinti daugiatautę Tarybų valstybę. Tarpnacionalinių santykių harmonizavimas nauju pagrindu — vienas svarbiausių partijos nacionalinės politikos tikslų.

Tad kokie yra nacionalinės politikos strateginiai uždaviniai ir svarbiausios kryptys?

Be kitų pagrindinių savo būdingųjų bruožų, socializmas numato tautų lygiateisiškumą — kiekviena jų turi turėti realią galimybę išsaugoti savo savarankiškumą ir savitumą, kalbą, kultūrą, tradicijas. Šiandien svarbiausias uždavinys — sukurti veiksmingus valstybės, visuomenės ir ekonomikos mechanizmus, kurie garantuotų organišką nacionalinių ir internacionalinių vertybių bei interesų derinimą.

Šis uždavinys neatskiriamas nuo ekonominių, socialinių ir politinių santykių pertvarkymo, jis gali būti išspręstas tik demokratizuojant tarybinę visuomenę ir įtvirtinant socialistinę liaudies savivaldą. Čia pirmiausia yra svarbios šios nacionalinės politikos kryptys:

— tobulinti tarybinę federaciją, suteikti jai realų politinį ir ekonominį turinį;

— plėsti visų nacionalinės autonomijos rūšių teises ir galimybes;

— garantuoti lygias teises kiekvienai tautai, tenkinti kiekvienos tautos specifinius interesus;

— sudaryti sąlygas laisvai nacionalinių kalbų ir kultūrų plėtotei;

— stiprinti garantijas, kad nebus pažeidžiamos piliečių teisės pagal nacionalinį požymį;

— atnaujinti visą idėjinį ir politinį, mokslo tiriamąjį ir auklėjamąjį darbą nacionalinių santykių sferoje;

— įtvirtinti tarpnacionalinio bendravimo sferoje savitarpio pagarbą kiekvienos tautos istorinėms tradicijoms ir nacionalinei specifikai, atsižvelgti į kiekvienos tautos ekonominius ir dvasinius interesus.

KAIP PATOBULINTI IR PADARYTI GYVYBINGĄ TARYBINĘ FEDERACIJĄ

Nuo 1985 metų balandžio mėnesio mūsų šalyje įgyvendinama ekonomikos, politikos ir kitų visuomenės gyvenimo sferų reformų programa. Visa šalies raida leidžia padaryti išvadą, kad reikia radikaliai pertvarkyti tarybinę federaciją.

Mūsų federacijos tvirtumo garantija yra visiškas tarybinių respublikų susivienijimo į vieną sąjunginę valstybę savanoriškumas; toje valstybėje kiekviena respublika išlaiko suverenitetą ir savarankiškumą, dalyvauja rengiant ir priimant bendrus sprendimus. Nepaprastai svarbi yra TSRS liaudies deputatų suvažiavimo pozicija, — šis suvažiavimas pasisakė, kad būtų atkurtas nacionalinio apsisprendimo jo tikrąja reikšme lenininis principas, kuris turi būti užtikrintas deramomis demokratinėmis teisinėmis garantijomis.

Tušti yra mėginimai teigti, jog esą neįgyvendintas TSRS tautų apsisprendimas, sutapatinti jį tik su atsiskyrimu, tuo būdu skurdinant šį universalų nacionalinio klausimo sprendimo principą. Visa tarybinė ir pasaulinė patirtis rodo, kad apsisprendimą reikia laikyti ne tik vienkartiniu aktu, kuris susijęs su atsiskyrimo teisės įgyvendinimu. Tai — sudėtingas, įvairiapusiškas nacionalinio orumo įtvirtinimo, politinio ir ekonominio savarankiškumo stiprinimo, kalbos ir kultūros plėtojimo procesas.

Dabartinėmis sąlygomis šį principą optimaliai išreiškia savivalda, kuri garantuoja kiekvienos tautos nacionalinio savitumo išsaugojimą, jos teisę naudotis visomis suvereniteto gėrybėmis, savarankiškai spręsti savo plėtotės klausimus. Kartu savivalda suponuoja savanorišką respublikų ir nacionalinių darinių susivienijimą bendrų visiems uždavinių sprendimo labui.

Nuosekliai gindama nacionalinio apsisprendimo principą, TSKP mano, jog pirmučiausias politinis uždavinys yra, atnaujinus federaciją, suteikus jai naują politinį ir ekonominį turinį, tenkinti visų Tarybų Sąjungos tautų įvairius poreikius, kad kiekviena iš jų gautų plačias galimybes kelti savo ekonomiką ir kultūrą, remdamasi mūsų šalyje sukurtu liaudies ūkio kompleksu, mokslo ir kultūros potencialu, kad ši politika prisidėtų prie internacionalinio Tarybų Sąjungos tautų susitelkimo, TSR Sąjungos stiprinimo.

Tarybinėje federacijoje slypi didžiulis potencialas ir svarbu jį kuo geriau panaudoti.

Mūsų federacijos stabilumo ir sėkmingos plėtotės sąlyga — optimalus santykis tarp sąjunginių respublikų ir TSR Sąjungos kaip visumos teisių. Todėl į pirmą vietą iškyla keli svarbiausi klausimai, kuriems turi būti rastas suderintas sprendimas.

Pirma. Svarbiausia idėja, sudaranti tarybinės federacijos pamatą, išreiškiama visų *pripažinta formule: be stiprios Sąjungos nėra stiprių respublikų,* be stiprių respublikų nėra stiprios Sąjungos.

Sutinkamai su tuo reikia aiškiai nustatyti Sąjungos ir respublikų kompetenciją ir savitarpio įsipareigojimus.

Sąjunga privalo turėti įgaliojimus, kurie reikalingi politinės ir ekonominės santvarkos pagrindams ir raidai nustatyti, šalies gynybai ir saugumui užtikrinti, *užsienio politikai vykdyti, ekonomikos, mokslo ir kultūros, asmenybės* apsaugos ir teisių gynimo, integracinių procesų efektyvaus naudojimo ir savitarpio pagalbos organizavimo bendriems uždaviniams koordinuoti ir spręsti. Sąjunga taip pat turi turėti įgaliojimus, kad būtų galima užtikrinti dinamišką ir stabilų šalies liaudies ūkio komplekso plėtojimą. TSR Sąjungos įgaliojimų sąrašas turi būti išsamus. Todėl tikslinga vadovautis tokiais principais:

— Sąjunginėms respublikoms priklauso visos teisės, kurios atitinka jų kaip suverenių socialistinių valstybių — federacijos narių statusą. Jos turi teisę spręsti visus valstybės ir visuomenės gyvenimo klausimus, išskyrus tuos, kuriuos jos savo noru perduoda Sąjungos kompetencijai.

— Sąjunginė respublika dalyvauja sprendžiant klausimus, priskirtus TSR Sąjungos kompetencijai. Tokį dalyvavimą užtikrina kiekvienos sąjunginės respublikos atstovavimas TSR Sąjungos organuose, taip pat nustatytos specialios sąjunginių sprendimų parengimo ir priėmimo procedūros.

— TSR Sąjunga leidžia TSRS įstatymų pagrindus ir įstatymus, kurie turi vienodą galią visoje TSRS teritorijoje ir konkretizuojami respublikų įstatymuose.

— Jeigu Sąjungos įstatymas viršija Sąjungos įgaliojimus, respublika turi teisę kelti klausimą dėl jo panaikinimo; taip pat turi būti panaikintas respublikos įstatymas, viršijantis respublikos kompetenciją arba prieštaraujantis TSR Sąjungos įstatymui.

— Aukščiausi sąjunginių respublikų valdžios atstovaujamieji organai gali užprotestuoti ir sustabdyti Sąjungos vyriausybės nutarimų ir potvarkių galiojimą savo teritorijoje, jeigu jie pažeidžia sąjunginės respublikos konstitucines teises.

— Federacinėje teisinėje valstybėje kuriami mechanizmai ir nustatomos aiškios procedūros, kaip spręsti nesutarimus, kurie gali kilti tarp TSR Sąjungos ir respublikų valdžios ir valdymo organų, taip pat tarp sąjunginių respublikų ir kitų valstybinių nacionalinių ir nacionalinių teritorinių darinių. Šią funkciją pirmiausia galėtų atlikti TSRS Konstitucinės priežiūros komitetas, o būtinais atvejais — TSRS Aukščiausioji Taryba ir TSRS liaudies deputatų suvažiavimas.

— Svarbią reikšmę tobulinant mūsų federaciją, plečiant sąjunginių ir autonominių respublikų teises turi jų Konstitucijos, kurios turi atspindėti respublikų ekonomines, socialines, kultūrines ir kitas ypatybes, jų istoriškai susiklosčiusias tradicijas ir neturi prieštarauti TSRS Konstitucijai.

Antra. Dabartinėmis sąlygomis ekonominį apsisprendimo ir suvereniteto turinį išreiškia tai, kad respublikos ima taikyti ūkiskaitą ir finansavimąsi. Sutinkamai su tuo:

— Sąjunginės respublikos priima įstatymus dėl gamtos išteklių naudojimo, remdamosi sąjunginiais įstatymų šiuo klausimu pagrindais, vadovaudamosi tuo, kad žemė, jos gelmės, miškų, vandens ir kiti gamtos ištekliai yra sąjunginės respublikos ir TSR Sąjungos nuosavybė.

— Kad būtų aiškiai nustatytos teisės ir atsakomybė turto valdymo ir disponavimo klausimais, turi būti nustatyta pramonės, transporto, žemės ūkio, prekybos, komunalinių ir kitų įmonių priklausomybė konkrečioms visuomeninės nuosavybės rūšims: sąjunginei, respublikinei (sąjunginių ir autonominių respublikų), komunalinei, kooperatinei, visuomeninių organizacijų, darbo kolektyvų, akcinių bendrovių ir kitų ūkinių draugijų nuosavybei.

— Kartu su Sąjungos ir respublikų nuosavybe gali būti įmonių, kurios yra jų bendra, sąjunginė-respublikinė nuosavybė, taip pat mišrios nuosavybės formos, tarp jų ir tokios, kuriose dalį turi užsienio kapitalas. Teisė naudoti, valdyti šį turtą ir juo disponuoti, taip pat jį perleisti, nustatoma sutartimis. Tokiu pačiu pagrindu turi būti reguliuojami dviem ar kelioms respublikoms priklausančios nuosavybės naudojimo ir disponavimo klausimai.

— Ekonominius ūkininkavimo metodus ir formas respublikos savo teritorijoje pasirenka savarankiškai, vadovaudamosi realiu gamybos suvisuomeninimo lygiu ir gamybinių jėgų struktūra, atsižvelgdamos į ekonominio efektyvumo ir socialinio teisingumo principus, į gyventojų visiško užimtumo būtinumą.

— Plėtojant sąjunginę rinką, įmonių ir organizacijų, taip pat respublikų ekonominių mainų sąlygos turi būti nustatomos sutartimis. Respublikos savarankiškai pasirenka vieną ar kitą ūkiskaitos formą. Tikslinga apsvarstyti galimybę turėti kelias tokias formas, kurios atitiktų sąjunginių respublikų specifines ypatybes ir skirtųsi ekonominio savarankiškumo laipsniu. Atsižvelgiant į šiuos skirtumus, turi būti nustatomi atskaitymai į Sąjungos biudžetą ir savitarpio atsiskaitymų pobūdis bei formos.

— Šalyje turi veikti tokia ekonominių svertų ir stimulų sistema, kuri įgalintų TSRS vyriausybę, efektyviai naudojant valstybinio biudžeto lėšas, kartu su sąjunginėmis respublikomis vykdyti kryptingą liniją — įveikti atskirų rajonų dėl objektyvių priežasčių susidariusį ekonominės plėtotės atsilikimą, taip pat įsteigti Sąjungos fondą remti regionams, kurie nukentėjo nuo stichinių nelaimių arba ekonominių katastrofų, neįsisavintoms teritorijoms vystyti.

— Ekonominio respublikų savarankiškumo stiprinimas, jų liaudies ūkio potencialo augimas, gerovės kilimas neatskiriami nuo specializacijos, ekonominės integracijos didinimo proceso, bendros rinkos pranašumų kuo geresnio panaudojimo, bendro mokslinio-techninio potencialo didinimo.

— Svarbus sąjunginių organų uždavinys — padėti, kad respublikos dvišaliu ir daugiašaliu pagrindu galėtų sutelkti jėgas ir lėšas bendriems projektams įgyvendinti, kurti tarprespublikines ekonominio, mokslinio-techninio ir kultūrinio bendradarbiavimo komisijas.

Trečia. Su respublikų suverenitetu glaudžiai susijęs pilietybės klausimas. Vadovaujantis socialistinio federalizmo principais, reikia pripažinti, kad kiekviena sąjunginė respublika turi savo pilietybę, kuri apima visus jos gyventojus. Sąjunginės respublikos pilietis kartu yra TSRS pilietis. Neleistinos jokios privilegijos vieniems ir teisių varžymas kitiems tarybiniams piliečiams etniniais, religijos, kalbos motyvais ar gyvenimo laiko, taip pat kitais, žmogaus teises pažeidžiančiais motyvais.

Ketvirta. Stodamos į TSR Sąjungą, respublikos perdavė centrinių organų kompetencijai vykdyti pagrindinius šalies užsienio politikos uždavinius. Kartu joms lieka toks neatimamas suvereniteto bruožas, kaip teisė palaikyti santykius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis.

Jau artimiausiu metu reikia realizuoti Konstitucijos nuostatą, pagal kurį TSR Sąjunga turi nustatyti sąjunginių respublikų užsienio politikos ir ekonominės veiklos su užsienio šalimis, įskaitant savo delegacijų ir nuolatinių atstovų siuntimo į valstybes, su kuriomis jos palaiko ekonominius ir kultūrinius ryšius, bendrą tvarką ir koordinuoti šią veiklą. Respublikų ryšiai su užsienio valstybėmis neturi prieštarauti bendriems Sąjungos interesams.

Penkta. Vienas svarbiausių respublikų susivienijimo į Sąjungą tikslų yra garantuoti šalies saugumą, taikų tarybinės liaudies darbą. Respublikos prisideda prie sąjunginių organų tokių uždavinių sprendimo. TSRS Ginkluotosios Pajėgos formuojamos daugianacionaliniu pagrindu; visi piliečiai, nepriklausomai nuo tautybės, turi eiti karinę tarnybą pagal bendrus Sąjungos įstatymus. Sąjunginiams organams, suderinus su respublikų valdžia, suteikiama teisė organizuoti gynybinius objektus (aerodromus, mokomuosius centrus, poligonus ir t. t.) respublikų teritorijoje ir jais naudotis.

Šešta. Pertvarkant tarybinę federaciją, naujoviškai iškyla svarbų vaidmenį TSRS politinėje sistemoje atliekančių visuomeninių organizacijų statuso ir veiklos klausimai.

Šalyje vykstančio demokratizacijos proceso sąlygomis teisė pasirinkti ryšių tarp respublikų ir Sąjungos visuomeninių organizacijų formas priklauso pačioms šioms organizacijoms.

Šio klausimo sprendimas itin svarbią politinę reikšmę turi partijai. TSKP atsirado kaip bendraminčių organizacija, pažangių darbininkų klasės, darbo žmonių atstovų, nepriklausomai nuo jų tautybės, susivienijimas. Kaip tik dėl savo internacionalinio pobūdžio partija galėjo tapti konsoliduojančia vadovaujančia visuomenės socialistinės raidos jėga.

TSKP ryžtingai atmeta bet kokį tautinį ribotumą, vietiškumą, korporaciškumą, žinybiškumą. Jos sudėtis yra ir bus internacionalinė, ji yra ir bus idėjiškai ir organizaciniu atžvilgiu vieninga, sukurta vadovaujantis demokratinio centralizmo principais, turinti bendrą Programą ir Įstatus. Iš principo nepriimtinos TSKP struktūros federalizmo idėjos. Komunistai turi laikyti savo pareiga neleisti, kad būtų atsiribota nacionaliniu pagrindu nei partijos gretose, nei darbo kolektyvuose ir visuomeninėse organizacijose, kovoti su nacionalizmu ir šovinizmo apraiškomis, pirmiausia savo nacionalinėje aplinkoje. Nacionalistinės ir šovinistinės pažiūros ir samprotavimai nesuderinami su priklausymu TSKP.

Tačiau realaus politinio ir ekonominio turinio suteikimas mūsų federacijai numato naujų požiūrių į partijos gyvenimą. Nekeičiant esamos sąjunginių respublikų Komunistų partijų struktūros, reikia stiprinti jų savarankiškumą. Prie to prisidės joms suteikta teisė savo nuožiūra spręsti svarbiausius partijos gyvenimo klausimus — organizacinius ir struktūrinius, kadrų, finansų ir kitus, priimti laikantis TSKP Programos ir Įstatų savus politinius dokumentus, išreiškiančius specifinius tautinius poreikius ir komunistų veiklos sąlygas.

Nacionalinio veiksnio paisymas, organinis nacionalinių ir internacionalinių vertybių bei interesų derinimas turi tapti būtinu viso partinio darbo elementu. Laikyti tikslinga įsteigti TSKP CK komisiją nacionalinės politikos klausimams. Analogiškas komisijas būtų galima įsteigti sąjunginių respublikų Komunistų partijų Centro Komitetuose, esant reikalui — partijos kraštų ir sričių komitetuose.

Septinta. Pertvarkant tarybinę federaciją, turi būti išspręstos RTFSR valstybinio-teisinio statuso problemos.

Iki šiol šioje respublikoje daugelis valdymo funkcijų buvo pavesta sąjunginiams organams. Tai neigiamai atsiliepia ir pačios respublikos, ir Sąjungos interesams, dėl to neretai suplakami uždaviniai, delsiama spręsti pribrendusias problemas.

Tikslinga apsvarstyti klausimą dėl papildomų respublikos valdymo organų, įskaitant administracinius, ekonominius, ideologinius, kultūrinius, mokslinius ir kitus, įsteigimo Rusijos Tarybų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje.

Be respublikos valstybinių organų įsteigimo, reikia apsvarstyti galimybę koordinuoti RTFSR teritorijoje veikiančių partinių organizacijų pastangas, reguliariai rengiant TSKP Rusijos konferencijas, kurios spręstų esminius respublikos komunistų veiklos klausimus, taip pat įsteigti TSKP CK struktūroje CK biurą (sekretoriatą) RTFSR partinėms organizacijoms tiesiogiai operatyviai vadovauti. Panašiu keliu galėtų eiti ir kitos visuomeninės organizacijos.

RTFSR — tarybinė respublika, kurioje gyvena daugiausia tautų ir kurios sudėtyje yra 31 autonominis darinys. Todėl nusipelno dėmesio pasiūlymas įsteigti RTFSR dvejų rūmų Aukščiausiąją Tarybą, kad būtų geriau atstovaujama respublikoje gyvenančioms tautoms ir atsižvelgiama į jų interesus.

Teritorijos dydis, gamybos apimtis, gyventojų skaičius ir kiti veiksniai ateityje lems, ar tikslinga Rusijos Tarybų Federacinėje Socialistinėje Respublikoje pereiti prie didelių regionų valdymo, sukurti čia atitinkamus organus.

Aštunta. Kokiu būdu gali būti pertvarkyta tarybinė federacija?

Šiuo metu keliamas klausimas parengti ir pasirašyti naują Sąjungos sutartį vietoj 1922 metų TSRS sukūrimo sutarties, taip pat parengti naują TSR Sąjungos deklaraciją.

Kai dėl naujos sutarties, tai pati tarybinės federacinės valstybės Konstitucija yra sutartinis dokumentas, nes joje fiksuojamos Sąjungos ir ją sudarančių respublikų pagrindinės teisės ir savitarpio įsipareigojimai. Kaip žinoma, 1922 metų sutartis yra atvira ir iki šios dienos tebeturi savo juridinę galią.

Pagrindiniu politiniu dokumentu, kuris leis įtvirtinti priemones tarybiniam federalizmui atnaujinti ir spręsti iškylančius klausimus, galėtų tapti nauja deklaracija kaip organiška TSRS Konstitucijos dalis.

PADIDINTI TAUTINĖS AUTONOMIJOS VAIDMENĮ IR TEISINIO JOS STATUSO REIKŠMĘ

Organiška tarybinės federacijos pertvarkymo dalis ir kartu savarankiškas didelės politinės reikšmės klausimas yra tai, kad reikia atkurti visas įstatymines autonominėse respublikose, srityse ir apygardose gyvenančių tautų teises ir atgaivinti jų interesus.

Nacijų apsisprendimo formos skirtumai išreiškė tą gyvenimo realiją, kad Sąjungos kūrimosi laikotarpiu tautos buvo pasiekusios skirtingus ekonominės ir socialinės raidos lygmenis, labai skirtingas buvo jų didumas, ne visos buvo nuėjusios tautinės konsolidacijos etapus, praeityje turėjo arba buvo pasirengusios sukurti savo valstybingumą.

Dabar daugelis tų skirtumų įveikta. Tačiau autonominiai dariniai kol kas neturi pakankamų ir realių galimybių visiškai realizuoti tautinius poreikius, patiria žinybinį Sąjungos, respublikos, taip pat krašto ir srities valdžios spaudimą ir smulkmenišką globą.

Todėl tikslinga:

— Sparčiau atnaujinti konstitucinius ir kitus įstatyminius aktus dėl autonominių respublikų, autonominių sričių ir apygardų.

— Atsižvelgiant į autonominių respublikų kaip tarybinių socialistinių valstybių teisinę prigimtį, reikia iš esmės išplėsti jų kompetenciją. Jos turi turėti galimybę spręsti visus savo teritorijos administracinio teritorinio suskirstymo, gamtos apsaugos, tautinės kultūros ir kalbos ugdymo, istorijos paminklų apsaugos klausimus.

— Sustiprinti autonominių respublikų ekonominį savarankiškumą leidžiant joms taikyti ūkiskaitą ir finansavimąsi, nustatant, kokiomis formomis sąjunginio

— Priimti įstatymą, garantuojantį teises TSRS piliečiams, gyvenantiems už savo nacionalinių teritorinių darinių ribų arba neturintiems jų Tarybų Sąjungos teritorijoje. Turėti analogiškus įstatymus sąjunginėse ir autonominėse respublikose.

— Garantuoti teisę mokytis mokykloje gimtąja kalba, vartoti ją visuomeniniame gyvenime, saugoti ir plėtoti nacionalines tradicijas, saugoti gyvenamąją aplinką.

— Įstatymu garantuoti tarybinio žmogaus nacionalinės garbės ir orumo teisminį teisinį gynimą. Mūsų teisės arsenale turi būti numatyta pareiga atlyginti moralinę ir materialinę žalą už nacionalinių jausmų įžeidimą ir nacionalinio pasididžiavimo varžymą, o veiksmams, kuriais siekiama kurstyti nacionalinę nesantaiką, turi būti kuo griežčiausiai taikomi tarybiniai įstatymai ir užkertamas kelias.

— Įstatymu nustatyti sąlygas, kuriomis gali būti paleidžiamos ir uždraudžiamos nacionalistinės arba šovinistinės organizacijos ir grupės.

— Konfliktai, kurie dėl įvairių priežasčių kilo tarpnacionaliniu pagrindu, reikalauja ypač atidaus požiūrio ir takto, jie turi būti sprendžiami konstituciniu teisiniu demokratiniu pagrindu, viešai, būtinai dalyvaujant visų suinteresuotų šalių atstovams.

Iš šių pozicijų reikia spręsti problemas, susijusias su konfliktu dėl Kalnų Karabacho.

— Imtis visų priemonių, kad būtų išspręstos Krymo totorių, Tarybų Sąjungos vokiečių, graikų, kurdų, korėjiečių, turkų meschų ir kitų problemos.

Tokie klausimai turi būti sprendžiami būtinai atsižvelgiant į visų tokioje situacijoje esančių tautų interesus, esamas realybes, galimus padarinius žmonių gyvenimui.

— Įvykiai kai kuriose respublikose ir regionuose į pirmą vietą iškelia klausimą, kad reikia garantuoti žmonių saugumą, jų pilietinių teisių laikymąsi, rimties išsaugojimą ir tikrumo dėl savo ateities užtikrinimą.

— Reikia įstatyminio akto, garantuojančio visišką politinį reabilitavimą tautų, kurios buvo represuotos ir masiškai deportuotos, ir garantuojančio, kad tai niekada nepasikartos. Tai turi būti padaryta istorinės tiesos ir teisingumo, mūsų dorovinių idealų vardan.

CK Politinio Biuro Politinės reabilitacijos komisija turi atskirai išnagrinėti klausimus, susijusius su kaltinimais vadinamuoju „nacionaliniu nukrypimu", juos įvertinti, grąžinti gerą vardą tiems partiniams ir tarybiniams veikėjams, kurie dėl tos priežasties buvo politiškai apjuodinti ir represuoti.

Laikantis konstitucinių garantijų ir tarybinių piliečių teisių, turi būti vykdoma kadrų politika. Reikia siekti, kad valdžios, valdymo, teismo ir prokuratūros organuose, ūkinių ir socialinių bei kultūrinių įstaigų, visuomeninių organizacijų vadovybėje būtų atstovaujamos visos šalyje ir kiekvienoje respublikoje gyvenančios tautos, suprantama, atsižvelgiant į dalykines ir profesines žmonių savybes, reikia plėsti jų dalyvavimą sąjunginiuose valstybiniuose ir visuomeniniuose organuose.

Todėl, kad taikant alternatyvią deputatų iškėlimo ir išrinkimo sistemą gali būti prarastas arba susiaurintas vienų ar kitų tautų atstovavimas respublikų valdžios organuose, reikia pagalvoti, kaip sukurti specialų mechanizmą, galintį kompensuoti tokius reiškinius. Tokiu mechanizmu galėtų tapti sąjunginių ir autonominių respublikų Aukščiausiosiose Tarybose įkurti antrieji rūmai arba respublikose gyvenančių nacionalinių grupių atstovų tarybos prie šių respublikų Aukščiausiųjų Tarybų, turinčios įstatymų leidybos iniciatyvos teisę.

TSKP XIX sąjunginės konferencijos rezoliucija „Dėl tarpnacionalinių santykių" rekomendavo išnagrinėti klausimą, kad greta jau funkcionuojančių TSRS Aukščiausiosios Tarybos Tautybių Tarybos ir jos komisijų reikia įsteigti

valstybinį organą tautybių ir nacionalinių santykių reikalams. Ryšium su tuo tikslinga turėti specialų padalinį TSRS vyriausybės sudėtyje.

IDĖJINIS IR TEORINIS NACIONALINIO KLAUSIMO ASPEKTAS

Pažymėdama, kokią principinę reikšmę turi tarybinės federacijos raida, didesnis tautinės autonomijos vaidmuo, visų šalyje gyvenančių tautų esminių ekonominių ir socialinių problemų sprendimas, partija yra tos nuomonės, kad reikia šioje srityje smarkiai pagyvinti idėjinį ir teorinį darbą.

Spalio pagimdyta ir Tėvynės kare išmėginta tautų draugystė buvo daugelio kartų tarybiniams žmonėms gyvybinis jų reikalas ir viena iš svarbiausių normalios tarpnacionalinių santykių raidos šalyje garantijų. Negalima leisti, kad pastaruoju metu į visuomenės gyvenimą mesta tarpnacionalinės nesantaikos sėkla ateityje sudygtų, galėtų suluošinti mūsų vaikų ir vaikaičių gyvenimą. Internacionalinis ir patriotinis jaunosios kartos auklėjimas turi būti pirmučiausias partijos, Tarybų, profesinių sąjungų, darbo kolektyvų, komjaunimo, šeimos ir mokyklos uždavinys.

Reikia iš pagrindų pakeisti pačius internacionalistinės sąmonės ugdymo metodus ir šio darbo turinį. Seniai jau yra bevaisės pompastiškos frazės apie vienybę, nuo realybės atitrūkusios, įtikinamais argumentais neparemtos paskaitos, pokalbiai, spaudos publikacijos. Ir čia reikia naujo politinio mąstymo, kuris atmeta prisiskaitėliškumą. Reikia vadovautis tuo, kad internacionalizmas nepaneigia teisės į tai, kas tautiška, priešingai — jis reikalauja daugiau dėmesio skirti nacionaliniams tautų interesams ir kartu — ginti visiems žmonėms bendras vertybes, atsižvelgti į integracijos tendencijas, kurios stiprėja visame pasaulyje. Svarbu, kad internacionalizmas būtų suvokiamas kaip įsisąmonintas pačių žmonių poreikis, o ne kažkas iš svetur, iš šalies primesta.

Kilni humaniška internacionalizmo prasmė tokia, kad jis yra nesutaikinamas su nacionalizmu ir šovinizmu. Kaip parodė pastarojo meto įvykiai, visuomenėje esama nacionalistinių, šovinistinių ir ekstremistinių elementų, kurie, spekuliuodami ekonominiais ir socialiniais sunkumais, sąmoningai komplikuoja situaciją kai kuriuose šalies regionuose, kursto konfliktus tarp tautų, o dėl to yra žmonių aukų, atsirado pabėgėlių, patirta daug materialinių nuostolių, ir visa tai gali turėti nenuspėjamų padarinių. Pakėlė galvą neatsakingi politikantai, savotiški nacionalkarjeristai, kurie naudojasi atsinaujinimo idėjomis ir šūkiais, siaurus grupinius interesus skelbia bendrais nacionaliniais.

Tokius veiksmus reikia ryžtingai atremti. Negalima laisvės pakeisti anarchija ir prievarta. Mūsų tautas jungiančių vertybių praradimas reikštų katastrofą. Neturi būti nuolaidžiaujama nei tiems, kurie stojo į nusikaltimų kelią, nei tiems, kurie prie to prisideda.

Reikia nubrėžti aiškią ribą tarp tautinės savimonės stiprėjimo ir nacionalizmo. Priešinantis bet kurioms nacionalizmo apraiškoms, svarbu jautriai atsiliepti į visus teisėtus tautinio pobūdžio reikalavimus ir lūkesčius.

Reikia naujai apmąstyti religijos vaidmenį ir vietą tarpnacionaliniuose santykiuose, jos įtaką tautinei savimonei. Neleistina religiniu pagrindu priešinti žmonių, tuo labiau kurstyti nacionalinės nesantaikos.

Pirmiausia reikia neiškreiptos, visos tiesos apie realius tarpnacionalinių santykių raidos procesus TSR Sąjungoje, apie tai, dėl kokių priežasčių tvarkant tarpnacionalinius reikalus atsirado didelių kolizijų. Ir čia neturi likti „baltų dėmių". Viso to reikia pasitikėjimo ir savitarpio supratimo didinimo labui. Tais atvejais, kai esama ginčų ir abejonių, reikia negailėti jėgų, kad būtų kolektyviškai nustatyta tiesa.

Ypač svarbus vaidmuo vykdant partijos nacionalinę politiką tenka masinės informacijos priemonėms. Todėl didėja radijui ir televizijai, centrinėje ir

vietinėje spaudoje dirbančių komunistų atsakomybė. Tik nuoširdi pagarba kiekvienos tautos nacionaliniams jausmams ir kartu tvirtas principingumas, dabarties įvykių teisingas vertinimas gali padėti nuraminti protus, įveikti atsiradusius prieštaravimus.

TSKP nacionalinė politika reikalauja naujoviškai organizuoti kompleksinius teorinius ir etnosociologinius šalies tautų ir nacionalinių santykių raidos objektyvių procesų tyrimus, vaduoti teoriją ir praktiką nuo dogmatizmo ir stereotipų, naudotis pasaulyje sukaupta nacionalinio klausimo sprendimo patirtimi, rengti moksliškai pagrįstas rekomendacijas. Tam reikia išplėsti mokslinio tyrimo ir informacijos bazę, apsvarstyti klausimą, ar nevertėtų įsteigti tarpnacionalinių santykių mokslinio tyrimo instituto, ir imtis kitų reikiamų tokio pobūdžio priemonių.

Ir pasaulio, ir mūsų patirtis rodo, kad nacionalinis klausimas visada turi konkretų istorinį turinį. Jam išspręsti nėra ir negali būti receptų, tinkamų visiems gyvenimo atvejams, vienodų visiems socializmo raidos etapams, visiems šalies regionams. Nacionalinė politika — tai nuolatinė kūryba, gebėjimas laiku atsiliepti į tas problemas, kurios iškyla tautų santykių sferoje, rasti efektyvius konfliktiškų situacijų sprendimo mechanizmus, atsižvelgti į realią gyvenimo procesų dialektiką.

* * *

Tokie yra TSKP pasiūlymai, kaip reikėtų TSR Sąjungoje tobulinti tautų tarpusavio santykius, atnaujinti nacionalinę politiką. Liaudies deputatų suvažiavimui ir TSRS Aukščiausiajai Tarybai juos apsvarsčius, tuo politiniu pamatu remiantis priėmus reikiamus įstatymų aktus, naują kokybę įgis tarybinė federacinė valstybė, bus sudarytos sąlygos laisvai vystytis visoms TSRS tautoms, joms eiti savitarpio artėjimo keliu, stiprėti jų draugystei, savitarpio pagalbai ir plėstis bendradarbiavimui.

INFORMACINIS PRANEŠIMAS

APIE LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS CENTRO KOMITETO XXI PLENUMĄ

Spalio 12 dieną Vilniuje prasidėjo Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto XXI plenumas.

Į plenumą pakviesti Lietuvos KP miestų ir rajonų komitetų pirmieji sekretoriai, neįeinantys į CK sudėtį, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo, Ministrų Tarybos, ministerijų ir žinybų vadovaujantys darbuotojai, komisijų, ruošusių Lietuvos KP programinius dokumentus, nariai, spaudos atstovai.

Įžanginiu žodžiu plenumą pradėjo Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas BRAZAUSKAS.

Plenumas patvirtino tokią dienotvarkę:

1. Dėl diskusijos apie Lietuvos Komunistų partijos veiklos pertvarką ir LKP XX suvažiavimo sušaukimo.

2. Organizacinis klausimas.

Diskusijose kalbėjo: Lietuvos KP Biržų rajono komiteto pirmasis sekretorius, Lietuvos KP CK narys Juozas JUCIUS, Lietuvos KP Šiaulių miesto komiteto pirmasis sekretorius Mindaugas STAKVILEVIČIUS, Lietuvos KP Panevėžio miesto komiteto pirmasis sekretorius, Lietuvos KP CK narys Narimantas VAITKEVIČIUS, Rokiškio rajono „Tarybinės žemės" kolūkio pirmininko pavaduotoja, Lietuvos KP Revizijos komisijos narė Danutė MOTUZIENĖ, Lietuvos KP Vilniaus miesto komiteto pirmasis sekretorius, kandidatas į Lietuvos KP CK biuro narius Kęstutis ZALECKAS, Lietuvos KP Mažeikių rajono komiteto pirmasis sekretorius Romanas SONGAILA, Lietuvos KP Pasvalio rajono komiteto pirmasis sekretorius, Lietuvos KP Revizijos komisijos narys Jonas BUDREVIČIUS, Lietuvos KP Pakruojo rajono komiteto pirmasis sekretorius Valdimiras ŽVIRBLIS, Lietuvos TSR darbo ir socialinio aprūpinimo ministras, Lietuvos KP CK narys Vaclovas MORKŪNAS, Lietuvos KP CK reikalų valdytojas, Lietuvos KP CK narys Bronislavas ALIUKONIS, Lietuvos KP Alytaus miesto komiteto pirmasis sekretorius, Lietuvos KP CK narys Sergejus RYBAKOVAS, Partinės kontrolės komisijos prie Lietuvos KP CK pirmininkas, Lietuvos KP CK narys Stasys APANAVIČIUS, Lietuvos TSR Mokslų Akademijos narys korespondentas Jokūbas MINKEVIČIUS, Lietuvos „Sigmos" gamybinio susivienijimo partinio komiteto sekretorius Algirdas KARALIUS, Lietuvos KP CK sekretorius Valerijonas BALTRŪNAS, Lietuvos KP Šalčininkų rajono komiteto pirmasis sekretorius, Lietuvos KP Revizijos komisijos narys Eduardas TAŠLINSKIS, Lietuvos KP Tauragės rajono komiteto pirmasis sekretorius, kandidatas į Lietuvos KP CK narius Juozas IMBRASAS, Vilniaus įgulos karininkas Valerijus ŠURUPOVAS, Lietuvos TSR valstybinio leidyklų, poligrafijos ir knygų prekybos reikalų komiteto pirmininkas, Lietuvos KP CK narys Juozas NEKROŠIUS, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas, Lietuvos KP CK biuro narys Vytautas ASTRAUSKAS, Klaipėdos „Baltijos" laivų statyklos brigadininkas, Lietuvos KP CK narys Kęstutis AŠMONAS, Lietuvos TSR valstybinės konservatorijos partinės organizacijos sekretorius Vytautas SEREIKA, Lietuvos KP Kretingos rajono komiteto pirmasis sekretorius, Lietuvos KP CK narys Valerijonas KUBILIUS, Lietuvos TSR Mokslų

Akademijos viceprezidentas, Lietuvos KP CK narys Vytautas STATULEVIČIUS, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos pirmininkas, Lietuvos KP CK narys Lionginas ŠEPETYS, Lietuvos KP Plungės rajono komiteto pirmasis sekretorius Mykolas PRONCKUS, patarėjas prie Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo, Lietuvos KP CK narys Juozas KUOLELIS, Lietuvos KP Šilutės rajono komiteto pirmasis sekretorius Vladas STURYS, Lietuvos TSR Ministrų Tarybos pirmininkas, Lietuvos KP CK biuro narys Vytautas SAKALAUSKAS.

Spalio 13 dieną plenumas tęsė darbą. Diskusijose dėl LKP veiklos pertvarkos ir LKP XX suvažiavimo sušaukimo kalbėjo: Lietuvos KP Kauno miesto komiteto pirmasis sekretorius Vytautas ARBAČIAUSKAS, Lietuvos KP Centro Komiteto ekonomikos ir socialinių klausimų skyriaus vedėjas Kęstutis GLAVECKAS, Lietuvos KP Vilniaus miesto Spalio rajono komiteto pirmasis sekretorius Vladislavas ŠVEDAS, Vilniaus valstybinio universiteto prorektorius Rolandas PAVILIONIS, *„Komunisto"* žurnalo vyriausiasis redaktorius, Lietuvos KP CK narys Antanas VIRŠULIS, Lietuvos veterinarijos akademijos rektorius, Lietuvos KP Revizijos komisijos narys Rimantas KARAZIJA, Lietuvos TSR liaudies kontrolės komiteto pirmininko pavaduotojas, Lietuvos KP CK narys Edvardas TITIŠKIS, Valstybinio dailės instituto partinės organizacijos sekretorius Giedrius KAZIMIERĖNAS, Vilniaus aukštosios partinės mokyklos rektorius, Lietuvos KP CK narys Sigizmundas ŠIMKUS, Vilniaus valstybinio universiteto filosofijos fakulteto dekanas Justinas KAROSAS, Lietuvos KP Vilniaus miesto komiteto antrasis sekretorius, kandidatas į Lietuvos KP CK narius Anatolijus ČISTIAKOVAS, Lietuvos KP Centro Komiteto ideologijos skyriaus sektoriaus vedėjas, kandidatas į Lietuvos KP CK narius Mečislavas SADOVSKIS, Lietuvos KP CK ideologijos skyriaus vedėjo pavaduotojas, kandidatas į Lietuvos KP CK narius Steponas IMBRASAS, Lietuvos KP Klaipėdos miesto komiteto pirmasis sekretorius Valentinas GREIČIŪNAS.

Baigiamąją kalbą pasakė Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas BRAZAUSKAS.

Svarstytu klausimu priimtas nutarimas. Lietuvos KP XX suvažiavimą nutarta sušaukti šių metų gruodžio 19 dieną. Nustatyta atstovavimo suvažiavime norma — vienas delegatas nuo 200 partijos narių.

Plenumas apsvarstė organizacinius klausimus.

Lietuvos KP Centro Komiteto ekonomikos ir socialinių klausimų skyriaus vedėju patvirtintas Kęstutis Glaveckas.

Plenumas patenkino Juozo Bernatavičiaus pareiškimą atleisti jį iš Lietuvos KP Centro Komiteto biuro nario pareigų ryšium su išėjimu į pensiją. Lietuvos KP Centro Komiteto pirmasis sekretorius Algirdas Brazauskas padėkojo Juozui Bernatavičiui už ilgametį nuoširdų darbą.

Plenumas patvirtino komitetą Lietuvos KP XX suvažiavimui parengti.

Plenumo darbe dalyvavo TSKP CK organizacinio partinio darbo ir kadrų skyriaus atsakingas darbuotojas Nikolajus Leonovas.

Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto XXI plenumo nutarimas

DĖL DISKUSIJOS APIE LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS IR JOS VEIKLOS PERTVARKĄ IR LIETUVOS KOMUNISTŲ PARTIJOS XX SUVAŽIAVIMO SUŠAUKIMĄ

1. Pažymėti, kad Respublikos partinėse organizacijose vykstanti diskusija dėl Lietuvos Komunistų partijos ir jos veiklos pertvarkos sukėlė didelį komunistų ir nepartinių aktyvumą. Dabar svarbiausias Respublikos visuomeninio politinio gyvenimo klausimas — Lietuvos Komunistų partijos praeitis, dabartis ir ateitis. Labai aktyviai ir dalykiškai aptariamas Lietuvos Komunistų partijos statusas. Pareikšta įvairių požiūrių, tačiau išryškėjo daugumos diskusijos dalyvių nuomonė, jog būtina pertvarkyti Lietuvos Komunistų partiją. Veikdama suverenioje Respublikoje, ji turi savarankiškai spręsti savo vidaus reikalus, turėti savo Programą ir Statutą, kartu su kitų sąjunginių respublikų komunistų partijomis formuoti TSKP politinį kursą ir jos vadovaujančius organus.

Daugelis komunistų pritarė LKP CK XVIII plenumo nutarimui, kad būtina šiais metais sušaukti Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimą ir jame priimti atsinaujinančios partijos programinius dokumentus. Diskusijos metu buvo pateikta per septynis tūkstančius konkrečių pasiūlymų. Jie panaudoti rengiant Lietuvos Komunistų partijos Programos ir Statuto projektus. Dalis pastabų ir pasiūlymų perduota TSKP Centro Komitetui, kad būtų atsižvelgta į Lietuvos komunistų nuomonę rengiant TSKP XXVIII suvažiavimui partijos naujos Programos ir Įstatų projektus, kuriuose būtų įtvirtintas naujas sąjunginės respublikos komunistų partijos statusas besikeičiančioje Sąjungos federacijoje ir demokratėjančiame partijos vidiniame gyvenime.

Kartu plenumas pripažįsta, kad buvo ir diskusijos organizavimo trūkumų. Dalis partinių organizacijų joje nedalyvavo, kai kur diskusija vyko paviršutiniškai. Buvo bandymų iškreiptai vertinti Lietuvos Komunistų partijos nueitą kelią. Išsakyta kraštutinių nuomonių, neatitinkančių dabarties realijų, silpninančių partinę drausmę ir keliančių partijos skilimo pavojų. Deja, partinis aktyvas tokius nepamatuotus vertinimus ne visada argumentuotai paneigė. Tai rodo, kad dalis partinių darbuotojų diskusijai buvo nepasiruošę, jiems stigo žinių, politinės nuovokos, aiškios koncepcijos.

2. Apsvarstęs Lietuvos Komunistų partijos Programos ir Statuto projektus, plenumas mano, jog tikslinga suvienyti LKP CK komisijos Lietuvos Komunistų partijos programiniams dokumentams parengti ir Respublikos koordinacinės tarybos LKP statuso problemoms spręsti pastangas, kad būtų galima LKP XX suvažiavimui pateikti vieną LKP Programos ir Statuto projektų variantą. Plenumas tiki, kad absoliuti komunistų dauguma parems realią, moksliškai pagrįstą platformą, kuri neskaldys tiek TSKP, tiek ir Lietuvos Komunistų partijos idėjinio vieningumo.

3. Sušaukti Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimą 1989 m. gruodžio 19 d. Vilniuje.

4. Patvirtinti šią suvažiavimo darbotvarkę:

4.1. Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto ataskaita dėl pertvarkos eigos ir LKP pirmaeilių veiksmų programa įveikti neigiamas tendencijas ekonomikoje, stabilizuoti politinę padėtį, kelti Lietuvos Komunistų partijos vaidmenį Respublikos visuomeniniame gyvenime. Pranešėjas Lietuvos Komunistų partijos CK pirmasis sekretorius A. Brazauskas.

4.2. Lietuvos Komunistų partijos Revizijos komisijos ataskaita. Pranešėjas Lietuvos Komunistų partijos Revizijos komisijos pirmininkas Z. Žilevičius.

4.3. Dėl Lietuvos Komunistų partijos Programos. Pranešėjas Lietuvos Komunistų partijos CK sekretorius V. Baltrūnas.

4.4. Dėl Lietuvos Komunistų partijos Statuto. Pranešėjas Lietuvos Komunistų partijos CK antrasis sekretorius V. Beriozovas.

4.5. Lietuvos Komunistų partijos vadovaujančiųjų organų rinkimai.

5. Nustatyti Respublikos miestų ir rajonų partinių organizacijų atstovavimą LKP XX suvažiavime — vienas delegatas nuo 200 partijos narių (įskaitos duomenimis 1989 m. spalio 1 dienai).

6. Delegatai į LKP XX suvažiavimą renkami rajonų ir miestų partinėse konferencijose iš kandidatūrų, kurias pasiūlys pirminės partinės organizacijos ir konferencijų delegatai.

Taip pat, atsižvelgiant į pirminių partinių organizacijų pageidavimą, partijos miestų ir rajonų komitetų nutarimu delegatai gali būti renkami:

— tiesiogiai tose pirminėse partinėse organizacijose, kuriose komunistų skaičius ne mažesnis už patvirtintą atstovavimo normą;

— bendruose kelių pirminių partinių organizacijų susirinkimuose, atsižvelgiant į tai, kad bendras esančių šių partinių organizacijų įskaitoje komunistų skaičius leidžia pagal nustatytą atstovavimo normą išrinkti delegatą (delegatus).

Visais atvejais delegatai renkami slaptu balsavimu.

Konferencijas ir susirinkimus skirti tik suvažiavimo delegatams išrinkti, turint omenyje, kad ataskaitinė rinkiminė kampanija miestų ir rajonų partinėse organizacijose, taip pat pirminėse organizacijose, turinčiose įskaitoje daugiau kaip 15 komunistų, vyks po suvažiavimo.

Delegatus į LKP XX suvažiavimą išrinkti iki 1989 metų lapkričio 25 dienos.

Respublikos teritorijoje dislokuotų karinių dalinių komunistai deleguoja savo atstovus sutinkamai su LKP CK ir Pabaltijo karinės apygardos Politinės valdybos suderinta kvota (30—35 žmones).

* * *

Ruošdamiesi suvažiavimui, Lietuvos komunistai privalo sutelkti jėgas, konsoliduotis, matyti ir savo trūkumus, ir pozityviąsias pirminių organizacijų veiklos puses, gerą patirtį ir ja remtis.

Plenumas tiki, kad delegatais bus išrinkti patys aktyviausi, realiai ir kūrybiškai mąstantys komunistai, kad jie perteiks savo organizacijų nusiteikimą, pateiks išmintimi ir atsakomybe pagrįstų pasiūlymų.

Tik ieškodami, kas mus jungia, o ne skiria, tik dorai dirbdami, spręsdami savo kolektyvui, rajonui, miestui, Respublikai aktualiausius klausimus, ateisime deramai pasiruošę į savo suvažiavimą, kuris nulems ne tik mūsų partijos, bet ir Lietuvos ateitį.

EINAME NEPRAMINTU TAKU

Tebegyvename veikiami reikšmingų politinių įvykių įtakos. TSKP Centro Komitetas 1989 m. rugsėjo plenume priėmė nutarimą sušaukti eilinį TSKP suvažiavimą 1990 m. spalio mėnesį. Jame buvo apsvarstyta visiems rūpima partijos nacionalinė politika dabartinėmis sąlygomis.

Būta labai svarbių įvykių ir mūsų Respublikoje. LKP Centro Komiteto XX plenumas apsvarstė TSKP Centro Komiteto pareiškimą dėl padėties tarybinio Pabaltijo respublikose ir priėmė LKP Centro Komiteto pareiškimą. Ypač reikšmingas įvykis Respublikos gyvenime — vienuoliktojo šaukimo Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos tryliktoji sesija, kurios dienotvarkėje buvo itin opūs klausimai: Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos pareiškimas dėl politinės padėties Respublikoje, Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo įgyvendinimas, informacija apie 1939-ųjų metų Vokietijos—TSRS sutarčių ir jų pasekmių tyrimo komisijos darbą, informacija apie Lietuvos TSR pilietybės įstatymo projekto svarstymą, Lietuvos TSR referendumo įstatymo projektas ir kt.

Minėtų ir kitų įvykių fone toliau vyko diskusija dėl kardinalios LKP veiklos pertvarkos. Kokia jos kryptis, kokie rezultatai, domina ne tik pirmines partines organizacijas, kiekvieną komunistą, bet ir visos Respublikos žmones. Todėl žurnalo redakcija ir kreipėsi į Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto Organizacinio-partinio ir darbo su kadrais skyriaus vedėjo pirmąjį pavaduotoją STANISLOVĄ JASĮ, prašydama atsakyti į klausimus, susijusius su diskusijos dėl LKP statuso eiga bei partijos pertvarkos problemomis.

— Kokiais motyvais remdamasis LKP Centro Komiteto XVIII plenumas priėmė nutarimą paskelbti diskusiją dėl LKP veiklos pertvarkos? Ar tinkamas diskusijai parinktas laikas, ar nebūta skubotumo?

— Šitokį sprendimą padiktavo gyvenimas. Sudėtingi procesai, vykstantys Respublikos visuomeniniame-politiniame gyvenime, negalėjo nepaliesti ir LKP. Pagrindinė šio proceso kryptis — Respublikos siekimas tapti suverenia demokratine, socialistine valstybe atsinaujinusioje, Lenino principais grindžiamoje Tarybų federacijoje. Iš tiesų visiems pastebima, kad įvairių respublikų ekonominė, politinė ir kultūrinė raida gerokai skiriasi, todėl joms iškyla specifinių uždavinių, kurie spręstini diferencijuotai. Dauguma mūsų Respublikos komunistų mano, kad LKP šiandien nėra pakankamai suvereni, kad galėtų ryžtingai ir savarankiškai imtis vadovaujančio vaidmens Respublikoje, ir nemato kitos išeities, kaip tik iš esmės pakeisti jos statusą. Todėl partijos statuso problema diskusijoje buvo pagrindinė tema.

Nagrinėjant LKP statuso klausimą negalima nepaisyti istorinių šios problemos aspektų. Nuo savo įsikūrimo dienos 1918 m. LKP praėjo sudėtingą ir prieštaringą raidos kelią. Ji niekada iš esmės nebuvo savarankiška. Būdama Trečiojo Komunistų Internacionalo sekcija, ilgą laiką

ji veikė pogrindyje, o 1940 metais buvo įtraukta į VKP(b) sudėtį. Galiausiai jai liko tik TSKP srities organizacijos teisės. LKP oponentai ne be pagrindo (tai reikia pripažinti) daugelį tragiškų lietuvių liaudies istorijos etapų — stalinizmo ir tolesnės socializmo deformacijos, stagnacijos laikotarpį — sieja su visišku LKP priklausymu nuo centro, su biurokratinio centralizmo metodais.

Be to, turime pripažinti, kad pertvarka, kurią pradėjo partija, vis dėlto pačioje partijoje atsilieka. Partijos demokratizavimui labai kliudo įsišaknijęs faktiškai nedemokratinio centralizmo principo stereotipas. Šios išvados neneigia dauguma Lietuvos komunistų. Partijos autoritetui turėjo neigiamos įtakos ir lėtos permainos po XIX sąjunginės partinės konferencijos. Joje priimtosios pažangios rezoliucijos maža ką pakeitė.

Visa tai ir kelia nerimą komunistams. Todėl apie kokį nors skubėjimą, siejamą su priimtais nutarimais, su skelbiama diskusija, nėra ko nė kalbėti. Veikiau atvirkščiai — daug laiko tuščiai praleista. Be to, dalis aktyvių ir nenorinčių taikstytis su susidariusia padėtimi komunistų jau iki LKP XVIII plenumo savo susirinkimuose, per masinės informacijos priemones kėlė klausimą dėl LKP autoriteto, jos savarankiškumo bei vietos politiniame visuomenės gyvenime. Daugelis pirminių partinių organizacijų, partijos komitetų, sakysim, Vilniaus miesto Lenino rajono, Kauno ir Šiaulių miestų bei kiti dar anksčiau pradėjo diskusiją dėl LKP statuso. Čia buvo įkurtos darbo grupės šiai problemai tirti, organizuotos apklausos, mokslinės konferencijos, forumai.

Ar galėjome dar delsti? Jokiu būdu! Juolab kad iniciatyvos praradimas galėjo sukelti sunkių, nepageidaujamų padarinių gal net nepasitikėjimą pertvarkos politika. Neatidėliojamai veikti skatino ir socialinė bei politinė, ūkinė kaskart vis sudėtingesnė situacija, kai viršų pradeda imti ne protas, o emocijos, karštagalviškumas. Mes negalėjome delsti, nes tai būtų atsisakymas atsakomybės už padėtį. Štai kas padiktavo XVIII plenumo nutarimus. Priimti anksčiau juos neskubėta ne dėl konservatyvumo, kuo kartais mes kaltinami, o dėl to, kad nenorėta komplikuoti ir taip gana sudėtingos politinės situacijos. Vėlesni įvykiai parodė, kad tokiai nuomonei būta pagrindo. Mat buvo ir yra jėgų, komunistų, partinių organizacijų ir partijos komitetų, kurie nepritaria diskusijos paskelbimui, ją vertina kaip mėginimą skaldyti partijos eilių vienybę. Šalia kitų, minėtinas būdingas savo neigiamu požiūriu į LKP pertvarkos problemą Vilniaus miesto Lenino rajono pirminės partinės organizacijos prie komunalinio ūkio tarnybos Nr. 4 1989 m. liepos 19 d. nutarimas. Pagal jį diskusija yra neteisėta, pažeidžianti TSKP Įstatus, nes atseit yra mėginimų sudaryti frakcines grupuotes ir suskaldyti partiją.

Suprantame šios partinės organizacijos (beje, joje beveik 200 TSKP narių), kurioje yra garbingų veteranų, revoliucionierių, antifašistinio judėjimo dalyvių, susirūpinimą LKP autoritetu bei ateitimi. Tačiau visai atvirai turime pasakyti, kad diskusijos tikslas — ne skaldyti, o suvienyti visus Respublikos komunistus siekiant tokio LKP savarankiškumo, kuris atitiktų savarankiškos Respublikos statusą. O į diskusiją reikia žiūrėti kaip į galimybę reikšti net ir labai kraštutiniškas mintis. Štai Alytaus melioracijos statybos ir montavimo valdybos komunistai atvirame susirinkime pasiūlė: „Atsiriboti nuo TSKP, stalinizmo ir stagnacijos laikotarpio padarinių, pakeisti ir patį Lietuvos Komunistų partijos pavadinimą į Lietuvos Atgimimo partiją".

Kas čia baisaus, tegul vieni siūlo tą, kiti aną. Juk tai nereiškia, kad vienas ar kitas siūlymas būtinai bus priimtas. Viešumo laikais reikia priprasti prie nuomonių pliuralizmo. Diskusija, nuomonių priešingumas padeda rasti tiesą ir optimalų sprendimą. Štai kodėl, apsvarstęs vi-

sus pritariančius ir nepritariančius balsus, LKP Centro Komitetas priėmė nutarimą paskelbti diskusiją dėl LKP statuso. Jūs klausiate, ar toks nutarimas nebuvo skubotas, o dalis komunistų, taip pat ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis jį kaltina vėlavimu.

— Kodėl LKP Centro Komitetas iki diskusijos pradžios neparengė LKP statuso, LKP programos ir įstatų projekto?

— Tai padaryta sąmoningai. Mes nenorėjome komunistams primesti kieno nors išankstinės nuomonės. Kita vertus, turėjome tikslą demokratinėmis sąlygomis išryškinti kuo daugiau komunistų nuomonių, kad galėtume jas panaudoti programiniams dokumentams parengti. Diskusijos objektas kaip tik ir buvo suformuluotas spaudoje paskelbtame orientaciniame problemų sąraše. Šiandien jau galime sakyti, kad mūsų apdairumas buvo pačiu laiku. Komisija, rengianti LKP programą, gavo daug įdomių ir nešabloniškų siūlymų.

Parengti LKP programos metmenis ir LKP įstatus nėra taip paprasta, kaip tūlam gali atrodyti. Tai dokumentai, pagal kuriuos komunistai turės gyventi ir dirbti, vertinti praeitį ir numatyti ateitį, išsikovoti deramą autoritetą tarp kitų politinių jėgų visuomenėje. Vykdyti šį uždavinį ypač sunku dėl to, kad palyginti nemaža dalis komunistų ir pirminių partinių organizacijų LKP siekimą tapti savarankiška supranta kaip uždarumą, LKP pastangas atsiskirti nuo TSKP. Toks požiūris išryškėjo ir Vilniaus miesto Komunistų veteranų atvirame laiške Lietuvos Komunistų partijos Centro Komitetui, kai kuriose laikraščių publikacijose bei kai kurių partinių organizacijų susirinkimuose svarstant LKP statuso problematiką. Antai Vilniaus elektros matavimo technikos gamyklos partinio susirinkimo, skirto TSKP vietai ir vaidmeniui dabartiniame etape ir Lietuvos Komunistų partijos statusui aptarti, rezoliucijoje, priimtoje šių metų liepos 12 d., sakoma: „Nepritariame partijos skilimui ir sąjunginių respublikų partijų uždarumui. Mes stojame už partijos vienybę naujais demokratiniais pagrindais, LKP TSKP sudėtyje (Įstatai tie patys, politinė strateginė TSKP Programa — bendra, LKP programa — taktinė, detalizuojanti, atsižvelgiant į vietines sąlygas ir ypatumus)".

Kai kas paskelbtoje diskusijoje dėl LKP statuso įžvelgia net nacionalistinį atspalvį, siekimą griauti TSKP. Tiesa, turime pripažinti, kad yra jėgų, kurios norėtų diskusiją dėl LKP statuso pakreipti sau naudinga linkme, kad yra karštuolių, darančių žalą pertvarkai, savarankiškumo siekiams, kiršinančių įvairių tautybių žmones. Tai buvo pasakyta ir LKP Centro Komiteto pareiškime, priimtame XX plenume, svarsčiusiame TSKP Centro Komiteto pareiškimą dėl politinės padėties tarybinio Pabaltijo respublikose. Aiškumo dėlei būtina dar kartą pabrėžti, jog Lietuvos Komunistų partijos Centro Komiteto vadovybė supranta TSKP Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo nerimą išreiškiančius žodžius, kuriuos jis pasakė TSKP CK Centro Komiteto šių metų rugsėjo plenume, kad mes kartu turime ryžtingai pasisakyti prieš TSKP federalizavimą.

— Kaip buvo organizuota diskusija, LKP statuso svarstymas pirminėse partinėse organizacijose, partijos rajonų, miestų komitetuose, LKP CK? Kokie diskusijos rezultatai? Kokios išryškėjo tendencijos. Kaip būtų galima apibūdinti būsimo naujojo LKP statuso kontūrus? Kaip LKP naujojo statuso projektas numato pašalinti respublikos partinės organizacijos skilimo pavojų?

— Kaip žinoma, Lietuvos KP CK XVIII plenume buvo išrinkta programinių dokumentų rengimo komisija, vadovaujama Centro Komiteto pirmojo sekretoriaus A. Brazausko. Į ją įeina 46 žmonės. Tai CK nariai, partiniai darbuotojai, žymūs mokslininkai ir įvairių šakų specialistai, darbininkai ir kolūkiečiai. Taip pat buvo sudarytos dvi darbo grupės: būsimosios LKP programos projektui rengti — 40 žmonių ir įstatų pro-

jektui — 21 žmogus. LKP Centro Komitete išanalizuoti teoriniai ir praktiniai šių svarbių dokumentų projektai. Jie aptarti LKP Centro komiteto XXI plenume.

Lietuvos KP CK Biuro nutarimu nuo 1989 metų liepos 3 dienos partijos miestų ir rajonų komitetams buvo rekomenduota apsvarstyti šią problemą iki rugsėjo mėnesio pirminių partinių organizacijų susirinkimuose, plenumuose, partinio aktyvo pasitarimuose. Apie diskusijos eigą partijos komitetai nuolat informuodavo Centro Komitetą, pateikdavo apibendrintus savo siūlymus.

Iki šių metų rugsėjo mėnesio pabaigos LKP pertvarkos klausimai apsvarstyti 4565 pirminių partinių organizacijų susirinkimuose (78,2 procento), 18-oje RK plenumų, 18 partinio aktyvo susirinkimuose. Be to, surengta 5 mokslinės praktinės konferencijos, 85 diskusijos prie apskrito stalo, 7 pirminių partinių organizacijų sekretorių seminarai, kai kuriuose rajonuose surengtos apklausos, rajoniniuose ir respublikiniuose laikraščiuose publikuota straipsnių LKP istorijos ir pertvarkos tematika. Rugpjūčio mėnesį diskusijos rezultatai buvo apžvelgti LKP CK biure.

Būdinga, kad svarstant LKP satuso problemą susirinkimuose dalyvavo daugiau kaip 17 tūkstančių nepartinių, kalbėjo 23932 žmonės, iš jų 3044 nepartiniai. Buvo pareikšta daugiau kaip devyni tūkstančiai pastabų ir siūlymų.

Daugelis pirminių partinių organizacijų yra susidariusios išankstinę nuomonę, jog LKP privalo turėti savarankišką programą ir savo įstatus, o ryšius su TSKP palaikyti sutartimis, turėti savo atstovus jos vadovaujančiuose organuose. Svarstomi ir kiti variantai — LKP turėtų tapti TSKP sudedamąja dalimi, turinčia savo veiklos programą, jos statusas turėtų būti apibrėžtas specialiu TSKP Įstatų skyrium. Esama nuomonių, kad LKP būtų visiškai savarankiška partija.

Tarp kitų naujų siūlymų yra ir teisė iškelti savo kandidatūrą į kiekvieną partinį organą, taip pat teisė būti partijos paremtam, kai keliami nepagrįsti kaltinimai ar varžymas dėl politinės veiklos. LKP Kauno miesto komiteto biuras tarp kitų siūlymų pateikė ir tokį, kad partinės organizacijos galėtų kaupti lėšas ne tik mokesčio, bet ir kitokiais būdais. Siūlyta priimti į LKP pageidaujančius tikinčiuosius žmones.

Kalbant apie partijos narių teises pabrėžiama, jog jos neatskiriamos nuo pareigų: vykdyti LKP programos ir įstatų reikalavimus, aktyviai dalyvauti Respublikos politiniame ekonominiame ir kultūriniame gyvenime, reikšti ir ginti bendražmogiškas vertybes ir Lietuvos interesus: laikytis partinės drausmės, būti tolerantiškam partijos narių atžvilgiu, gerbti jų nuomonę ir teises, kelti savo bendrąjį kultūrinį ir politinį išsilavinimą, gausinti marksistines žinias.

Ypač pabrėžiama mintis, kad visi partijos nariai turi būti lygūs, turėti teisę laisvai diskutuoti partiniuose susirinkimuose, spaudoje apie politinę ir praktinę LKP veiklą, ginti savo nuomonę, jei tai būtų mažumos nuomonė, kritikuoti bet kurį partijos narį ar vadovaujantį organą.

Partijos kadrų politikoje siūloma vadovautis lenininiais kadrų parinkimo ir ugdymo principais, griežtai laikytis demokratinių jų kėlimo į aukštesnes pareigas principų.

Daug siūlymų gauta dėl to, jog reikia iš esmės pakeisti visų lygmenų partinių aparatų funkcijas, kad jie tiesiogiai nesikištų į valstybinių ir ūkinių organų darbą, o partijos politiką diegtų per pirmines partines organizacijas bei komunistus, dirbančius šiuose organuose.

Mūsų požiūriu visiškai suprantama tai, jog komunistų siūlymams negalėjo neturėti atitinkamo poveikio šiandien galiojanti TSKP Programa ir Įstatai, kuriuose nežiūrint šių dokumentų trūkumų, įkūnyta komu-

nistų partijos, istorinės raidos patirtis. Šių siūlymų potekstė visiškai logiška: išsaugodami idėjinį pagrindą ir vienybę, atsižvelgdami į naują politinę situaciją, naujus uždavinius turime ir galime parengti partijos dokumentus, atitinkančius realų gyvenimą, teisinės demokratinės valstybės statusą.

Klausimas dėl galimo partijos skilimo ne be pagrindo. Reikia tai turėti galvoje. Toks pavojus bus tol, kol neblės kraštutiniai požiūriai. Turime į viską žiūrėti realiai, remtis vieningu Komunistų partijos marksistiniu-lenininiu idėjiniu pagrindu. Būsimo LKP suvažiavimo darbą realiausia būtų grįsti tokiu principu: visų sąjunginių respublikų Komunistų partijos, sudarančios atsinaujinusią TSKP, drauge formuoja jos vadovaujančiuosius organus, partijos politiką, drauge ją įgyvendina, sistemingai keičiasi informacija su TSKP CK ir tarpusavyje.

Remiantis konstituciniu sąjunginių respublikų suverenitetu, jų Komunistų partijos turi būti irgi savarankiškos. Savo veikloje jos turi vadovautis sąjunginės respublikos Komunistų partijos programa ir įstatais, parengtais atsižvelgiant į istorinius respublikų ypatumus, jų visuomeninės-politinės raidos specifiką. Respublikos ribose jų Komunistų partijos savarankiškai vykdo ekonominę, socialinę, kultūrinę, ekologinę ir kadrų politiką, priima šiais, taip pat visais vietos partijos gyvenimo klausimais savo galutinius sprendimus.

— Kaip diskusiją dėl LKP statuso vertina TSKP Centro Komitetas ir kitų respublikų Komunistų partijos?

— Man regis, jog TSKP CK, atsižvelgdamas į politinę situaciją mūsų Respublikoje, supranta LKP diskusijos dėl savo statuso prasmingumą. Dabar ir pačioje TSKP vyksta diskusija dėl to, kokiai jai būti dabartiniame pertvarkos etape, kokią turėti programą ir įstatus, kokį vaidmenį ir vietą užimti visuomenėje. Kartu pabrėžiama, kad mūsų partija iš pat pradžių kūrėsi kaip bendraminčių organizacija, įkvėpta Markso-Engelso mokslo, proletarinio internacionalizmo idėjų. Federacijos praturtinimas nauju turiniu gali lemiamai paveikti nuomonę, kad būtina didinti ne tik respublikų suverenitetą federacijos rėmuose, bet ir jų Komunistų partijų savarankiškumą TSKP sudėtyje. Jos turi turėti savo veikimo programas, neprieštaraujančias TSKP programai. Praktiškai jau keliamas klausimas, kad būtina kurti RTFSR partines struktūras. Latvijos ir Estijos Komunistų partijos taip pat svarsto savo veikimo programas.

TSKP Centro Komitetas, pritardamas respublikų partinių organizacijų savarankiškumui, kartu ryžtingai stoja prieš TSKP federalizaciją.

— Daugiapartiškumas — tai mūsų gyvenimo realybė. Koks požiūris į šią problemą išryškėjo per diskusiją?

— Daugelis diskusijos dalyvių pripažįsta, jog Respublikoje įmanoma daugiapartinė sistema. Vyrauja nuomonė, kad avangardinio vaidmens visuomenėje partijai reikės siekti konkrečiais darbais, o ne deklaracijomis. Jau dabar Lietuvos Komunistų partija dirba realaus, tai yra faktinio daugiapartiškumo sąlygomis.

Neatsitiktinai LKP programos projekto metmenyse pasakyta, kad Lietuvos Komunistų partija konstruktyviai bendradarbiauja su pažangiomis Respublikos partijomis bei visuomeniniais judėjimais, besiremiančiais humanizmo, demokratijos, socialinio teisingumo, tautų lygiateisiškumo bei abipusės tolerancijos principais, palaiko dialogą su kitomis partijomis bei organizacijomis. Tokia nuostata įgalina LKP konsoliduoti visas Respublikos politines jėgas. Tai vienas svarbiausių Komunistų partijos uždavinių.

— Pertvarka — tai be galo sudėtingas procesas, apimantis visą gyvenimą: ekonomiką, socialines, nacionalines, kultūrinio švietimo problemas, politiką. Tačiau pertvarka mūsų Respublikoje tapo tarsi neval-

doma ir dėl to susiaurėjo, nuėjo viena kryptimi, tai yra daugiausia tautinių problemų kėlimu, tautinio atgimimo keliu. Ar visa tai neturėjo įtakos diskusijai, taip pat ir LKP statuso projekto rengimui?

— Šiandieniniame Respublikos gyvenime tautiniai klausimai įtakos diskusijai, be abejo, turėjo. Tačiau nemanome, jog tai buvo pagrindinis diskusijos klausimas. Komunistai susirūpinę nuodugniai svarstė visus partinio gyvenimo aspektus. Mūsų poziciją dėl visų tautybių lygybės atspindi ir parengti programiniai dokumentai. Iš jų kiekvienas gali suprasti, kad vienybė turi būti įrodoma ne tiek žodžiais, kiek konkrečiais darbais. Partijos Vilniaus miesto komiteto biuro nariai teisingai ir principingai akcentavo, kad miesto konsolidacijai anaiptol nepadeda įsikūrusio Tarybų valdžios gynimo Lietuvoje komiteto, Partinių organizacijų sekretorių tarybos bei kai kurių kitų tautiniu principu susikūrusių organizacijų veikla. Kraštutinumai nei kokiam neformaliam judėjimui, nei partijai nepadės išsikovoti ilgalaikio autoriteto. Pavyzdžiui, judėjimas „Jedinstvo" dėl savo kraštutinių pozicijų ilgainiui neteko ir to populiarumo, kurį turėjo savo veiklos pradžioje.

Spręsti tautinius klausimus galima tik išmintimi, supratimu, kad kiekviena tauta nori pati tvarkyti savo likimą, kad jo tvarkyti negalima konfrontacijos metodais, o tik geranoriškumu, nes niekas nenuginčys tautos teisės nebūti tautine mažuma žemėje, kurioje amžiais gyventa. Maža kam ko norisi. O kitiems gal to kaip tik nesinori. Išeitį iš tokios konfliktinės situacijos, man regis, rasime, jeigu vadovausimės LKP programos metmenų projekto siūloma orientacija į bendražmogiškųjų vertybių hierarchiją: Žmogus, Šeima, Tauta, Valstybė.

— Demokratinis centralizmas buvo deformuotas į centralizmą. Tuo buvo padaryta daug žalos partijai. Ar LKP, būdama savarankiška, nepakeis buvusio centro diktato savojo centro diktatu? Ar eilinis partijos narys turės garantijas, kad jis bus išgirstas kaip individas, kaip asmenybė, kad neištirps kartais viskam pritariančioje minioje?

— Pradedant stalinizmo laikotarpiu lenininio demokratinio centralizmo principo traktavimas buvo iškreiptas, dėl to įvyko perlenkimas — centralizmui nauda, demokratijai — nuostolis. Visa tai neigiamai atsiliepė partinių organizacijų veiklai. Šiandien mes turime visiškai atkurti lenininio demokratinio centralizmo principą, kuris numato aktyvų visų partinių organizacijų gyvenimą. Programinių dokumentų projektuose partinio gyvenimo demokratizacijos skyrius iš pagrindų pertvarkytas. LKP įstatų projekte įtvirtinta prioritetinė pirminės partinės organizacijos padėtis partijoje, mažumos ir kiekvieno komunisto teisė ginti savo pozicijas, sąmoninga, pagrįsta idėjine vienybe, drausmė. Demokratizuotos kai kurios kitos partijos gyvenimo normos, pirmiausia priėmimas į partiją ir išstojimas iš jos, teisė savarankiškai spręsti struktūrinius, pareigų ir finansų klausimus.

— Nėra tokios valdžios, partijos, kuri puolama nesigintų. Smarkiai puolama ir LKP. Ją „apšaudo" ir neformali, ir oficiali spauda. Pasitaiko ir šmeižto, grubių įžeidimų. Tad kyla klausimas: kodėl LKP negina savęs? Mano, kad netikslinga (taktiniais sumetimais)? Ar nepajėgia apsiginti? Jeigu pripažįstame antrąjį atvejį, matyt, gyvybiškai būtina LKP įstatuose pabrėžti, kad partijos nario pareiga aktyviai dalyvauti politinėje kovoje siekiant visuomenės pritarimo ir aktyvaus dalyvavimo, įgyvendinant partijos numatytą programą.

— Išties, pastaraisiais metais ir ypač dabar, kai vyksta diskusija, Lietuvos Komunistų partijai tenka daug kritikos. Sustiprėjo ir jos, kaip vienos ir reikšmingiausių pertvarkos politinių jėgų, puolimas. Kodėl? Pamąstykime.

Visuomenės demokratizacijos procesas pagimdė naujus politinius judėjimus, kurie turi savų pliuralistinių tikslų. Siekiant jų, neretai reiš-

kiamos prieštaringos nuomonės. LKP veikla per praėjusius penkiasdešimt metų dėl objektyvių ir subjektyvių priežasčių keitėsi. Praeityje būta ne vien tik gerų darbų, bet ir skaudžių klaidų bei trūkumų. Stalinizmo propaganda savo padarė: tikėjom tuo, kuo nereikėjo tikėti, smurtu ir gudravimais sukurtoji sistema pavertė savo įrankiu ne vieną žmogų. Tebeslegia mūsų pečius stingulio laikų palikimas, kai už senas klaidas, dažniausiai ne mūsų kartos padarytas, tenka atsakyti. Taip yra todėl, kad visa buvo daroma su partijos vardu. Žmonės kartais negalvodami pasako nepelnytų, nepagrįstų piktų žodžių.

Praeities deformacijos sukėlė ne tik komunistų kritiką. Nemanome, kad smerktina, jei LKP pagrįstai „apšaudoma" spaudoje ar mitinguose. Tačiau nestovėsime vienoje gretoje su tais, kurie šmeižia ir juodina. Atsakinėjame ir atsakinėsime ateityje į tą kritiką, kuri nėra peržengusi padorumo ribų ir yra konstruktyvi. LKP dar nepuolė iki tokio lygio, kad rūpintųsi sąskaitų suvedinėjimu. Žmonės patys atsirinks, kur tiesa, o kur šmeižtas.

Negalime sutikti su teiginiu, kad LKP šiandien savęs negina. Gynyba grindžiama pertvarka. Komunistai, partinės organizacijos, Centro Komitetas vis labiau išsivaduoja iš dogmatizmo, komanduojamo spaudimo metodų, pereina prie naujo politinio mąstymo, dialogo formų. Brandinama, plečiama taktika, kuri grindžiama aiškiu politiniu lozungu „Lietuva be suvereniteto — Lietuva be ateities". Jam pritariančios naujos politinės idėjos glaudžiai siejamos su krašto atgimimu. Jos atsispindės būsimoje LKP struktūroje ir jos veiklos programoje. Esame tvirtai įsitikinę, kad tai suvienys Lietuvos komunistus, visas pažangiąsias jėgas. Būti partijos nariu — tai būti aistringu politiniu kovotoju. Šis priesakas, be abejo, atsispindės būsimojo LKP suvažiavimo dokumentuose. Partijoje turi būti ryškių asmenybių, sugebančių paskui save vesti žmones.

Apskritai reikėtų pasakyti štai ką: mes stengiamės pasiekti esminių realių poslinkių, nepaisydami, kad mus kritikuoja iš kairės ir dešinės. Tik tie, kurie suvokia LKP pertvarkos strategiją, jos galimybes dabartiniame etape, supranta, kad mes neturime teisės karščiuotis, būti tiesmukiški. Ypač mūsų nesupranta, kaltina aiškios pozicijos neturėjimu „kietos rankos" šalininkai, kurie mano, kad draudimais, griežtais nurodymais galima stabilizuoti politinę padėtį, išspręsti problemas. Gyvenimas ne kartą patvirtino, kad liaudis pritaria tik toms priemonėms, kurios atspindi jos lūkesčius. Su tuo nesiskaityti negalima. Žmonės vis daugiau ima suprasti, kur tiesa, kur melas. Vis dažniau girdime sakant: neformaliems judėjimams bepigu — jie už nieką neatsako ir pasilieka sau tik teisėjų, nurodinėtojų vaidmenį, laiko save visažiniais.

— Ką Jūs laikytumėte svarbiausia LKP politine pergale pertvarkos laikotarpiu?

— Man regis, tą faktą, kad LKP nepavyko „įvaryti į kampą". O tokių bandymų buvo! Tiesa, pertvarkos, staigaus tautinio atgimimo pradžioje neparodėme didelio aktyvumo. Tačiau vėliau atgavome pozicijas tiek prieš stipraus centro, tiek prieš neformalių judėjimų ir susikūrusių partijų spaudimą. Taip ir turėjo būti, nes LKP labiausiai jaučia atsakomybę už pertvarkos likimą, nes ji realaus mąstymo, visų politinių jėgų vienijimo partija. Sprendimo realumą lemia konkrečios aplinkybės. Jos ir nulėmė LKP Centro Komiteto XVIII plenumo ryžtą paskelbti diskusiją dėl LKP statuso. Be dialogo, be diskusijos, skirtingų nuomonių aiškinimosi siekiant vienybės negali būti revoliucingos partijos, paskui kurią norėtų eiti žmonės. Todėl dalis žmonių, ir net komunistų, kurie mano, kad diskusija dėl LKP statuso yra primesta iš šalies ir rodo partijos silpnumą ar net išgąstį, esu tvirtai įsitikinęs, smarkiai klysta. Jiems pravartu pri-

minti TSKP CK Generalinio Sekretoriaus M. Gorbačiovo baigiamąjį žodį TSKP CK plenume 1989 m. balandžio 25 d. Jis pasakė: „Partijos dialogas su darbo žmonėmis — tai ne silpnumas ir ne TSKP pavertimas diskusijų klubu. Jeigu vesti dialogą su visais visuomenės sluoksniais — silpnumas, tai aš tada nežinau, kas yra drąsa".[1]

— Pertvarka, idėjinis atgimimas parodė, kaip svarbu, kad komunistai pajėgtų būti politiniu darbo kolektyvo vadovu. Deja, gyvenimas parodė, kad ligšiolinė politinio švietimo sistema, politinis mokymas tam komunistų neparengė. Todėl labai aktualu žinoti, kaip siūloma spręsti šią problemą?

— Politinis švietimas yra ne fundamentali, bet taikomoji ideologinio darbo sistema. Nuo gyvenimo atitrūkus fundamentaliesiems visuomenės mokslams, politinį mokymą imta grįsti valdymo sistemos viršūnių komandavimo metodais ir ugdyti paklusnius vykdytojus. Tačiau geriausieji propagandistai, mokslo darbuotojai ir tuomet mokėjo nedogmatiškai perskaityti marksizmo-leninizmo klasikus ir mokyti komunistus realiai bei kūrybiškai žiūrėti į gyvenimą.

Dabar atėjo kūrybiškų, mąstančių asmenybių metas. Jas turime išsiugdyti patys. Todėl būtina kuo nuodugniau nagrinėti pertvarkos procesus, gvildenti socializmo, demokratijos, suvereniteto, ekonominio savarankiškumo, sąžinės laisvės, tautinio atgimimo, politinių reformų bei kitas sąvokas ir problemas, kurios rūpi visiems. Štai kodėl reikia mokytis. Mokytis reikia naujoviškai — ne vienas „žinovas" turi aiškinti „neginčijamas tiesas", bet ir kolektyviai, kuo demokratiškiausiomis formomis reikia ieškoti, kaip spręstinos opiausios problemos.

Mano nuomone, reikia atsisakyti dvimečių kursų, kurie atitraukdavo komunistus nuo gyvenimo realijų, o imtis aktualių pertvarkos problemų nagrinėjimo, neatitrūkstant nuo politinės situacijos. Ateitis priklauso dialogui. Reikia diskusijų, pokalbių, forumų, susitikimų — viso, kas padeda konsoliduoti žmones, rasti bendrą kalbą ir sunkiausiuose reikaluose.

— Dėkojame už atsakymus.

[1] Tiesa, 1989, balandžio 28.

LŪKESČIUS TURIME REALIZUOTI

Spartėja pertvarka politinėje, ekonominėje, socialinėje ir dvasinėje sferose. Visa tai padidino žmonių aktyvumą. Iš sąstingio išsijudina ir pirminės partinės organizacijos. Šitai pajutome ir mes, rajono staty nės organizacijos komunistai: susirinkimų dienotvarkes jau dažnai pasirenkame patys, vis karščiau tarpusavyje diskutuojame.

Dabar labai madinga visas kaltes už praeities nesėkmes suversti partijai. Mano nuomone, ne visa partija kalta, kad pritrūkome net muilo. Apmaudu, kad daug kas valdymo organus sutapatina su visa partija. Matyt, kai kam šitai labai paranku. Juk mes visi gerai žinome, kokį poveikį aukštesniųjų partijos organų sprendimams galėjo daryti, sakykime, partinės organizacijos. Joms buvo nurodoma, ką svarstyti, kam pritarti, ką pasmerkti, kaip į vieną ar kitą iniciatyvą atsiliepti spaudoje, ir panašiai. Dažnai net partijos rajonų komitetai negalėjo rodyti iniciatyvos. Taigi, man rodos, prieš kaltindami visą partiją gerai pagalvokime.

Visiškai pritariu tiems, kurie sako, kad būtina pačios partijos pertvarka. O ją, mano galva, reikia pradėti nuo naujų įstatų ir programos, nuo partijos statuso. Gaila tik, kad ilgai diskutavome neskaitę šių naujų dokumentų projektų.

Neseniai partiniame susirinkime gyvai svarstėme, kokia Lietuvos Komunistų partija turi būti. Nuomonių buvo įvairių. Tačiau dauguma, tarp jų ir aš, pasisakėme už savarankišką LKP, priėmusią naujus įstatus ir programą. Jeigu Lietuva bus ekonomiškai savarankiška respublika, kodėl ji turėtų būti politiškai nesavarankiška?

Taip pat norėtųsi, kad ne tik pavadinimą pakeistume, o ir kokybiškai atsinaujintume. Todėl pritariu dorų komunistų siūlymams padaryti taip, kad į atsinaujinusią Komunistų partiją nepereitų tie, kurie prisidėjo prie to, kad partija neteko autoriteto. Mūsų eilėse turi likti tik aktyvūs, sąžiningi, tikintys partijos ateitimi žmonės. Be to, šie partijos nariai turi kuo aktyviausiai padėti rengti naują LKP programą bei įstatus, drąsiau reikšti savo nuomonę, ginti partiją nuo šmeižikiškų išpuolių.

Jau nebe pirmi metai mūsų komunistai kelia klausimą dėl pernelyg didelio partinio mokesčio. Mano nuomone, nario mokesčio procentą reikėtų gerokai sumažinti. Gal tada tikrai sumažėtų ir komitetuose išlaikytinių? Kita vertus, reikėtų iš nario mokesčio tam tikrą dalį palikti partinės organizacijos reikalams. Tada būtų galima premijuoti aktyviausius komunistus, arba, sakykime, užsakyti jiems vieną ar kitą partinį leidinį. O dabar mokame daug ir net nežinome, kas tais pinigais naudojasi.

Stanislovas SKINDERIS,
Švenčionių rajono statybinės organizacijos betono cecho brigadininkas,
partinės grupės vadovas

REALYBĖ — KELIAS Į VIENYBĘ

Pirminėse partinėse organizacijose, partijos miestų ir rajonų komitetuose, aktyvo pasitarimuose su dideliu susidomėjimu nagrinėjamas LKP statusas. Norėdami išsiaiškinti, ką apie tai galvoja eiliniai partijos nariai, nuo kurių darbo ir pozicijos daugiausia priklausys tolesnė Lietuvos ateitis, pakvietėme pokalbiui keletą Vilniaus elektrinio suvirinimo įrengimų gamyklos komunistų: Jame dalyvavo gamyklos partinio komiteto sekretorius ANATOLIJUS VASILJEVAS, šaltkalvis FEDOSIJUS KAZAKAS, inžinierius VALENTINAS SERGEJEVAS, 34-jo cecho meistras ALFONSAS PAULIUKĖNAS ir žurnalo korespondentas GEDIMINAS KRETAVIČIUS. Pridursime, kad kalbėtasi dar prieš TSKP CK plenumą, kuris nutarė sušaukti eilinį TSKP XXVIII suvažiavimą ir apsvarstė partijos nacionalinę politiką dabartinėmis sąlygomis.

G. K. Šiemet įvyks Lietuvos Komunistų partijos XX suvažiavimas, kuris apsvarstys diskusijos dėl LKP statuso rezultatus. Tačiau jau dabar daug kam kyla klausimas, ar naudinga buvo toji diskusija. Įdomu, ką ji parodė Jūsų gamyklos, turinčios daugiau kaip 300 TSKP narių, partinėje organizacijoje?

A. V. Diskusija padėjo mums ryškiau pamatyti, kokia padėtis yra mūsų gamyklos partinėje organizacijoje, kas jai trukdo tobulinti savo veiklą. Dar kartą įsitikinome: pertvarka pirmiausiai būtina pačioje partijoje. Dabartiniai TSKP Įstatai varžo partinių organizacijų galimybes, neatitinka dabartinio mūsų visuomenės ekonominio ir politinio išsivystymo lygio. Reikia daug ką keisti: priėmimo į TSKP ir išstojimo, nario mokesčio mokėjimo, susirinkimų šaukimo, partinių kadrų atnaujinimo, partinio švietimo tvarką, aparato ir partinių organizacijų santykius ir t. t. Paseno ir TSKP Programa. Daug jos teiginių neatspindi realios tikrovės.

G. K. Jūs nepritariate visiškam Lietuvos savarankiškumui, jos išstojimui iš TSRS?

A. V. Ne tik aš. Esu tvirtai įsitikinęs, kad tokia visų mūsų gamyklos komunistų ir beveik viso darbo kolektyvo nuomonė.

A. P. Mes pritariame ekonominiam politiniam savarankiškumui. Jis Respublikai būtinas kaip augalui saulė ir vanduo. Tik štai kokio laipsnio turi būti tas savarankiškumas, — kol kas ne tik mūsų, bet ir mokslo vyrų galvose migla.

V. S. Sunku nustygti neįsiterpus, kai kalbama apie tokius opius reikalus. Noriu pabrėžti: absoliutaus, kaip daug kas įsivaizduoja, savarankiškumo nėra ir negali būti. Buržuazinė Lietuva ekonomiškai buvo priklausoma nuo kitų šalių. Dabartinis tautų ir valstybių išsivystymas neįmanomas be vienokių ar kitokių ryšių, sutarčių ir įsipareigojimų.

G. K. Tačiau sutartis ir ryšius pasirenka pačios valstybės, savanoriškai. Jų lygiateisiškumas ir turinys rodo, kiek ta valstybė suvereni, kiek ji pati atsisako savo teisių vardan liaudies interesų. Ar ne to Lietuva ir siekia?

V. S. Todėl šiandieną ir būtina išsiaiškinti, kokios Lietuvos mes norime. Svarstomos įvairios suvereniteto sampratos: „realaus", „dalinio", „visiško", „TSRS sudėtyje", „ne TSRS sudėtyje". Kai kas net ir taip pareiškia: „būti TSRS sudėtyje amoralu". Nuo atsakymo į šiuos klausimus priklauso ir atsakymas, koks turi ir gali būti naujas LKP statusas.

F. K. Vadinasi, mes namą pradėjome statyti nuo stogo, nežinodami, kokie bus pamatai?

A. P. Taikli Tavo replika, Fedosijau. Tačiau įsigilinkime į pačią problemą. Neabejoju: sutiksi su manimi, jog ji nepaprasta. Esame seni komunistai, o su tokiais sudėtingais klausimais susiduriame pirmą kartą. Man sunku save įveikti, atsisakyti nuo to, kas buvo aišku, nuo to, prie ko dešimtmečiais buvome įpratę. Būkime atviri: daug kam nepatiko, kai žmonės, pertvarkos pažadinti, pasisako už tautinį atgimimą, valstybingumą. Pamąstykime: juk jie nieko ypatingo nepanoro, tik to, ką buvo praradę. Dabar jau nedaug berasi Lietuvoje žmonių, kurie to nesuprastų. Nebent „Jedinstvo"... O dėl replikos apie pamatus ir stogą, tai galiu pasakyti, kad ir pamatams, ir stogui padaryti pirmiausiai reikia medžiagos. Diskusija dėl LKP statuso kaip tik ir padėjo gauti tam tikrų duomenų, sužinoti pačias prieštaringiausias nuomones. Kiek spaudoje apie tai prirašyta, kiek per televiziją kalbėta, sociologinių tyrimų, mokslinių konferencijų suorganizuota! Visa tai pravers rengiant LKP įstatus ir programą.

F. K. Ir vis dėlto, Alfonsai, mane ne visiškai įtikinai. Ar toji diskusija nebūtų buvusi dalykiškesnė, konkretesnė, jeigu LKP Centro Komitetas iš anksto būtų parengęs LKP įstatų ir programos projektus? Argi galima nuodugniai svarstyti klausimą, nežinant konkrečiai, apie ką kalbama?

A. P. Štai čia Tau pritariu.

F. K. Yra tokia patarlė: skubos darbu velnias džiaugiasi. Kažkas panašaus yra ir pas mus. Vienu užsimojimu norima išspręsti visas problemas. Skuboti, nepakankamai apgalvoti įstatymai, teisiniai aktai nevienija žmonių. Susiskaldyti į kelias komunistų partijas nacionaliniu požymiu stumia mus ir diskusija dėl LKP statuso. Tos pačios jėgos, kurios siekia Lietuvos išstojimo iš TSRS sudėties, viską daro, kad LKP išstotų ir iš TSKP. Ir keista, kad dalis komunistų tokią idėją palaiko, visiškai negalvodami, ar toje nepriklausomoje Lietuvoje iš viso bus vietos komunistams.

G. K. O variantas LKP santykius su TSKP grįsti sutartimi? Berods šio sprendimo šalininkų labai daug. Dalis Respublikos kūrybinių organizacijų turi savo įstatus, programas, ir nieko — gyvuoja, sudariusios atitinkamas sutartis su sąjunginėmis organizacijomis. Tiesa, neteko girdėti, kad nuo to jų veikla pagerėtų...

A. V. Ši analogija kalbant apie Komunistų partiją netinka. Kūrybinės organizacijos atlieka savo specifinę, ribotą veiklą. O Komunistų partija yra vadovaujantis politinis visuomenės vadovas, privalo aprėpti visumą, numatyti visos visuomenės vystymosi tendencijas ir tuo remiantis parengti

savo strategiją ir taktiką. Jos vaidmens susiaurinimas gali palikti visuomenę be vadovo. O taip būti negali. Kaip gamtoje, politikoje tuštuma irgi užpildoma. Jei Komunistų partija nebus avangarde, jos vietą sieks užimti kitos politinės jėgos. Argi to nepatvirtina politinė padėtis mūsų Respublikoje? Vos tik prasidėjo beatodairiška Komunistų partijos kritika, jos juodinimas ir susilpnėjo partijos veikla, kaip grybai po lietaus ėmė dygti įvairios partijos. Posakis: du lietuviai — trys partijos iš tiesų atspindi esamą politinę padėtį.

G. K. Partijų atsiradimo priežastis ne vien Komunistų partijos autoriteto smukimo rezultatas. Tai daugiausiai demokratijos vaisius. O demokratijos sąlygomis liaudis pripažins savo vedliu tą partiją, kuri labiausiai ir konkrečiausiai įgyvendins jos lūkesčius, savo programą, konsoliduos visas politines jėgas. LKP, būdama valdžioje, neatstumdama kitų politinių jėgų paramos, turi galimybę įrodyti, kad ji yra praktinės veiklos partija. Tai jos šansai prieš kitas partijas.

V. S. Gerbiamas korespondente, Jūs pasakėte, kad viena iš svarbiausių partijų atsiradimo priežasčių yra demokratija, kad tai jos vaisius. Tiesa, jis dar žalokas. O kai prinoks, ar dar labiau nesusiskaldysime? Jau ir dabar visuomenė, apimta politinių aistrų, kurias labai gerai moka kurstyti kai kurie stalinizmo ir brežnevizmo metais disertacijas apsigynę, aukštus titulus gavę mokslininkai, meno veikėjai, vis labiau atitraukiama nuo kasdienio darbo, LKP įklampinta į diskusijas, nebuvo kada imtis pertvarkos iš esmės. Didėja nusikalstamumas, lupikavimas, blogėja materialinis aprūpinimas, buitinis aptarnavimas. Dėl viso to nebėra net kam pasiskųsti. Demokratiją daug kas supranta savanaudiškai: ką noriu, tą darau. Tie, kurie šlovina demokratiją, atsiedami ją nuo susiklausymo ir drausmės, klampina partiją į liūną.

Man, kaip ir daugeliui, nerimą kelia dar vienas svarbus klausimas. Kaip žinome, partija parėmė tautinį atgimimą. Tačiau tenka apgailestauti, kai pajunti vietinės tautybės gyventojų siekimą išskirtinumo, turėti prioritetą prieš kitus. Mums, komunistams, vienodai nepriimtinas ir rusiškasis, ir lietuviškasis ar kitoks nacionalizmas. Deja, jo neišvengiame.

A. V. Pradinė padėtis sprendžiant nacionalines problemas tegali būti tik realybė. Tautos, būdamos labai skirtingos, turi suprasti, kad vienintelis būdas problemas išspręsti yra visų politinių jėgų dialogas, konsolidacija, o ne konfliktai. Reikia galvoti apie tai, kas mus gali suvienyti. O suvienyti mūsų Respublikos žmones gali tik tie patys interesai — tai jos savarankiškumas protingose ribose, tai yra tokio laipsnio savarankiškumas, kad būtų užtikrintas geresnis, t. y. normalus visos Respublikos žmonių gyvenimas. Siekdami šio tikslo, turi susitelkti visų tautybių žmonės.

G. K. O kokios konkrečios gamyklos kolektyvo nuotaikos? Ar yra nesusipratimų nacionaliniu požiūriu?

A. V. Ne. Gamyklos kolektyvas, nors jame dirba įvairių tautybių žmonės, šiuo požiūriu yra visiškai sveikas.

A. P. Taip, galiu patvirtinti: dirbame visų tautybių žmonės petys į petį, sugyvename draugiškai. Dirbdami vienas šalia kito, net nepaisome kito tautybės. Ne tai mums svarbu. Kaip žmogus elgiasi, draugiškas ar egoistas, kaip dirba, kokia jo moralė, sąžinė, — štai tie kriterijai, kuriais vertiname bendradarbį.

F. K. Sekretorius palietė labai skaudžią temą. Rusų ir kitų tautybių žmonių įžeidinėjimas, kurį kartais patiriame kasdieniniame gyvenime, įvairiuose mitinguose, sukelia priešingą reakciją. Lietuviai įsižeidžia dėl vieno išsišokėlio ruso elgesio, o rusai — dėl vieno kurio ekstremisto lietuvio. Blogiausia, kad dažnai dėl vieno kaltinami visi, visa tauta. Ne kartą teko girdėti, kad dėl visų nesėkmių, deportacijų, represijų kalta partija, rusų tauta, Maskva. Argi Stalinas, Berija, Rašidovas, Kunajevas — rusai? Mes, paprasti žmonės, nejaučiame vienas kitam neapykantos. Negali būti

priešas viena tauta kitai. Mūsų bendras priešas — betvarkė, tinginystė, girtavimas, chuliganizmas ir karjeristai, kurie, kurstydami nesantaiką, veržiasi į valdžią, buria aplink save pataikūnus, siekiančius kuo daugiau naudos sau.

A. V. Nacionalinis klausimas be galo sudėtingas. Ir mažiausia klaida gali padaryti daug žalos. Kai kurie žmonės suinteresuoti nesantaika, stengiasi kiekvieną įvykį, faktą panaudoti savo egoistiniams tikslams. Turbūt daug kam įsiminė plakato su užrašu „Šalin TSKP!" nuotrauka, padaryta Lietuvos Laisvės Lygos mitingo metu Kalnų parke ir išspausdinta „Pravdoje". Kai paaiškėjo, kad plakatą nešė ne lietuvis, o mokyklos sargas baltarusis, kai kas su pasitenkinimu nusiėmė nuo savęs kaltę: matote, tai ne mūsų šūkis, su išsišokėliu mes nieko bendro neturime, mus neteisingai kaltina ekstremizmu. O pagalvokim, kodėl mitinge neatsirado nė vieno žmogaus, jo organizatoriaus, kuris būtų pavaręs tokio plakato šeimininką? Matyt, plakatas nebuvo disonansas mitingo dvasiai. Nesunku įsivaizduoti, kas būtų nutikę, jeigu vietoj to plakato būtų buvęs šūkis: „Šalin Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdį", arba „Šalin Lietuvos Laisvės Lygą". Ką tuo noriu pasakyti? Ogi kad visi turime būti taurūs, suprasti realią padėtį. Neapgaudinėkime vienas kito, nesistenkime kits kito pergudrauti. Jauskime atsakomybę ir už save, ir už savo brolius. Taip greičiau rasime bendrą kalbą. O nepasitikėjimas, vienos kurios tautos egoizmas skaldo mus. Ekstremizmas žalingas visiems. Vietinės tautybės žmonės turėtų sudrausti savuosius ekstremistus, o kitataučiai — savuosius.

V. S. Nepasitikėjimas yra viena iš priežasčių, dėl kurių rusų ir kitų tautybių dauguma komunistų diskusijoje dėl LKP statuso pritaria partijos atsinaujinimui, savarankiškumui tik TSKP sudėtyje.

F. K. Kaipgi kitaip! 1963 metais aš stojau į TSKP, o ne į kokią kitą partiją. Joje ir noriu likti. Kol nėra naujų TSKP įstatų, reikia vykdyti esamus. Be to negali būti partijos. Man keista, kad šiandieną jų daug kas nevykdo, o ypač — kad tokie faktai nesulaukia jokio įvertinimo. Ne vienas komunistas viešai juodina pačią partiją, panaudodamas ne tik mitingus, bet ir masinės informacijos priemones.

A. P. Ir aš stebiuosi, kad Lietuvos Komunistų partija beveik neturi leidinio, kuris protingai ją gintų. Negi viskas, ką partija darė praeityje, buvo tik blogi darbai?

F. K. Aš nebaigiau savo minties dėl partinės drausmės. Gal aš ir klystu, bet manau, jog nelogiška, kai komunistas stoja į Sąjūdį, kad pats sau padėtų persitvarkyti: kodėl jis to nedaro savo partinėje organizacijoje? Pertvarka juk teikia tokias dideles galimybes kiekvienai pirminei partinei organizacijai, kiekvienam komunistui. . .

A. P. Nepripažinti, ką gero nuveikė pertvarkos labui Sąjūdis ir jame dalyvaujantys komunistai, būtų nesąžininga.

A. V. Taip, Sąjūdis nemažai prisidėjo prie pertvarkos plėtojimo. Tačiau reikia pripažinti, kad LPS šiandieną ne tas pats, kuris buvo savo veiklos pradžioje. Turiu galvoje tai, kad jis gerokai nutolo nuo savo pirmapradės programos. Juk iš pradžių jis pasisakė už Lietuvos politinį ir ekonominį suverenitetą TSRS sudėtyje. O dabar?.. Atrodo, kad kai kurie jo lyderiai tik ir tesiekia išstojimo iš TSRS, Lietuvos grįžimo prie statuso, kuris buvo 1939—1940 metų pradžioje. Sąjūdžio spauda atvirai niekina Tarybų valdžios metų Respublikos pasiekimus. Pasak jų, atrodo, kad neturime nei gražių miestų, nei turtingų kolektyvinių ūkių, naujų kelių, gyvenviečių, laimėjimų kultūros ir švietimo srityje. Apmaudu, kad kai kurie žmonės, Tarybų valdžios dėka gavę mokslą, naudoja savo žinias Tarybų valdžiai šmeižti. Tokį nedėkingumą gali padiktuoti tik neapykanta, nacionalizmas. Tik neapykantos kupiniems žmonėms gali užkliūti net ir toks faktas, kad dabar daugelis turi nuosavus automobilius. Jie atseit

mašinuoti vergai. Tokiais ir panašiais pasisakymais žmonės raginami nedirbti.

A. P. Pasakysiu atvirai: man, kaip darbininkui, nusibodo nesibaigiantys mitingai. Per juos pamiršom pagarbą darbo rankoms. Herojus dabar ne darbo pirmūnas, o mitingo organizatorius. Todėl šūkauja, kas garsiau, lenktyniauja tarpusavy, kas mandriau iškoneveiks partiją, jos buvusius ir esamus vadovus. Dabar ne stagnacijos metas — galima atvirai išsisakyti darbo kolektyvuose.

G. K. Kraštutinumų iš tiesų netrūksta. Ar reikėjo, pavyzdžiui, Šalčininkų ir Vilniaus rajonams paskelbti savo autonomiją nesiskaitant su konstitucija? Neišvengta jų vertinant TSKP pareiškimą dėl padėties tarybinio Pabaltijo respublikose, centriniuose laikraščiuose ir žurnaluose aprašant politinius įvykius Lietuvoje. Ar ne kraštutinybė raginimas rengti streikus? Arba kam reikalingas neseniai susikūręs komitetas Tarybų valdžiai ginti, jeigu niekas jos nesiruošia griauti? O oponentai netgi sako: ką ginti? Girdi, Tarybų valdžios, apie kurią kalbėjo V. Leninas, pas mus ir nebuvo.

A. V. Tokios šnekos kitaip, kaip demagogija, nepavadinsi. Kiekviena valdžia ir santvarka turi demokratinių ir nedemokratinių bruožų ir savybių. Ir į Tarybų valdžią negalima žiūrėti kaip į krištolą, tvarkingos išorinės formos daiktą. Svarbu esmė. O esmė yra ta, kad daug davusi žmonėms Tarybų valdžia pertvarkos būdu nori atnaujinti visuomenę, atsisakyti viso to, kas trukdo siekti geresnio gyvenimo. Pertvarka suteikia galimybę tobulinti Tarybų valdžią, atmesti tai, kas jai trukdo vykdyti savo funkcijas. Tarybų valdžios idėja kilni. Tarybų valdžia dėl to, kokia ji yra, pati savaime nekalta. Kokią ją kuriame, kaip dirbame, tokią ją ir turime. Todėl, artėjant rinkimams į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą ir vietines Tarybas, turime gerai pagalvoti, už ką atiduosime savo balsus. Nepasiduokime emocijoms, pažadūnų klastai, kad vėliau jie įžūliai, piktnaudžiaudami dorų rinkėjų parama, nesityčiotų: išrinks ir beždžionę, jeigu mes rekomenduosim.

A. P. Noriu pratęsti partinio komiteto sekretoriaus mintį, jog nepamatuotos kritikos išpuolių pasitaiko ne tik prieš partiją, Tarybų valdžią. Puolamas net socializmo kūrimo mokslas, Lenino mokymas. Nesu toks mokytas, kad galėčiau diskutuoti su akademikais, bet nemanau, kad ir tie tituluoti mokslininkai būtų protingesni už Marksą, Engelsą ir Leniną. O paklausyk, kaip kartais dar neapsiplunksnavęs „mokslininkas" visa išmanančiu tonu plūsta socializmą, koktu darosi.

F. K. O ką kalbėti apie komunizmą, jei ir socializmas užkliūna...

V. S. Komunizmas — tolima, neapčiuopiama perspektyva. Kiek jau kartų galima žmonėms žadėti geresnį gyvenimą?! Reikia artimesnių, aiškesnių ir konkrečių tikslų, konkrečios ir realios programos, kurios vykdymas užtikrintų gyvenimą be politinių sukrėtimų, blaškymosi, trumpai tariant, normalų gyvenimą, be jokių deficitų.

G. K. O kol to nėra, kaltinama partija, nes ji buvo ir yra visuomenės vadovaujanti jėga. Tai įtvirtinta ir Konstitucijoje. Todėl kad partija praeityje neužtikrino stabilaus vystymosi, kai kas ir siūlo išbraukti iš konstitucijos teiginį, kad ji yra visuomenės politinis vadovas. Sakoma, tegul ji vadovo vaidmenį užsitarnauja savo darbo rezultatyvumu.

V. S. Manau, jog toks siūlymas neteisingas. Partija — tai milijonai komunistų, kurie nekalti dėl klaidų ir nesėkmių. Ir jeigu pati partija rado jėgų paskelbti pertvarką, tai tuo ji užsitarnauja teisę būti ir visuomenės politine vadovaujančia jėga. Logiškai mąstant, peršasi ir tokia išvada: pati partija paskelbė pertvarką, tegul pati ir atsako už tos pertvarkos rezultatus. Ir netrukdykime partijai sutelkti visus žmones pertvarkai.

F. K. Štai be paliovos kartojama: darbininkai yra gamyklos šeimininkai. O realiai? Nėra tokios sistemos, kad tokie tikrai galėtume būti. Įmonės įstatymas netobulas, neveikia. Nuomonių pliuralizmas virsta anarchija.

Mano paprasta darbininko galva, — negali vežimas riedėti be vadžių. Reikalinga pozicija, aiški, konkreti. Kadangi jos nėra, nėra ir partijos eilių vienybės. Ją dar labiau suskaldė LKP Centro Komiteto XVIII plenumo paskelbta diskusija dėl naujojo LKP statuso — tokia mano nuomonė. Čia pokalbio pradžioje gamyklos partinio komiteto sekretorius Anatolijus Vasiljevas kalbėjo, ką gero davė minėta diskusija, ir nutylėjo, o gal dar pasakys, kiek ji atnešė blogo.

G. K. O ko daugiau?

V. S. Tai sudėtingas klausimas.

F. K. Nekalbėsiu už kitus, bet aš tiesiai pasakysiu — nereikėjo tos diskusijos, nei to neeilinio LKP suvažiavimo. Argi kas draudė Respublikos komunistams, pirminėms partinėms organizacijoms tinkamai, neskubant pasirengti eiliniam suvažiavimui, kuriame būtų pateikti siūlymai, kaip pertvarkyti LKP ir TSKP veiklą?

A. P. Aš kiek kitaip manau. Diskusiją buvo galima paskelbti. Tai nieko blogo. Komunistai turi teisę pasirinkti savo nuomonės išreiškimo būdus. Bėda ta, kad ji, neturėdama programos ir įstatų projektų, nuėjo viena kryptimi — daugiausia partijos perdėta kritika ir net juodinimu, o ne pasiūlymų, kaip pertvarkyti vidinį partinį darbą, kokiu būdu partijai pelnyti deramą autoritetą, kryptimi.

A. V. Jūs abu savotiškai teisūs. Kartais nepamatuota, beatodairiška kritika nepadeda pertvarkai, kursto nepasitikėjimą partija, jos galimybėmis. Neatsitiktinai buvę dori komunistai išstoja iš jos. Tik dėl to mūsų komunistų šeima sumažėjo šešiais nariais. Beveik visi jie pareiškė, jog nenori būti tokioje partijoje, kuri taip leidžiasi niekinama.

V. S. Palieka ją kartais ir dori žmonės, bet dažniausia — bailiai.

A. P. Bet ne karjeristai, kurie, būdami partijos nariai, labiausiai ją koneveikia.

F. K. Jie jos ir nepaliks, kol tai jiems naudinga. Tokius reikia šalinti.

V. S. Galbūt. Tačiau su abejojančiais, sutrikusiais reikia dirbti. Negalima, ypač dabar, nekreipti dėmesio į tuos komunistus, kurie ieško atsakymo į politinio gyvenimo keliamas problemas. Todėl negaliu pritarti Fedosijaus siūlymui, jog reikia valyti partijos gretas.

F. K. Leninas sakė: verčiau mažiau, bet geriau.

A. P. Aš iš viso nepritariu bet kokioms kampanijoms.

A. V. Taip pat ir aš. Turime pasimokyti iš tokių klaidų, kaip masinis ėjimas į partiją ir masinis jos valymas. Pirmuoju atveju į ją ateina kas tik nori: ir geri žmonės, ir tie, kurie vėliau daro žalą partijai. Antruoju atveju — galima ir dorų, ištikimų žmonių netekti. Masiškai valant partiją, buvo išgujamos neparankios partiniam biurokratiniam aparatui, nestandartiškai mąstančios asmenybės. Su demagogija net ir vardan kilniausios idėjos partijai nepakeliui. Tik aiški, principinga pozicija gali teikti vilčių, jog pertvarkos vėliava suburs visas Respublikos politines jėgas, visų tautybių žmones. Realybės suvokimas — vienintelis kelias į vienybę.

NAUJA VILTIS

Dar būdamas Kuršėnų vidurinės mokyklos moksleivis, 1949 m. savarankiškai, prieš tėvų valią, įstojau į komjaunimą, jam buvau atsidavęs širdimi ir protu. Trejus metus atitarnavęs Tarybinėje armijoje, 1955 m. stodamas į Komunistų partijos gretas, prisiekiau būti ištikimas kovotojas dėl savo tautos, savo liaudies laimės. Bet... per savo ilgalaikę gyvenimo ir darbo praktiką patyriau, kad partijos eilėse kartu su dorais žmonėmis buvo

ir represijų organizatorių, nusikaltėlių, karjeristų, prisitaikėlių, amoralių. Ir net visai atsitiktinių įvairiausio plauko prisiplakėlių, kurie savo veiksmais ir elgesiu griovė partijos autoritetą — dažnai atrodė, tarsi tai būtų kažkieno sąmoningai organizuota politinė diversija, kuria siekiama iš vidaus sugriauti lenininę partiją. Vykdant besąlygiškus priėmimo į partiją planus, pateko ir nesąmoningų elementų, girtuoklių, visuomeninio turto grobstytojų. Apie pašlijusį atskirų komunistų elgesį kalbėdavo ne tik nepartiniai, bet ir dori partijos nariai, nors dažniausiai tik užkulisiuose, nes partiniuose susirinkimuose vyravo nuostata ginti kad ir abejotiną jų garbę. O vadovus biurokratus palaižūnai tiesiog liaupsino. Visa tai ir menkino partijos autoritetą.

Kartais, būdavo, žiūri į vadinamąjį idėjinį, besišvaistantį lozungais ir skambiomis frazėmis komunistą ir bemaž patiki, kad jis dorų doriausias, o artimiau susipažinęs, įsitikini — tikras niekšelis. Partija jam — tik „maisto kortelė", ėriuko kailis nuo baudžiamosios atsakomybės prisidengti. Nors, beje, gyvenime esu sutikęs daug dorų ir sąžiningų eilinių komunistų.

Savo partiniame biliete ilgai nešiojausi lapelį su poetės Salomėjos Nėries žodžiais: „Komunistas tas, kas gali viską — prieš geležį ir ugnį nesitraukia!" Šie brangūs žodžiai buvo mano, kaip komunisto, idėjinė veiklos vėliava. Bet tokiu komunistu aš netapau, matyt, todėl, kad mano principingumas sprogdavo kaip muilo burbulas, susidūręs su „plieniniu" biurokratų smurtu, niekšybe, veidmainiavimu. Daug metų dirbdamas neetatiniu Užvenčio tarybinio ūkio pirminės partinės organizacijos sekretoriumi, negalėjau apginti skriaudžiamų ir mulkinamų darbininkų, nes partijos rajono komiteto funkcionieriai palaikydavo ne mano, o ūkio vadovo poziciją. Taip buvo daug kur. Būti principingam tuomet reiškė ne tik rizikuoti pačiam likti be darbo, bet ir būti pašalintam iš partijos. Dažnas aukšto rango veidmainis rėždavo į akis pajuoka tapusią sparnuotą repliką: „... Reikėjo drąsiai kelti trūkumus!" Ūkio partinės organizacijos darbas niekuo nesiskyrė nuo tų organizacijų, kurioms vadovavo etatiniai darbuotojai. Jokių priekaištų iš LKP Kelmės rajono komiteto darbuotojų nesulaukiau. Tačiau mačiau, kaip visur, taip ir pas mus, reikalai vis blogėjo. Komunistai nenoromis lankė susirinkimus, būdavo ir tokių, kurie ateidavo tik kartą kitą per metus. Svarstydavome tik aukštesniųjų partinių organų nutarimus, arba ūkinius klausimus, nes savai iniciatyvai nelikdavo vietos nei laiko. Absoliuti dauguma narių susirinkimuose tik pasėdėdavo, vienas kitas „karštai", dėl protokolo pritardavo partijos politikai ir, žinoma, visi vieningai balsuodavo už visus nutarimus, kuriuos vykdyti niekas nebuvo įpareigotas. Dori komunistai užkulisiuose kalbėdavo: kam reikalingi tokie susirinkimai? Bet naujų sumanymų niekas nesiūlydavo ir niekas iš mūsų to nereikalaudavo.

Šiandien esu laimingas, kad Lietuvos Komunistų partija rado jėgų ir drąsos ryžtingai siekti persitvarkymo, tapti savarankiška, remti gyventojų troškimą turėti Lietuvos politinę ir ekonominę nepriklausomybę. Pritariu sumanymui sušaukti neeilinį LKP suvažiavimą, išspręsti organizacinius klausimus, priimti Lietuvos partinės organizacijos programą ir įstatus.

Manau, kad svarbu Lietuvai turėti daugiapartinę sistemą. Būti komunistu ir dirbti kartu vienoje organizacijoje, kurioje pusė narių — diametraliai priešingų pažiūrų, man rodos, jau nebeįmanoma! Daugiapartinė sistema leistų ir pačiai Komunistų partijai išvengti tolesnių klaidų, atsikratyti sąstingio, atsitiesti ir išsikovoti ne tariamą, bet tikrą autoritetą liaudyje.

Mano nuomone, reikia dar labiau mažinti apmokamą partinį aparatą, atsisakyti etatinių partinių organizacijų sekretorių gamyklose, ūkiuose, įstaigose. Partinis darbas turi būti paremtas idėja, o ne pinigais, postais ar materialinėmis gėrybėmis.

Tikslinga ne naujai kurti partiją, bet ją atnaujinti ir turėti LKP istoriją nuo jos įkūrimo, tai yra nuo 1918 metų, viešai pasmerkti padarytas klaidas, iš savo gretų pašalinti trėmimų ir smurto organizatorius, į korupciją ir machinacijas pasinėrusius komunistus. Partija turi vadintis Lietuvos Komunistų partija ir deklaruoti humanizmo, demokratijos, tautiškumo, laisvės, socialinio teisingumo, žmonių santarvės, aukštos moralės idealus ir idėjas. Komunistai privalo būti pakantūs kitų nuomonei, jie neturi teisės kalbėti visos liaudies vardu. Manau, kad šios teisės neturėtų savintis ir kitų pakraipų žmonės.

Į partiją derėtų priimti tik gerai patikrintus, principingus, aukštos moralės žmones ir, žinoma, savanoriškumo pagrindais. Komunistais negali būti girtaujantys, amoralūs, prisitaikėliai, veidmainiai, viskam abejingi žmonės, be savo nuomonės ir principų. Su partijos vardu nesiderina ir komunistų religingumas. Į partijos gretas būtina atverti kelią inteligentijai, išprususiems ir pažangiai mąstantiems žmonėms.

Išstojimas iš Komunistų partijos turi būti atviras ir tokiems žmonėms negali būti taikomos jokios moralinės sankcijos.

Lietuvos Komunistų partijos stiprybė ir autoritetas — glaudus ryšys su visų sluoksnių Respublikos gyventojais, jų siekių įgyvendinimas.

LKP savarankiškumo statusas — nauja viltis, kad mūsų partija taps tuo idealu, kuriuo tikėjau prieš daugelį metų stodamas į partiją.

Vaclovas RIMKUS,
Kelmės rajono Užvenčio tarybinio ūkio
pirminės partinės organizacijos sekretoriaus pavaduotojas

NUOSAVYBĖS SANTYKIŲ DEFORMACIJOS. KAIP JAS ĮVEIKTI?

JUOZAS BAGDANAVIČIUS

● KAIP GAMYBINĖS JĖGOS ATITRŪKO NUO GAMYBINIŲ SANTYKIŲ ● NUOSAVYBĖS SANTYKIŲ PRIEŠTARAVIMAI ● ĮMONĖ — PRODUKCIJOS IR PELNO ŠEIMININKĖ ● PERDĖTO CENTRALIZAVIMO GRĖSMĖ ● TIK SAVININKAS — EKONOMIKOS ŠEIMININKAS ● NUOSAVYBĖS SANTYKIŲ PLIURALIZMAS

Nuosavybės santykių tobulinimas ir pertvarka — pagrindinė socialistinės visuomenės atnaujinimo grandis. Tiktai esminės šių santykių permainos padės išspręsti svarbiausią socializmo teorijos ir praktikos klausimą — „kaip socialistiniu pagrindu sukurti galingesnes negu kapitalizmo ekonominės, mokslinės-techninės pažangos paskatas" [1].

Viena iš svarbiausių atnaujinto socializmo ypatybių yra ta, kad jo „ekonomika remiasi įvairiomis visuomeninės ir asmeninės nuosavybės, gamybos organizavimo formomis, kurios padeda žmonėms realiai veikti kaip gamybos šeimininkams..." [2].

Tobulinti ir pertvarkyti socialistinės nuosavybės santykius sunku ne tik todėl, kad jie įvairiapusiai, sudėtingos struktūros, bet ir todėl, kad buvo smarkiai deformuoti jų pagrindiniai bruožai — realizavimo formos. Koks tų deformacijų turinys?

Pirmiausiai, visoje socializmo sistemoje buvo perdėta valstybinės nuosavybės reikšmė, o darbo žmonės — tos nuosavybės šeimininkai — paversti komandavimu vadovavusios biurokratijos nurodymų vykdytojais. Taip tvarkantis vis stiprėjo žinybinės monopolijos, kurios, užuot buvusios ūkinio valdymo grandimis, tapo nuosavybės santykių subjektais.

Antra, buvo suvalstybinta kooperacija, nuosavybės kooperatinės formos tiesiog paverstos valstybinėmis, nyko kooperatinės nuosavybės pagrindai ir principai. Beveik visai išnyko antrinės nuosavybės formos (atskirų darbuotojų, darbo kolektyvų ir įvairių darbo žmonių asociacijų, regiono ir Respublikos, taip pat komunalinė nuosavybė), o ir tos, kurios išliko, sakysim, vartotojų kooperacija ir visuomeninių organizacijų nuosavybė, buvo suvalstybintos. Taip pat buvo apribotos ar suvalstybintos pereinamosios ir mišriosios nuosavybės formos. Toks likimas, pavyzdžiui, ištiko tarpūkines kooperatines ir valstybines kooperatines asociacijas ir įmones.

[1] TSKP Centro Komiteto plenumo dokumentai. 1987 m. birželio 25—26 d. V., 1987, p. 38.

[2] Tarybų Sąjungos Komunistų partijos XIX sąjunginės konferencijos dokumentai. 1988 m. birželio 28 — liepos 1 d. V., 1988, p. 70.

J. Bagdanavičius — ekonomikos mokslų kandidatas, docentas, Vilniaus aukštosios partinės mokyklos politinės ekonomijos katedros vedėjas

Trečia, socialistinės nuosavybės formų sistema buvo labai suprastinta ir nuskurdinta.

Socialiniai ekonominiai nuosavybės santykių deformacijų padariniai yra gana sunkūs. Sutriko ekonomikos dėsnių taikymo mechanizmas, radosi vis daugiau neūkiškumo ir socialinės apatijos, buvo iškraipyta visa socialistinių gamybinių santykių sistema. Ekonomikos dėsnių veikimo ir jų diegimo mechanizmą pakeitė administracinio komandavimo sistema, neturinti nieko bendra su socialistiniu centralizmu. Ekonomika vis labiau ėmė tolti nuo mokslo ir technikos pažangos, pagrindinės tos pažangos kryptys ėmė vis labiau atsilikti nuo išsivysčiusių kapitalistinių ir netgi nuo kai kurių besivystančiųjų šalių. Nuosavybės santykių raidoje atsirado atotrūkis tarp gamybinių jėgų ir gamybinių santykių, nebuvo paisoma jų objektyvios dialektikos. Atotrūkis reiškėsi dvejopai. Pirmiausia buvo savotiškai fetišizuojamos gamybinės jėgos ir tuo pagrindu technokratiškai sprendžiami socialinės ekonominės raidos klausimai, siauru gamybiniu požiūriu vertinamas žmogaus veiksnys, o skirstant išteklius socialinei sferai remiamasi liūdnai pagarsėjusiu liekamuoju principu. Žmogus tapo tarsi kokiu mašinos priedėliu. Tai trukdė ugdyti jo iniciatyvumą, suinteresuotumą, šeimininko požiūrį į bendrą reikalą, o gamybos raidą atitraukė nuo žmonių realių interesų ir poreikių.

Deformuotų nuosavybės santykių raidoje susidarė didelis neišsprendžiamas prieštaravimas: visuomenė, pasisavindama savo veiklos dėka sukauptas lėšas ir darbo rezultatus, realizuodama bendruosius ekonominius interesus, neatsižvelgė į gamybos sąlygų specifiką ir įvairovę, į jos realaus suvisuomeninimo būdus ir formas, į gamybos jėgų vystymosi ypatybes ir sudėtingą visuomenės socialinę struktūrą. Jeigu ekonominiai interesai nerealizuojami per nuosavybės santykius, tai darbo žmonės netenka paskatų plėtoti visuomeninę gamybą. Taip ir atsitiko. O atsitiko todėl, kad, nepaisant gamybinių jėgų raidos specifikos ir įvairovės, iš dalies prarandamas gamybos potencialas. Ekonomikos agrariniame sektoriuje tokie nuostoliai ypač skaudūs.

Kitas nuosavybės santykių prieštaravimas, kurį pašalinti taip pat nerasta adekvačių būdų, yra tas, kad visuomeninė nuosavybė kartu yra ir kiekvieno žmogaus nuosavybė. Todėl ne tik visa visuomenė, bet ir kiekvienas žmogus — nuosavybės santykių subjektas. L. Nikiforovas teisingai rašo, kad spręsti šį prieštaravimą daugiausiai kliudė siekimas atimti iš darbininkų socialistinės nuosavybės savininkų jausmą[3]. Tai ir buvo pagrindinė nuosavybės santykių deformacija, išsekinusi socializmo raidos vidinius šaltinius.

Jau daugelį metų ugdant šeimininko jausmą daugiausiai remiamasi propagandiniais metodais. Dėl to ir egzistuoja visiškas neūkiškumas ir įsitikinimas, kad nuosavybė yra „niekieno". Kaip Lietuvos žmogui įsivaizduoti, kad jis yra, pavyzdžiui, tolimų Sibiro žemių šeimininkas? Jam jos yra „niekieno". Patekęs į tokią situaciją, jis net nesijaučia šeimininkas įmonės, kurioje pats dirba, ir ši įmonė jo vaizduotėje tampa „niekieno". Štai kokia padėtis susiklostė praktikoje, ir jokie mėginimai teisinti senąją valstybinės nuosavybės sistemą tos padėties nepakeis. Negalima būti šalies šeimininku, nebūnant tikru savo gamyklos arba kolūkio, cecho ar fermos šeimininku.[4].

Tokioje padėtyje atsidūrėme todėl, kad, ugdydami šeimininko jausmą, iš jo išgujome patį šeimininką, laikėme, kad jis tuo pačiu metu negali būti savininkas. Skelbdami, kad svarbiausias valstybinės nuosavybės bruožas yra kuo didesnis jos suvisuomeninimas, išleidome iš akių tai, kad toks suvisuomeninimo lygis nutolina nuosavybę nuo žmogaus. Štai dėl ko labiausiai centralizuotos ekonomikos šakos — transportas, finansai, netgi žemės ūkis pirmiausiai pateko į krizę.

Išeitis iš mūsų ekonomikoje susidariusios padėties yra. Tai praktiškai diegti jau sukurtą regiono ūkiskaitos koncepciją. Pabrėžtina, kad tokios

---

[3] Никифоров Л. Социалистическая собственность: проблемы исследования, перестройки, развития. — Вопросы экономики, 1988, № 3, с. 8.
[4] TSKP XXVII suvažiavimo medžiaga. V., 1986, p. 39.

ūkiskaitos sąvoka daug turiningesnė už regiono ekonominio savarankiškumo (suvereniteto) sąvoką. Regiono ūkiskaitą suvokiame kaip visų jo teritorijoje susiklosčiusių ekonominių santykių, taip pat santykių su kitais Sąjungos regionais ir užsienio šalimis radikalią reformą. Pažymėtina, kad regiono ūkiskaitai būdingas minėtų santykių ekvivalentiškumas. O ekonominis savarankiškumas yra svarbi sudėtinė regiono ūkiskaitos dalis ir kartu — pagrindinis tos ūkiskaitos diegimo metodas.

Diegdami regiono ūkiskaitą, pirmiausiai turime peržiūrėti valstybinės nuosavybės koncepciją, atsižvelgti į tai, kad tokios ūkiskaitos diegimas susijęs su griovimu senojo ūkio mechanizmo, pagrįsto fondiniu ūkininkavimu. Perdėm centralizuoto fondų skirstymo sąlygomis valstybinės įmonės negali savarankiškai tvarkyti net operatyvinio valdymo reikalų. Jos neturi galimybės visiškai naudotis savo teise disponuoti joms priskirtu turtu, pirmiausiai — produkcija. Todėl kalbos apie įmonių savarankiškumą kol kas neturi svaraus pagrindo. Apskritai pertvarkos sąlygomis valstybinės nuosavybės santykiai, vaizdžiai kalbant, barška tarsi netepti ratai riedėdami duobėtu keliu, tie santykiai neretai perauga į savotišką stabdymo sistemą.

Todėl vykdant ekonomikos reformą peržiūrėtinos ir valstybinės įmonės, kaip savininko, ir valstybinio valdymo organų veikimo tarybinės federacijos sąlygomis statusai. Šiedu klausimai vienas su kitu susiję ir juos lemia valstybinės nuosavybės santykių pertvarka. Valstybinę įmonę būtina pripažinti visateise pagamintos produkcijos ir gauto pelno šeimininke. Ministerijoms ir žinyboms reikėtų atsisakyti operatyvinio valdymo funkcijų. Toks valdymas jau atgyvenęs, būtina parengti naują valstybinės nuosavybės ir jos valdymo modelį. Pertvarkos ekonominiai interesai reikalauja, kad valstybinė įmonė būtų laikoma visuomeninės nuosavybės bendrasavininke. Savaime suprantama, kad kolūkiai ir kiti kooperatyvai turėtų būti visiški jiems priklausomo turto savininkai. Jei kiekviena įmonė būtų pripažįstama savo turto savininke, būtų pasiektas toks nepriklausomumas, kad ją būtų galima laikyti iš esmės savarankiška socialistine prekių gamintoja. Mat prekiniai piniginiai santykiai negali būti suvaržyti arba pusiniai. Šiandien aišku, kad laisva prekinių piniginių santykių raida, grindžiama vertės ir kitų ekonomikos dėsnių taikymu, yra ekonomikos pertvarkos šerdis. Kad šis tikslas būtų realizuotas, reikia sukurti vientisą didmeninės prekybos sistemą. Jeigu valstybinė arba kooperatinė įmonė neturi įgaliojimų savo nuožiūra naudoti pagamintas prekes, tai nėra pagrindo, kuriuo remiantis ją būtų galima laikyti savarankiška prekių gamintoja.

Valstybinės įmonės (susivienijimo) ir kooperacijos įstatymų taikymo patirtis rodo, kad įmonių savarankiškumas dar menkas. Tačiau administracinio komandavimo sistemos sąlygomis vien gerų įstatymų priėmimu nepakeisime esamos padėties. Kol veikia šakinės ministerijos ir kiti žinybiniai organai, sankcionuojantys vadovavimą komandomis, tol veiks ir visa ta sistema. Praktika rodo, kad žinybiniai organai sėkmingai prisitaiko prie naujų ūkininkavimo sąlygų, vardan administravimo sugeba pasitelkti net ekonominio vadovavimo metodus. Todėl būtina visiškai įgyvendinti tą Valstybinės įmonės (susivienijimo) įstatymo teiginį, kuris darbo kolektyvą laiko bendraliaudinės nuosavybės šeimininku.

Kad būtų pašalintos valstybinės nuosavybės deformacijos, labai svarbu atsižvelgti į ekonomikos dėsnių reikalavimus, siekti, kaip minėta, administracinės nepriklausomybės, be to, įveikti biurokratizmą. Valstybinis ir net partinis aparatas ilgus metus slapukaudamas taip valdė įmonei priskirtą turtą, kad iš to naudos pirmiausia turėjo ne tiek valstybė, kiek vadovaujančios organizacijos ir žinybos. Taigi valstybė buvo priversta kurti naujas, jai atstovaujančias ūkinio valdymo grandis [5], bet, kita vertus, didžiausia valdžia val-

[5] Никифоров Л. Социалистическая собственность: проблемы исследования, перестройки, развития. — Вопросы экономики, 1988, № 3, с. 27.

dymo srityje vis dėlto priklauso žinyboms. To padarinys — visuotinis žinybiškumas, gimdantis biurokratizmą, o šis be žinybiškumo negali egzistuoti. Štai kodėl biurokratizmo likvidavimas ir valstybinės nuosavybės santykių pertvarka — vienas su kitu glaudžiai susiję dalykai. Tuo laikotarpiu, kai ši nuosavybė buvo kuo grubiausiai deformuojama, ji faktiškai priklausė ne liaudžiai, o nedideliam valdininkų biurokratų būriui. Tik suteikus įmonėms teisę valdyti savo turtą, ypač pagamintą produkciją, bus galima sparčiau įveikti biurokratizmą, o įmonių savarankiškumas taps nuolatinio pobūdžio.

Ekonominėje literatūroje teisingai sakoma, kad įmonių savarankiškumas didėja tiek kiekybiškai, tiek kokybiškai. Vien kiekybiniai pakitimai nepadeda gauti norimo rezultato, nes šiuo atveju senasis valdymo aparatas kiek įmanydamas, net demagogiškai laikosi savo pozicijų. Vien raginimais vietoj dažniausiai taikomų administracinių valdymo metodų imtis ekonominių metodų taip pat nebus iš esmės pakeista padėtis. Tai galima pasiekti tik tada, kai šalia ekonominių valdymo metodų pasitelkiamas ir efektyvus mechanizmas, kurio tikslas — įveikti administracinius valdymo metodus, nes jie neretai tiesiog paraližuoja kitų ūkio mechanizmų komponentų veiklą. L. Abalkinas rašo, jog istorinė patirtis rodo, kad jau pačioje visuomeninės nuosavybės sistemoje ir valstybiniame vadovavime ekonomikai glūdi potenciali itin centralizuoto valdymo grėsmė, kuri tampa realia, jei kelio jai nepastoja atitinkamos atsparos.[6]

Pažymėtina, kad suteikus įmonei turto savininko teises, jos savarankiškumas padidėja ir kokybiškai. Formuojantis teisinei valstybei šis savarankiškumas tolydžio stiprėja, tampa pastovus, pasiekia tokį laipsnį, kada galima įveikti net administracinį ir biurokratinį centralizmą.

Priartinus nuosavybę prie darbo kolektyvo ir kiekvieno jo nario, didėja gamybos efektyvumas ir darbo našumas. Tokiomis sąlygomis tarsi savaime atgimsta šeimininko jausmas. Visateisiu įmonės šeimininku darbo kolektyvas gali tapti tik todėl, kad jis pasidaro įmonės turto savininku. Tik tokiu atveju susidaro sąlygos ir įmonei pereiti prie visiškos ūkiskaitos. O ūkiskaitinė įmonė negali sėkmingai egzistuoti neūkiskaitinėje Respublikoje, kaip ir pavieniai šeimininkai negali sėkmingai ūkininkauti visiško neūkiškumo aplinkoje. Todėl remiantis leninine federalizmo koncepcija, mūsų ekonomika sąjunginių respublikų lygmenyje turi būti tvarkoma kaip teritorinių ūkiskaitinių regionų sistema. Nors regionais paprastai laikomi ištisiniai ir administraciniu, teisiniu bei valstybiniu požiūriu savarankiški dariniai[7], šiuo atveju pirmiausia turime galvoje teritorijas, savarankiškas administraciniu požiūriu. Bet būtina atsižvelgti ir į tai, kad sąjunginės respublikos — suverenios valstybės. Jų ūkinė veikla turi būti grindžiama nuosavybės santykiais. Todėl visokeriopai plėstinos sąjunginių respublikų — suverenių valstybių teisės ekonomikos valdymo sferoje. Tik savininkas gali būti visiškas ekonomikos šeimininkas. Nuosavybės santykiai lemia ir ekonominės valdžios pobūdį, ir jos realizavimo būdus. Remiantis sąjunginių respublikų konstitucijomis, ekonominė valdžia jų teritorijose turi priklausyti jų Aukščiausiosioms Taryboms ir Ministrų Taryboms. O iš tikrųjų padėtis visai kitokia. Faktiškai valstybiniu turtu, taip pat ir pagaminta produkcija sąjunginių respublikų teritorijose iki šiol disponavo sąjunginės ir sąjunginės-respublikinės žinybos. Galingos sąjunginės monopolijos tebėra visateisės įmonių turto šeimininkės. Žinybos įmonėms neretai tiesiog kliudo pereiti prie naujų ūkininkavimo sąlygų, trikdo darnų aprūpinimo žaliavomis ir tiekimo ritmą, nustato produkcijos realizavimo sąlygas, pasisavina didesnę pelno dalį. Jei padėtis ir toliau nesikeis, ekonominė situacija gali toliau blogėti.

Šeimininko jausmo ugdymo formos ir metodai yra įvairūs, apima įvairias

[6] Абалкин Л. Опираясь на уроки прошлого. — Коммунист, 1987, № 16, с. 11.

[7] Котурин Ф. Д. Процесс управления (системное исследование и разработка на примере региона). М., 1988, с. 7.

socialistinės nuosavybės formas: valstybinę, kooperatinę, asmeninę, akcinę, visuomeninių organizacijų ir net darbu įgytą privačią nuosavybę. Antai Lenkijos Liaudies Respublikoje privataus sektoriaus dalis žemės ūkyje siekia 80 procentų. Daugelyje kitų socialistinių šalių taip pat tebėra privataus ūkininkavimo elementų. Tokia socialistinių šalių praktika atgaivinusi nuosavybės santykių pliuralizmą. Ir privatinę gamybos priemonių nuosavybę, pagrįstą savininko ir jo šeimos narių asmeniniu darbu, visai pagrįstai galima laikyti viena iš daugelio socialistinės nuosavybės formų. Mat tarp pastarosios ir asmeninės nuosavybės, mano supratimu, nėra didelių skirtumų. Tačiau ekonominėje literatūroje dar paplitusi ir priešinga nuomonė: darbu įgyta privati nuosavybė nelaikoma viena iš daugelio socialistinės nuosavybės formų, ji esanti už „socialistinio pliuralizmo" ribų.[8]

Socialistinės nuosavybės formų įvairovės raida ir jų gausinimas — svarbiausias radikalios ekonominės pertvarkos bruožas. Vienas iš būdų plėsti šią įvairovę — tai kurti akcines įmones ir organizacijas. TSRS liaudies deputatų suvažiavime buvo pažymėta, kad kartu su kitais socialistinio ūkininkavimo objektais akcinės įmonės privalo tapti atnaujintos ekonomikos „pagrindiniais veikėjais". Dar K. Marksas „Kapitale" rašė, kad be akcinių bendrovių „pasaulis iki šiol būtų likęs be geležinkelių" [9]. Akcinė ūkininkavimo forma teikia daug erdvės gamybinių jėgų raidai. Akcinių santykių plėtra skatina sparčiau tobulinti šalies socialinį ekonominį gyvenimą. Šiame procese galima įveikti susvetimėjimą, skiriantį darbo žmones nuo valstybinės ir kooperatinės kolūkinės nuosavybės, ir ugdyti šeimininko jausmą, siekti skirtingų ekonominių interesų darnos. Antai Lvovo „Konvejerio" gamybinio susivienijimo patirtis rodo, kaip sėkmingai galima taikyti valstybinės akcinės socialistinės įmonės modelį. Čia žmonės tapo tikrais įmonės nuosavybės bendrasavininkiais. O tvarkomasi pagal tokį modelį: kuo aukštesnė darbuotojo kvalifikacija, kuo ilgiau ir geriau jis dirba įmonėje, tuo didesnė ir jam tenkanti įmonės nuosavybės dalis. Ta nuosavybe žmogus disponuoja ir išeidamas į pensiją, iš tų lėšų jam gali būti taikomos įvairios pensijų lengvatos, skiriamos vienkartinės išmokos ir pan. Todėl įdiegus šį modelį, netrukus ėmė didėti žmonių suinteresuotumas gamybos tobulinimu.

Sėkmingai gali būti taikomas ir kolūkinės akcinės įmonės modelis. Tai patvirtina Marijampolės rajono Želsvelės kolūkio patirtis. Kolūkį pertvarkant į akcinę įmonę, ekonomistė L. Pričkaitienė apskaičiavo, koks yra kiekvieno kolūkio nario įnašas į sukurtą visuomeninį turtą. Atsižvelgiant į šį įnašą, specialybę ir darbo stažą, kolūkiečiams mokami dividendai, dvigubai padidintos kolūkinės pensijos. Tokiomis sąlygomis kiekvienas kolūkietis ne tik jaučiasi esąs šeimininku, bet ir iš tikrųjų šeimininkauja.

Radikalios ekonominės reformos sąlygomis nuosavybės klausimas yra pagrindinis ekonominės teorijos ir ūkinės praktikos klausimas. TSRS liaudies deputatų suvažiavime P. Buničius teisingai sakė, kad dabartinio pobūdžio valstybinė nuosavybė nebetoleruotina. Kadangi šios nuosavybės negalima išdalyti, belieka ją nuomoti. Tik tokiu būdu viskas priklausytų kolektyvui, o kiekvienoje valstybinėje įmonėje artimiausiu metu atsirastų ir dalis nevalstybinės nuosavybės.[10] Vadinasi, kurtųsi iš esmės kolektyvinė akcinė nuosavybė. Tai atgaivintų žmogaus suinteresuotumą darbu, jis taptų tikru savo įmonės šeimininku. Draugo M. Gorbačiovo pranešime 1989 m. rugsėjo plenume pabrėžta: „Socialistinės nuosavybės tobulinimas — tai pagrindinis pertvarkos klausimas. Pasakysime tiesiai, nedarydami šioje srityje pribrendusių pakeitimų, mes nesugebėsime įveikti atsiradusio darbo žmonių atitolimo nuo gamybos priemonių, visiškai atkurti suinteresuotumo sąžiningu ir prasmingu darbu, skatinti ūkinės iniciatyvos ir verslumo".[11]

---

[8] Вопросы экономики, 1989, № 5, с. 64—66.
[9] Marksas K. Kapitalas. V., 1957, t. 1, p. 560.
[10] Правда, 1989, 2 июня.
[11] Tiesa, 1989, rugsėjo 20.

VILČIŲ — DAUG, O NEŽINOMYBĖS — DAR DAUGIAU

Mūsų pašnekovai —
Panevėžio „Ekrano" gamyklos direktorius,
Respublikos nusipelnęs inžinierius,
technikos mokslų kandidatas RIMANTAS PURTULIS,
direktoriaus pavaduotojas ekonomikos reikalams,
Respublikos nusipelnęs ekonomistas VYTAUTAS ULOZAS
ir partinio komiteto sekretorius FAUSTINAS KOLESNIKOVAS

Žurnalistas: Prieš kiek laiko susipažinęs su spaudoje paskelbtu vadovavimo ekonomikai ir socialinei sferai sąjunginėse respublikose bendrųjų principų projektu, sužinojau, kad dabar gali būti taikoma nauja ūkinės veiklos organizavimo kryptis — steigiamos nežinybinio statuso įmonės, neįeinančios į jokių ministerijų ir žinybų sistemą.[1] Atrodo, kad Jūs esate tokio ūkininkavimo pionieriai?

R. Purtulis: Nenorėčiau kalbėti apie kokį nors naują įmonės statusą, nes jo kol kas nėra. O kad siekiame didesnio savarankiškumo, savo santykius su TSRS elektroninės pramonės ministerija norime grįsti sutartimi, būti nebe jos pavaldiniai, o partneriai, — tai tiesa.

Žurnalistas: O tokio siekio motyvai? Gal pablogėjo veiklos rezultatai?

R. Purtulis: Anaiptol. Įvykdėme šių metų pirmojo pusmečio pagrindines užduotis, svarbiausia — pateikėme partneriams viską, kas numatyta sutartyse. Ne kartą buvome šakos įmonių sąjunginio socialistinio lenktyniavimo prizininkais. Suprantama, padaryti galėjome dar daugiau, bet, kaip sakoma, ir muštis į krūtinę nėra ko. . .

V. Ulozas: Pasiekėme visai neblogą gamyklos rentabilumo lygį, galime, kaip sako ekonomistai, vykdyti išplėstinę reprodukciją, tenkinti žmonių socialinius poreikius.

Žurnalistas: O ar negniaužia Jūsų iš viršaus uždėti varžtai? Juk dabar spaudoje pavartota sąjunginės ministerijos sąvoka kai kurių žmonių sąmonėje asocijuojasi su kažkokiu monstru. . .

R. Purtulis: Taip, buvo laikai, kai ministerija kišdavosi į operatyvų gamybos valdymą, jos darbuotojai kasdien skambindavo, reikalaudavo ataskaitų, kaip vykdome planus, nurodinėdavo ir kitaip gaišindavo laiką.

F. Kolesnikovas: O įmonių partinius komitetus ministerija iš viso ignoruodavo. Antai praėjusiais metais ministerijoje įvykusiame partinio ir ūkinio aktyvo pasitarime buvo svarstomas partijos iškeltas uždavinys, kaip toliau vystyti elektronikos pramonę. Nesuprantu, kodėl į šį renginį nebuvau pakviestas.

[1] Tiesa, 1989, kovo 15.

R. Purtulis: Gal nebeminėkime praeities nuoskaudų. Vyksta pertvarka, kuri neaplenkė ir mūsų ministerijos. Keičiasi jos darbuotojų funkcijos — vakarykščiai administratoriai jau rūpinasi nebe operatyviais gamybos reikalais, o imasi koordinuoti mokslo ir technikos pažangą, įmonių savitarpio ryšius, taip pat ryšius su žinybinio mokslo įstaigomis, vartotojais, tvarko opius tiekimo reikalus ir t. t.

Žurnalistas: Jūs sakote ministerijai komplimentus, o kai kas siūlo šias įstaigas iš viso naikinti...

R. Purtulis: Atvirai kalbant, tokį siūlymą, beje, susijusį su tolesne ateitimi, teko girdėti ir iš mūsų gerbiamo ministro, TSRS Mokslų Akademijos nario korespondento, technikos mokslų daktaro G. Kolesnikovo. Bet apie tai gal vėliau. O šiandien ministerija mums reikalinga. Nežinau, kaip be jos išsiverstume. Juk tik pusė mūsų tiekimo susieta tiesioginiais ryšiais su įmonėmis gamintojomis, o kita jo pusė — beje, didžiausio deficito dalykai — gaunami ministerijos tarpininkavimu. Kooperacijos ryšiais mes susiję su daugeliu šakos įmonių, tiekiančių mums medžiagas, komplektavimo detales, mazgus, įrangą ir t. t. Tokius ryšius, kaip buvo pabrėžta TSKP CK 1989 m. rugsėjo plenume, būtina branginti, palaikyti ir visokeriopai plėtoti. Mat vien iš tiesioginių ryšių kol kas nepasisotinsi. Tad vienu kirčiu nukirsti visas gijas, siejančias mus su ministerija, būtų tikra savižudybė.

V. Ulozas: Arba imkime valiutą, taip reikalingą gamybai techniškai pertvarkyti. Antai rengiamės pradėti gaminti pasaulinėje rinkoje konkurencingus mažagabaričius kineskopus. O kas tai valiuta finansuos? Patys jos kol kas mažai teužsidirbame. Laimė, šiam tikslui kreditų pavyko gauti TSRS užsienio prekybos banke. O pavyko todėl, kad sąjunginė ministerija sutiko būti paskolos garantu.

Kitas pavyzdys. Kurdami naujus kineskopus ar kitą produkciją, turime pasitelkti mokslinio tyrimo įstaigas, integruotis su šakiniu mokslu. O tai padaryti irgi padeda ministerija.

Žurnalistas: Tai gal čia galima būtų prisiminti V. Majakovskio žodžius, kad ir gyvenimas geras, ir gyventi gera... Tik kam tokiu atveju iš viso siekti didesnio savarankiškumo?

R. Purtulis: Šio pokalbio įžanga padiktuota gyvenimo dialektikos, kuri rodo, kad nėra nei itin gerų įmonių, nei perdėm blogų ministerijų. Kiekvienas reiškinys prieštaringas, turintis teigiamų ir neigiamų tendencijų. O jų raida dabar tokia, kad ateitis, kurios neįsivaizduoju be laisvos rinkos, vis dėlto priklauso savarankiškai, nebe administraciniais, o ekonominiais valdymo metodais tvarkomai įmonei, plačiau žiūrint — ekonomiškai suvereniai Respublikai.

Žurnalistas: Šį teiginį, matyt, vertėtų išsamiau pakomentuoti.

V. Ulozas: Nors ir dabar neblogai verčiamės, ateityje galėtume dirbti daug efektyviau, duoti daugiau naudos valstybei, visuomenei, darbo kolektyvui.

Žurnalistas: O kas gi trukdo tai padaryti?

V. Ulozas: Kaip arklys paklūsta šeimininko apinasriui, taip ir mes — iš viršaus tebeinančiam mūsų veiklos reglamentavimui, kartais ir varžymui, ribojimui. Nors laikome save šeimininkais, tačiau ne visada tokie esame. Suprantu, šią nuomonę reikia pagrįsti. Štai vienas skaičius — gamyklai tenkanti pelno dalis, mūsų vadinama liekamuoju pelnu, siekia tik kiek daugiau kaip trečdalį viso gauto pelno. Vadinasi, mūsų darbo rezultatų paskirstymas taip reguliuojamas, kad per daug į priekį neišsiveržtume, kad mūsų darbo užmokestis daugmaž atitiktų šakos įmonėse susiklosčiusį vidurkį, žodžiu, kad gyventume kaip visi. Atsilikėlius tokia padėtis visiškai patenkina, jiems išlaikyti skiriama lėšų iš geriau dirbančių įmo-

nių uždarbio. O mes tokia padėtimi nepatenkinti, jaučiame, kad dingsta paskatos efektyviau dirbti, o kartu ir geriau gyventi.

Žurnalistas: Kokiais metodais jūs pristabdomi?

V. Ulozas: Atrodo, gamyklai turėtų atitekti ta pelno dalis, kuri lieka sumokėjus biudžetui mokesčius ir atsiskaičius su vadovaujančia organizacija. O iš tikrųjų normatyvai mums taikomi, kaip sakoma, iš kito galo — pirmiausiai paskaičiuojama įmonei tenkanti pelno dalis — ūkiskaitinės pajamos, o tai, kas lieka, pervedama į biudžetą, atitenka ministerijai; jeigu ir tada dar lieka pelno, jis dar kartą imamas į biudžetą. Žodžiu, pelnas dirbtiniu būdu taip reguliuojamas (siekiant šio tikslo kasmet kaitaliojami ekonominio skatinimo fondų sudarymo normatyvai, kurie visam penkmečiui turėtų būti pastovūs), kad jo niekad nebūtų gerokai daugiau, negu, tarkime, praėjusiais metais. Pasak draugo M. Gorbačiovo žodžių TSKP CK 1989 m. rugsėjo plenume, „... paėmimu iš vienų... dangstomas kitų neūkiškumas ir neveiklumas".[2] Taip tvarkantis deformuojami paskirstymo santykiai, ekonominio skatinimo fondų dydžiai priklauso ne tiek nuo geresnio darbo, kiek nuo manipuliavimo normatyvais. Kaipgi tokiomis sąlygomis dirbti vis efektyviau, didinti pelno masę?

Žurnalistas: Išeitų, kad centralizuotas planavimas pakerta šaką, ant kurios visi sėdime, — neskatina žmogaus dirbti geriau.

V. Ulozas: Perdėtas centralizavimas veikia mūsų mąstyseną, nepadeda formuoti aktyvaus požiūrio į darbą. O kai esi savarankiškas, — sprendimai labiau apgalvoti, pasverti, nes viską reikia tvarkyti pačiam, už kito nugaros nepasislėpsi. Jau dabar, pradėję dirbti su užsienio firmomis be tarpininkų, pajutome, kad reikalus sprendžiame daug operatyviau ir veiksmingiau, nebegaištame laiko nesibaigiantiems derinimams ir konsultacijoms.

F. Kolesnikovas: Matyt, savarankiškai ir operatyviau valdyti gamybą bus daug lengviau, negu atgaivinti perdėto centralizavimo numarintą šeimininko jausmą. Pavyzdžiui, ne kartą aptarėme, kaip didinti įmonės savarankiškumą. Tai darėme direktorato posėdyje, vasarą surengtoje darbo kolektyvo konferencijoje, darbo kolektyvo tarybos posėdyje, pirminių partinių organizacijų susirinkimuose aptardami LKP statusą ir kitomis progomis. Pajutau, kad problemos daugiausia kyla tik vadovams. Antai direktoriaus pavaduotojas komercijai komunistas Albinas Bobelis pasidalijo nerimo mintimis dėl tiekimo reikalų. O daugelis eilinių komunistų viskam tylomis pritarė, dėl nieko nediskutavo. Tokia tyla — bloga byla. Matyt, dabar madinga vadinamoji mitinginė demokratija turi ir neigiamų pusių. Darbuotojui svarbu tik atsiskirti, tik nuo nieko nepriklausyti. O ką jis iš to laimės, kaip turės dirbti, — daugeliui nė motais. Tas diskusijų nebuvimas mane ne juokais nugąsdino. Juk ministerija mums nebepadės, patiems teks sudaryti didesnius materialinio skatinimo ir socialinio vystymo fondus. O kaip tai padaryti?

INFORMACIJA APMĄSTYMAMS. Susipažinęs su gamyklos savaitraštyje išspausdintu planavimo ir ekonomikos skyriaus viršininko B. Lebedevo straipsniu ir vyriausiojo inžinieriaus E. Žvybo pranešimu[3], suvokiau, kad gamykloje apstu dar nepanaudotų rezervų, kuriuos anksčiau įsigalėjęs vadovavimas komandomis neskatino atskleisti. „Kol kas cechuose nėra persilaužimo skaičiuojant išlaidas produkcijai gaminti, — nurodė E. Žvybas. — Daug neūkiškumo, aplaidumo faktų, o tai tiesiogiai turi įtakos svarbiam gamybos rodikliui — savikainai. Pavyzdžiui, palyginkime „Ekrano" ir Lvovo giminiškos gamyklos atitinkamus rodiklius. Kadangi 5 C kineskopų dalis bendrame pagamintų kineskopų kiekyje Lvove sudaro 52,2 procento, o Panevėžyje — 77,9 procento, atrodytų, kad „Ekrane" kineskopo savikaina turėtų būti mažesnė, nes čia stambesnės produkcijos partijos. O iš tikrųjų yra atvirkščiai: šių metų pirmajame ketvirtyje vieno kineskopo savikaina „Ekrane" buvo beveik 14 rublių didesnė. Kas gi tai lemia? Ekraniečiai vienam kineskopui sunaudoja kur kas daugiau medžiagų ir komplektavimo detalių negu lvoviečiai (skirtumas — daugiau kaip 5 rubliai), vienam kineskopui pagaminti Panevėžyje daug brangiau kainuoja įrengimų išlai-

---

[2] Tiesa, 1989, rugsėjo 20.
[3] Ekranietis, 1989, liepos 7; rugpjūčio 4.

kymas (skirtumas — daugiau kaip 4 rubliai). Pastarasis trūkumas aiškintinas tuo, kad viena antrojo surinkimo cecho linija beveik nedavė produkcijos ir jos „bergždumas" pabrangino kineskopų savikainą. Trečia didelės kineskopų savikainos „Ekrane" priežastis — daug broko. Apskaičiuotas pinigine išraiška, jis vienam televizoriui Panevėžyje keleriopai didesnis negu Lvovo gamykloje.

Žurnalistas: Matyt, reikėtų išanalizuoti draugų patirtį, parengti skatinimo sistemą, padedančią siekti ne blogesnių, o gal net geresnių rezultatų.

F. Kolesnikovas: Partinė organizacija telkia kolektyvą kuo sparčiau tai padaryti, juoba kad šiandien mes daug savarankiškesni. Ir mūsų Sąjūdžio atstovus raginau, kad trūkumų kritika būtų pozityvesnė, kad šio judėjimo dalyviai padėtų, pavyzdžiui, rengti kolektyvuose kokybės dienas, kolektyviai aptartų, kaip šalinti minėtus trūkumus.

Žurnalistas: O dabar, kaip sakoma, čiupkime jautį už ragų. Džiaugiamės, kad dabar įmonė savarankiškesnė, atsiveria galimybės atskleisti nepanaudotus rezervus, tačiau nutylime, kaip susiklostė jos santykiai su ministerija.

R. Purtulis: Jie normalūs. Iš valdinių virstame partneriais, mūsų savitarpio santykiai bus grindžiami sutartimi, kurios projekto pirmasis variantas jau abiejų pusių aprobuotas. Kol pati sutartis dar nepasirašyta, galiu tik trumpai nusakyti, kaip įsivaizduoju mūsų santykių esmę. Atsilyginsime ministerijai už mokslo ir technikos pažangos diegimo koordinavimą, tiekimo funkcijų atlikimą, ryšių su vartotojais palaikymą ir kitas paslaugas.

Žurnalistas: O kaip atsilyginsite?

R. Purtulis: Dėl to jau diskutavome. Galima dvejopai: arba mokėti ministerijai tam tikrą gauto pelno procentą (taip ji pati siūlo), arba visam penkmečiui ar kitam laikotarpiui nustatyti pastovią mokesčio sumą. Pastarasis būdas mums parankesnis. Taip tvarkydamiesi būtume labiau suinteresuoti gauti daugiau pelno. O kurį būdą drauge su ministerija pasirinksime, parodys ateitis. Šiaip ar taip, tikimės, kad mokestis vadovaujančiai organizacijai mums bus pagal kišenę, skaičiuojamas ne keliais milijonais, o keliais šimtais tūkstančių rublių.

Žurnalistas: Ar padidės gamyklai liekanti pelno dalis?

V. Ulozas: Tikimės, kad nuo trečdalio ji išaugs iki pusės. Bet tai dar juodu ant balto nepatvirtintas spėliojimas.

Žurnalistas: O ko iš šių naujovių tikitės?

V. Ulozas: Daug ko. Jos turi paspartinti socialistinės rinkos formavimąsi. Tokia rinka išryškins, kas sugeba prie jos prisitaikyti, efektyviai ūkininkauti, laiku atnaujinti produkciją, siekti jos konkurencingumo. Tai pirmiausiai susiję su atnaujinimu pagrindinių fondų, kurių didesnė dalis technologiškai, o nemaža dalis ir techniškai yra nusidėvėjusi. Sukaupę daugiau lėšų ir valiutos (ja dalysimės tik su valstybės biudžetu, o ministerija savo dalies greičiausiai nebeteks), sparčiau diegsime techninę pažangą, ypač jeigu bus visiškai pereita prie didmeninės gamybos priemonių prekybos.

Tokiomis sąlygomis, suprantama, atsiras ir ekonominių paskatų sistema, kuri skatins atnaujinti produkciją ir masiškai ją gaminti, bus daugiau galimybių deramai atlyginti žmonėms ne už atėjimą į darbą, o už patį darbą.

Dėl atsiliekančių įmonių ir apsileidusių darbuotojų, tai jų, mano supratimu, nebereikėtų tempti už ausų, o leisti pagaliau gyventi taip, kaip dirba, blogiausiu atveju — net bankrutuoti.

Žurnalistas: O kaip dėl pačių ministerijų ateities? Kiek suprantu, jos kol kas reikalingos, bet nelabai perspektyvios.

R. Purtulis: Ne tik mano, bet ir kai kurių žinybos vadovų nuomone, ministerijos tolesnėje ateityje turėtų peraugti į stambius koncernus ar asociacijas. Jos rūpintųsi bendra technine ekonomine politika, savitarpio

kooperacija. Sakysim, tokį koncerną ar asociaciją sudaro 3, 5 ar 10 gimiškų įmonių. Nesunku apskaičiuoti, kiek kartų pigiau joms atsieitų sukurti naują kineskopą ar chemikalą, jei jos veiktų išvien, ir kiek kartų visa tai pabrangtų, jei vienai įmonei tektų atsilyginti už tokį užsakymą. Svarbiausia, kad asociacijoje ar koncerne visi būtų lygūs ir dirbtų remdamiesi savitarpio sutartimis, o ministeriją vis dėlto sunku įsivaizduoti neleidžiančią direktyvų ir nurodymų. Tokie motyvai ir skatina įmones siekti savarankiškumo, o vėliau vėl savanoriškai jungtis į koncernus ir asociacijas. Bet tai tolesnės ateities dalykai.

V. Ulozas: Žvelgdami į ateitį, neužmirškime ir socialistinės nuosavybės problemų. Nepakanka sąjunginę nuosavybę padaryti respublikine (darbininkų požiūriu ji abiem atvejais bus „niekieno"), svarbiausia — kad ji priklausytų darbo kolektyvui, kad jo narys būtų tos nuosavybės bendrasavininkis. O tai padaryti galima, dalį įmonės turto realizavus akcijomis. Tai ne tik mobilizuotų žmonių sukauptų pinigų masę, bet ir teiktų darbininkams dividendus, kolektyvinis įmonės nuosavybės valdymas būtų nebe formalus, o suinteresuotas.

Žurnalistas: Nuo svajonių apie ateitį grįžkime prie dabarties. Kaip bendradarbiausite su ministerija, jau paaiškinote; kaip įsijungsite į ekonomiškai savarankiškos Respublikos ūkį, belieka spėlioti.

V. Ulozas: Apie tai galima kalbėti tik bendromis frazėmis, pasisavintomis iš mokslininkų sukurtos Respublikos ekonominio savarankiškumo koncepcijos ir Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimto atitinkamo bendro pobūdžio įstatymo. Šiaipgi žmonių savarankiškumo siekis, mano supratimu, smarkiai pralenkė konkretų ekonominį mąstymą ir konkretų šio reikalo ekonominį pagrindimą. Mums, pavyzdžiui, kol kas neaiškūs santykiai su Respublikos ir vietiniu biudžetais, kitaip tariant, mūsų gauto pelno ir pajamų apmokestinimas. Gruodžio mėnesį mes jau privalome turėti kitų metų gamybinį ir finansinį planą, žinoti pelną, kuriuo disponuosime, turėti išlaidų sąmatas. Visa tai dar neaišku, o jau šiandien mums reikia nebe koncepcijų, bet konkrečių įstatymų ir normatyvinių aktų. Žodžiu, nežinomybės dar per daug. Net nežinau, ką atsakytume žmonėms, jei jie imtų smulkiai teirautis, kaip teks dirbti ir gyventi Respublikos ekonominio savarankiškumo sąlygomis.

R. Purtulis: Leisiu sau truputį pajuokauti. Mes ateinam į Respubliką ir prašom: „Priimkite mus". Lietuva mūsų neatstumia, bet ir vietos nenurodo, sėsti nepaprašo. O jeigu kalbėsime rimtai, tai Respublikos vyriausybės sukurtos grupės rengia įvairius įstatymus, pavyzdžiui, antimonopolinį, įmonės bankroto ir panašiai. Deja, nėra tokių įstatymų ir normatyvinių aktų, kurių jau šiandien reikia. Tai sakydamas, pirmiausiai turiu galvoje Lietuvos įmonės įstatymą, nes TSRS valstybinės įmonės įstatymas, netgi kiek papildytas ir pataisytas, vargu ar atitiks ekonomiškai suverenios Respublikos sąlygas. Taip pat reikia įstatymų ar normatyvinių aktų, nustatančių Respublikos ir vietiniams biudžetams mokamų mokesčių dydį, numatančių, kaip valstybei reguliuoti įmonių ekonominę veiklą ir t. t.

Žurnalistas: O ar įsivaizduojate visos Respublikos valdymo struktūrą?

R. Purtulis: Daugiausia tiek, kiek apie tai spaudoje rašė gerbiamoji K. Prunskienė. Suprantama, aš turiu apie tai savo nuomonę. Panaikinus Respublikoje kai kurias šakines gamybines ministerijas (Lengvosios pramonės, Vietinės pramonės ir t. t.), jų vietoje sukūrus įmonių asociacijas arba susivienijimus, vertėtų pagalvoti, ar nederėtų įsteigti Ekonomikos ministerijos (ji pakeistų dabartinį Valstybinį plano komitetą) ir Pramonės ministerijos. Pastaroji turėtų ne planus įmonėms skirstyti ir kontroliuoti, kaip jie vykdomi, o numatyti perspektyvines pramonės vystymo ir techninės pažangos diegimo kryptis, rūpintis, kad būtų teikiami prioritetai Respublikai naudingoms ir reikalingoms šakoms (lengvatiniai kreditai,

mažesni mokesčiai), ir pan.

Daugiau nenorėčiau samprotauti šia tema, nes ekonomiškai savarankiškos Respublikos valdymo schema — ne vienos galvos reikalas, tokį projektą reikėtų kolegialiai parengti ir pateikti jį visuomenei svarstyti.

V. Ulozas: Tik pridursiu, kad siekti svarių ekonominių poslinkių visoje šalyje ir vienoje Respublikoje — nepalyginami dalykai. Respublika — mažesnis, stabilesnis, lengviau valdomas objektas. Jame galima operatyviau reguliuoti gamybinės sferos veiklą, mokesčių sistemą ir kt. O svarbiausia — pradėję tvarkytis savarankiškai, žinosime, kad to darbo rezultatai, sukurti Respublikos gyventojų, bus panaudoti jų pačių labui.

F. Kolesnikovas: Norėčiau pasidalyti ir kai kuriomis partinio vadovo nerimo mintimis. Ekonomiškai savarankiškos įmonės padėtis neišvengiamai kelia ir jos partinės organizacijos statuso klausimą, kuris turėtų būti apibrėžtas LKP programos ir įstatų projektuose. Štai keli galvosūkiai, su kuriais susidūrėme, tapę labiau savarankiški. Pasinaudoję TSKP Įstatų mums suteikta teise kontroliuoti administracijos veiklą, išklausėme vyriausiojo inžinieriaus pavaduotojo komunisto Romo Bučo ataskaitą. Kai kas ją įvertino teigiamai. Bet buvo ir tokių, kurie suabejojo mūsų teise vertinti darbą žmogaus, kuris rūpinasi ūkiniais reikalais. Manyčiau, kad tokios vadovų ataskaitos ir toliau praktikuotinos, jei tik jos nebus perdėm technokratiškos, jei iš vadovų bus reikalaujama atsakomybės ne tik už jiems patikėtą darbą, bet ir žmonių auklėjimą.

Kita problema — iš kokių finansų išlaikyti partinės organizacijos ūkį, kaip darbo kolektyvui atsilyginti už naudojimąsi patalpomis, elektra, transportu, ryšių priemonėmis, raštvedybai skirtu techninio darbuotojo etatu ir pan. Spaudoje skaitėme, kad Mažeikių naftos perdirbimo gamyklos darbo kolektyvui nutarus, administracija partiniam komitetui už tai pateikė 10 tūkstančių rublių sąskaitą.[4] Nors mes tokių bėdų neturėjome ir, matyt, neturėsime, vis dėlto reikėtų įstatymiškai įforminti darbo kolektyvo priedermę teikti kai kurias paslaugas partinei organizacijai, dirbančiai vardan kolektyvo interesų.

Žurnalistas: Baigdamas norėčiau paklausti, kuo ekonomiškai suvereniai Respublikai galės patarnauti Lietuvos pramonininkų asociacija, kurios viceprezidentas yra gerbiamasis R. Purtulis, o aktyvus dalyvis — V. Ulozas.

R. Purtulis: Lietuvos pramonininkų asociacija atstovauja Respublikos pramonės įmonių darbuotojų interesams, kurių iki šiol buvo mažai paisoma. Tai darome ne laukdami nurodymų iš viršaus, bet priimdami bendrus sprendimus, kaip plėtoti savitarpio kooperaciją, užsienio prekybos ryšius, spręsti ekologines problemas. Mažėjant centralizuoto aparato darbuotojų skaičiui, vieni kitiems galime vis daugiau padėti.

V. Ulozas: Ir padedame. Antai miesto įmonės kolektyviai dalyvauja nutekamųjų vandenų valymo programoje, mielai pasidalysime savo patirtimi, kaip įsirengti į atmosferą patenkančio švino gaudytuvus.

Bet apskritai savitarpio kooperacijos ryšiai dar menki. Antai liejinius įrangai, kuriuos gaminti galbūt galėtų ir Kauno „Centrolitas", vežame net iš Vorošilovgrado. Vis dar tebesiremiame vien šakiniu valdymu. O kur dingo teritorinis? Lietuvos pramonininkų asociacijai vertėtų pagalvoti, kaip jį atgaivinti.

R. Purtulis: Todėl ir ketiname teikti Respublikos vyriausybei savo siūlymus, kolegialiai recenzuoti darbus, gvildenančius pramoninius klausimus.

Žurnalistas: Dėkoju už pokalbį ir tikiuosi, kad kol ši publikacija bus išspausdinta, bent dalis Jūsų keltų problemų bus jau išspręsta.

Kalbėjosi **Rimantas CEMNOLONSKIS**

---

[4] Tiesa, 1989, rugsėjo 5.

IŠ KO STATYSIME RYTOJ?..

Valstybei paskelbus gyventojų aprūpinimo butais programą, taip pat ūkiams, įmonėms ir organizacijoms ėmus plėtoti gamybos objektų statybas, neretai išgirstame, kad dėl statybinių medžiagų stygiaus tarytum esame kalčiausi mes, šių medžiagų gamintojai. Nenorime paneigti, kad jų stinga, tačiau ar mes, gamintojai, „kišame koją" statybininkams?

Matuizų statybinių medžiagų gamykla — Vilniaus silikatinių dirbinių gamybinio susivienijimo dalis. Gamykloje dirba 410 žmonių. Gaminame, galima sakyti, siauro asortimento produkciją: silikatines plytas, presuotą perlitą ir filtroperlitą. Jaučiame, kokią didelę paklausą šiandien turi mūsų produkcija. Jeigu dar visai neseniai, prieš kelerius metus, aikštelė, kurioje sandėliuojame gatavą produkciją, lūžte lūžo nuo silikatinių plytų (joms pabrangus, daug kas, ypač individualių namų statytojai, jų nepirko), tai šiandien aikštelė nuolat tuščia. O plytų pagaminame kasmet vis daugiau. Šiemet jau pagaminome per pusę milijono viršumplaninių plytų ir jų vis trūksta.

Dabar, kai visa Respublika šurmuliuoja dėl ekonominio savarankiškumo, noriu pabrėžti, kad ir mūsų gamyklos kolektyvas jo siekia. Cechuose apie tai kalbama jau seniai, tačiau atvirai šitai buvo pasakyta tik praėjusiųjų metų pabaigoje. Viename iš partinių susirinkimų, kurie paprastai atviri, mechaninio cecho brigadininkas komunistas Juozas Tarasauskas be užuolankų pasakė, kad atėjo metas gamyklos kolektyvui atsisakyti susivienijimo administracijos globos ir tapti savarankiškais gamyklos šeimininkais. Jam pritarė ir kiti komunistai. Šiuo klausimu susirinkime buvo įvairių nuomonių. Pagrindinis motyvas buvo tas, kad susivienijimas nepadeda gamyklai spręsti tiekimo klausimų, kurie kasmet vis sunkėja ir tampa tiesiog nepakeliami. Mūsų duomenimis, iš susivienijimo sandėlių mes gauname tik apie 30 procentų reikiamų medžiagų, įrengimų ir detalių. Visa kita susirandame patys ir dažniausiai ne mūsų respublikoje, remdamiesi tiesioginiais ryšiais. O jie grindžiami visiems žinomu principu: „Ranka ranką plauna..." O ką daugiau, be savos produkcijos, mainais mes galime duoti? Todėl nors ir suprasdami, kad plytų ir perlito mūsų Respublikos statyboms labai reikia, mes negalime nesipiktinti draudimu išvežti mūsų produkciją už Respublikos ribų. Nevežti, vadinasi, nieko ir neatsivežti. Bet ar tokiomis sąlygomis mūsų gamykla šitaip gyvuotų? Juk niekam susivienijime ir Statybinių medžiagų pramonės ministerijoje ne paslaptis, kad, sakykime, pagrindiniame mūsų ceche, kuriame gaminame silikatines plytas, bemaž visi įrengimai beviltiškai pasenę ir reikalauja nuolatinio remonto. O detalių įmonė mūsų Respublikoje negauna. Jų susirandame Kaliningrado srityje, Baltarusijoje ir kitur. Todėl esant dabartiniams „papročiams", mūsų giliu įsitikinimu, būtų neteisinga kategoriškai uždrausti tiesioginius ryšius. Kol šalies didmeninėje prekyboje neįsigalios tikri rinkos dėsniai, tokie draudimai mūsų gamyklai tiesiog pražūtingi.

1987 metais perlito ceche buvo įsavinta naujos produkcijos gamyba, apie kurią noriu plačiau papasakoti, kadangi ne dėl mūsų kaltės ši brangi produkcija naudojama ne pagal paskirtį. Naudodami iš tolimosios Armėnijos atvežtas žaliavas, jau dvejus metus gaminame chemijos pramonei labai reikalingą produkciją — filtroperlitą. Jo kasmet pagaminame apie 10 tūkstančių kubinių metrų. Mūsų Respublikoje jis paklausos neturi, todėl pagal sutartis filtroperlitą tiekėme Vidurinės Azijos naftos perdirbimo pramonės įmonėms. Tik nedidelę dalį šios produkcijos iš mūsų pirko Respublikos buitinio gyven-

tojų aptarnavimo įmonės, daugiausia tos, kurios turi cheminio drabužių valymo cechus. Deja, į uždraustų išvežti už Respublikos ribų statybinių medžiagų sąrašą tyčia ar netyčia pateko ir ši nauja, ne statyboms skirta produkcija. Paklusę griežtai sankcijai, esame priversti šią brangią filtruojančią medžiagą parduoti statybinėms organizacijoms, kurią jie vartoja ne pagal paskirtį — tiesiog kaip izoliuojančią medžiagą vietoj paprasto perlito. Ryšium su tuo kyla klausimų: ar taip elgtis ne prabanga? Ar tikslinga drausti mūsų įmonei, tiesioginiais ryšiais tvarkančiai tiekimo reikalus, bent realizuojant filtroperlitą turėti abipusę naudą?

Šią skaudžią problemą noriu panagrinėti ir kitu aspektu. Filtroperlito, kaip ir visos mūsų produkcijos, išdegimui, mes naudojame mazutą. Tokiu būdu pagamintas filtroperlitas tinka naudoti tik cheminėje pramonėje. Išdegant jį dujomis, išsiplėstų šios medžiagos taikymo sfera, manau, atsirastų reali galimybė parduoti jį užsienio firmoms ir šitaip užsidirbti taip mums reikalingos valiutos. Ją mes turėtume kur panaudoti. Sakysime, mums reikia žymiai modernesnių įrengimų ir mechanizmų, kurių šalyje labai sunku gauti, o, be to, prasta jų kokybė.

Dabar Respublikoje visu balsu kalbama apie ekologines problemas. Šiuo požiūriu nemažą spaudimą iš formalių ir neformalių organizacijų jaučiame ir mes. Kiek pajėgiame ir galime, sprendžiame šias problemas. Juk mes patys labiausiai suinteresuoti, kad kvėpuotume švariu oru, gertume tyrą vandenį, neteršttume tokių gražių mūsų apylinkių. Atrodo, pati palankiausia galimybė išspręsti gamybos ekologinės kultūros bėdas mums atsirado dabar, kai šitokios milžiniškos lėšos skiriamos naujo cecho ir atitinkamos infrastruktūros statybai. Be naujo cecho, numatyta pastatyti visus būtiniausius socialinius, kultūros objektus. Naujajame ceche dirbs per du šimtus darbininkų, todėl esamoje gamyklos gyvenvietėje numatoma pastatyti 300 butų. O sena katilinė nepajėgs tiekti bemaž dvigubai daugiau šilumos. Todėl numatoma statyti naują, mazutu kūrenamą katilinę. O juk galima būtų jau dabar suplanuoti gamtinėmis dujomis kūrenamą katilinę ir tuo pačiu išspręsti ne tik naujo cecho, bet ir visos gamybos bei gyvenvietės dujofikavimą. Tokio sprendimo laukia visas gamyklos kolektyvas, bet jau dabar aiškėja, kad dujofikavimas bus atidėtas. Mano, beje, ir ne tik mano požiūriu tokie brangūs projektai (35 mln. rb) turėtų būti derinami ir su darbo kolektyvu, ir su Gamtos apsaugos komitetu. Juk žmonių sveikata neįkainojama ir nevalia ja nuolat rizikuoti. Nutiesus dujotiekį, būtų išspręstas viso Varėnos rajono aprūpinimas gamtinėmis dujomis. Manau, kad dujotiekio statybai nepagailėtų lėšų nei rajono įmonės, nei ūkiai.

Čia paminėjau tik svarbesnes problemas, su kuriomis susiduria mūsų įmonės kolektyvas. Jas išsprendę galėtume ženkliai padidinti statybinių medžiagų gamybą.

Sigita SAKALAUSKIENĖ,
Valstybinio priėmimo atstovė
Matuizų statybinių medžiagų gamykloje,
partinės organizacijos sekretoriaus pavaduotoja

Kadangi statybinių medžiagų stinga visoje Respublikoje ir S. Sakalauskienės laiške keliamos problemos yra aktualios daugeliui šios šakos įmonių, laišką pakomentuoti paprašėme Lietuvos TSR valstybinio plano komiteto statybinių medžiagų pramonės skyriaus viršininką ALFONSĄ ŽILIŲ ir Lietuvos TSR statybinių medžiagų pramonės ministro pavaduotoją JONĄ LIUBERTĄ.

Alfonsas ŽILIUS: Statybinių medžiagų iš tikrųjų labai stokojame. Sakykime, prieš penkerius metus iš Respublikos išveždavome per 100 milijonų plytų ir mes to tarytum nepajusdavom, o šiemet iš Respublikos užsakovų gavome tiek paraiškų, kad lengvai galėtume pačioje Lietuvoje papildomai realizuoti tą šimtą milijonų. Pernai detaliai išanalizavome statybinių medžiagų stygiaus priežastis, parengėme ir suderinome su rangovinėmis bei kitomis organizacijomis programą, kaip Lietuvai jau artimiausiais metais visiškai apsirūpinti visomis statybinėmis medžiagomis. Numatėme, kad daugelyje Respublikos statybinių medžiagų pramonės įmonių būtina išplėsti gamybinius pajėgumus. Matuizų statybinių medžiagų gamyklos išplėtimas — tik viena šios programos sudėtinių dalių. Numatyta smarkiai padidinti plytų gamybą Tauragės, Ignalinos, Rokų, Sūduvos statybinių medžiagų gamybiniuose susivienijimuose. Blokeliai iš dujų silikato, be Matuizų gamyklos, bus pradėti gaminti Kupiškyje. Planuojama išplėsti ir kitas jau veikiančias statybinių medžiagų įmones. Be to, Kėdainių gipso gamykloje bus pradėti gaminti gipsiniai keraminiai blokeliai. Bus atkurti anksčiau veikę arba iškils nauji nedideli plytų cechai kolūkiuose. Esame tvirtai įsitikinę, kad jau nuo 1991 metų statybinių medžiagų sienoms turėsime užtektinai. Svarbu, kad žodį tesėtų statybininkai ir kad neatsitiktų taip, kaip Panevėžyje. Čia Valstybinis kooperatinis statybos susivienijimas numatytu laiku tikrai nepastatys namų statybos kombinato. Ir šiaip jau nemažą statybinių medžiagų stygių didina Alytaus eksperimentinis namų statybos kombinatas. Jo projektinis pajėgumas — 2000 namų per metus, o šiemet ir kitais metais čia numatyta pagaminti vos 400—500 namų.

Statybinių medžiagų gamintojams kiša koją ir monolitinių gyvenamųjų namų statytojai. Jie vos 50 procentų įvykdo savo programos užduotis.

Reikia paminėti dar vieną priežastį, kuri sukelia statybinių medžiagų stygių. Tai labai plintančios statybos vadinamuoju ūkio būdu, na ir dabar, kai panaikinti visi suvaržymai, pagyvėjusi individualių ir kooperatinių gyvenamųjų namų statyba. Gyventojams pernai buvo parduota 250 milijonų plytų.

Turint galvoje tokius didelius statybinių medžiagų poreikius, kitais metais planuojama savotiška kraštutinė priemonė — įmonėms valstybiniai užsakymai bus padidinti iki 100 procentų. Gal taip įmonės bus labiau suinteresuotos didinti statybinių medžiagų gamybą, o pusę viršumplaninės produkcijos, kaip ir šiemet, jos galės realizuoti savo nuožiūra. Tad daugiau pagaminsi — daugiau liks ir saviems poreikiams tenkinti. Tik čia viską reikia suderinti taip, kad viršumplaniniai gaminiai būtų realizuojami tolygiai ketvirčiais, o ne vien metų pabaigoje.

Nuostabą kelia tai, kad daugelio įmonių gamybiniai interesai yra labai siauri. Toli gražu ne visiems rūpi, kad Lietuvai užtektų statybinių medžiagų. Žinoma, kiekvienam savo marškiniai arčiau kūno, ne kiekvienas mąsto valstybiniu požiūriu. Antai matuiziškiai — kas juos vertė imtis filtroperlito gamybos, kai Respublikoje taip stinga izoliacinių medžiagų? Manau, teisingai padaryta, kad uždrausta šią medžiagą išvežti svetur. Tačiau neužginčysi jų teisės dujofikuoti gamyklą ir darbininkų gyvenvietę. Tik nereikėtų to daryti iš naujo dujų silikato blokelių cecho statybos sąmatos. Čia galbūt reikėtų kooperuoti įmonių ir ūkių lėšas.

Kol kas nematyti pragiedrulių materialinio techninio tiekimo srityje. Suprantama, tiesioginiai ryšiai — tai nėra lengvas kelias apsirūpinti viskuo, ko trūksta, tačiau kol paklausa viršija pasiūlą, apie didmeninę prekybą tiekime galima tik pasamprotauti.

Jonas LIUBERTAS: Nors problemų statybinių medžiagų pramonėje turime apsčiai, ypač materialinio techninio tiekimo srityje, tačiau dauguma šakos įmonių ir susivienijimų gamybos užduotis įvykdo ir viršija. Tai rodo ir šių metų pirmasis pusmetis — valstybiniai užsakymai įvykdyti. Per pusmetį mūsų sistemos įmonėse pagaminta 530 milijonų sąlyginių plytų. Tai beveik 18 milijonų plytų daugiau negu buvo planuota. Jau dabar aišku, kad bus sėkmingai įvykdytas ir viršytas metinis planas. Nemažai statybinių medžiagų bus pagaminta viršum plano. O artimiausioje ateityje numatoma statybinių medžiagų gamybą plėsti rekonstruojant ir modernizuojant veikiančias įmones bei paleidžiant naujus pajėgumus. Iki 1991 metų numatyta paleisti 10 milijonų sąlyginių plytų per metus gaminančią tunelinę krosnį Rokų keramikos gamyklos Alytaus ceche, iki 1992 metų — 2 tokias krosnis Tauragės statybinių medžiagų gamybiniame susivienijime, iki 1993 metų — 4 krosnis Ignalinos statybinių medžiagų gamybiniame susivienijime. Tačiau čia pirma reikia atlikti esamų cechų rekonstrukciją, tai yra atsisakyti drenažo vamzdžių gamybos. Drenažo vamzdžių gamyba bus mažinama tolygiai: nuo 115 tūkstančių sąlyginių kilometrų šiais iki 108 ateinančiais metais. Vėliau gamyba dar bus mažinama. Melioratoriai dėl to nuogąstauja, tačiau juos galima nuraminti: mūsų Respublikos šių vamzdžių poreikiai nenukentės, mažiau tieksime kitoms respublikoms.

Ilgainiui bus paleistas plytų gamybos cechas Šakių rajono Gelgaudiškio gyvenvietėje. Ir tai dar toli gražu ne visi pajėgumai, kurie turi padėti likviduoti plytų ir kitų statybinių medžiagų stygių. Gerai suprantamas S. Sakalauskienės piktinimasis, kad statybose kaip izoliacinė medžiaga naudojamas filtroperlitas. Trūkstant šių medžiagų kitos išeities kol kas nematome. Esu tvirtai įsitikinęs, kad dabar derėtų kaip tik labiau plėtoti izoliacinių medžiagų, o ne plytų gamybą. Juk pažangi pasaulinė patirtis rodo, kad plytos naudojamos tik pastatų išorės apdailai, o mūsų šalies statybininkai jas naudoja ir kaip sienines medžiagas, ir kaip laikančiąsias konstrukcijas, ir kaip izoliacines medžiagas. Ar tai ne per didelė, nemažai kainuojanti prabanga? Jeigu nesikeis ši statybų politika, nelengva bus įveikti plytų stygių. Žodžiu, projektuotojams ir architektams derėtų kuo skubiau išanalizuoti kitų šalių patirtį ir pritaikyti ją tiek Lietuvos miestų, tiek kaimų statybose.

Sukūrus tokius projektus, Valstybinis statybos komitetas turėtų apskaičiuoti, kiek ir kokių statybinių medžiagų reikės. Gal tuomet iš tikrųjų reikės išplėsti izoliacinių medžiagų, o ne plytų gamybą? Mes dar tik pradedame plėtoti blokelių iš dujų silikato gamybą, o kaimyninės Latvijos statybose plačiai taikoma jų kombinacija su plytomis. Mano manymu, tai labai racionalus būdas pašalinti statybinių medžiagų stygių statybvietėse.

Puikiai žinome, kaip gamybininkams pabodęs valdymo sistemos administravimas ir komandavimas. Netrukus, dar iki šių metų pabaigos, bus didelių permainų ir šioje srityje. Respublikos vyriausybė pritaria gamybininkų idėjai steigti Lietuvos statybinių medžiagų pramonės įmonių asociaciją. Esame pasiryžę naujuosius metus pradėti jau atlikę valdymo reformas. Asociacija turėtų sujungti visus 9 gamybinius susivienijimus, 4 kombinatus, 12 gamyklų ir fabrikų, remonto statybos valdybą, projektavimo konstravimo biurą, respublikinį mokymo kombinatą ir skaičiavimo centrą. Tikimės, kad į asociaciją įsijungs ir „Akmencemento" gamybinis susivienijimas bei Termoizoliacijos mokslinio tyrimo institutas. Tai sąjunginio pavaldumo organizacijos, bet mūsų įmonės su jomis susietos gyvybiškai svarbiais ryšiais, kurie galėtų būti dar tvirtesni ir patikimesni.

Iš esmės pakis ir ministerijos aparato funkcijos. Bus sukurtas nedidelis iš įmonių lėšų išlaikomas aparatas. Darbuotojų atlyginimai tiesiogiai priklausys nuo gamybinių kolektyvų galutinių rezultatų. Žodžiu, tai bus samdomi specialistai, kurie atliks įmonėms naudingą darbą. Valdymo funkcijos bus patikėtos direktorių tarybai. Šitaip persitvarkę statybinių medžiagų gamintojai deramai prisidėtų prie Respublikos ekonominio savarankiškumo koncepcijos įgyvendinimo.

LIAUDIES ŪKIO EKONOMIKOS SKYRIAUS KOMENTARAS. Skaitytojas, susipažinęs su tokiu S. Sakalauskienės laiško komentaru, matyt, ne juokais suabejos, ar iš tikrųjų taip jau lengvai, kaip dėsto A. Žilius ir J. Liubertas, bus išspręstas statybinių medžiagų deficitas. Juoba kad, kaip paaiškėjo, ir vyresnybei nelabai ryški šios šakos perspektyva. Šitai nenuginčijamai patvirtina tai, jog mūsų statybose neracionaliai ir neefektyviai naudojamos statybinės medžiagos. Sakykime, ten, kur derėtų sienas užpildyti lengvesnėmis ir pigesnėmis izoliacinėmis medžiagomis, tokiomis kaip perlitas, dujų silikatas ir kitomis, — mūrijama ištisinė stora plytų siena. Atseit, kam be reikalo sukti galvą, jei plytos — po ranka. Todėl neatsitiktinai jos tapo didžiausias deficitas. O siekdami kuo skubiau likviduoti jų stygių, pasukome nežinia kur. Užuot sukvietę *planuotojus, statybininkus, architektus, projektuotojus* ir statybinių medžiagų gamintojus draugėn, kad jie pagalvotų, ko iš tikrųjų statybvietėje stinga dabar ir ko stigs, sakykime, po penkerių metų, buvo greitosiomis sukurpta programa, kaip užlopyti šiandieninį statybininkų rūbą.

O su tokiu rūbu, kaip žmonės sako, į vestuves neisi. Beliko labai abejotini planuotojų ir statybinių medžiagų gamintojų vadovų pažadai, kad artimiausiais metais nei plytų, nei kitų medžiagų nestigs. Tokių pažadų į valias prisiklausyta.

Šitai patvirtina ir vieno Lietuvos ūkio vadovo nusiskundimas: kiek reikia vargti, kol apsirūpini statybinėmis medžiagomis. „Štai ūkyje statome statinių už pusę milijono rublių, o fondų — jokių. Taip žemdirbys ir tampa prašytoju su portfeliu. Bėgioji po Respubliką ir už jos ribų, beldies į gausybės kabinetų duris, žemiausiai nulenkęs galvą prašai, maldauji čia cemento, čia šiferio, čia plytų... Gėda prisipažinti, bet ūkių vadovai vienas nuo kito ėmė slėpti, ką iš kur gavo. Susitikę kalbamės apie reikalus, pasakojam, ką kur statom, juokaujam, bet jei tik užsiminsi apie statybines medžiagas — tuoj kitas užsičiaups, stengsis kalbą pasukti į šoną, kad tik neprasitartų... Juk *kaimynas gali su didesniu portfeliu nuvažiuoti,* gražiau paprašyti ir, broleli, tu pražuvęs. Taip ir gyvename, slapukaujame. O kad visai tų statybinių medžiagų nebūtų, negali sakyti. Kas ieško, — randa. Vieni Rusijoje, kiti — Lietuvoje. Kaip kam pasiseka. Bet ar šitaip turėtų būti?"

O gal miestų statytojai pertekę medžiagų, kad jų taip kaimui trūksta! Deja, jų bėdos irgi ne lengvesnės. Tai gal statybines medžiagas išperka individualių namų ir sodų namelių savininkai? Betgi ir jie pasipiktinę. Piktinasi prekybininkais ir Tarybų valdžia vien todėl, kad negali už savo taip nelengvai uždirbtus pinigus nusipirkti reikalingų statybinių medžiagų. Taip praeina ir noras statytis nuosavą būstą, sodybą. O kaipgi ūkininkui tokiomis sąlygomis reikės verstis, savo ūkelį įsirengti!

Vargu ar galima sutikti su oponentais, kad, padidinus įmonėms valstybinius užsakymus iki šimto procentų, jos su didžiausiu noru šoks gaminti viršumplanines statybines medžiagas. Kad tik neatsitiktų atvirkščiai — bus galutinai numuštas kolektyvo, laikomo už nieką, entuziazmas siekti kuo geresnių darbo rezultatų. Juk jau dabar įmonės kolektyvui praktiškai nebelieka produkcijos laisvam manevravimui, tai yra *tiesioginiams ryšiams su tiekimo ir kitomis įmonėmis.* Ką čia kalbėti apie viršumplaninę produkciją, — senais, išklerusiais įrengimais įmonės sunkiai beįvykdo vien valstybinius užsakymus. Toks valstybinis užsakymas tolygu įsakymui. Pagaliau tai kompromituoja įmonės (susivienijimo) įstatymą, kuris tokio diktato sąlygomis yra bejėgis apginti įmonių kolektyvų teises. Pagrįstą vartotojų nerimą kelia ir tai, kad netrukus bus peržiūrėtos (padidintos iki 80 procentų) didmeninės statybinių medžiagų kainos. Planuotojai mano, kad tai vienintelis būdas padidinti įmonių, gaminančių statybines medžiagas, rentabilumą (jis dabar daug kur tesiekia vos 3—5 procentus). Nežinia, ar vienintelis, tačiau viena aišku — tai lengviausias kelias spręsti visas ekonomines bėdas. O kad nuo tokių kainų reformų dar kartą nukentės vartotojai — niekam nė motais. Taigi jau nė nesistebime, kad brangstant statybinėms medžiagoms, ir maži objektėliai milijonus kainuoja.

O gal vartotojų nuomonė kitokia!

INDIVIDUALI STATYBA — NE VIEN ASMENINIS REIKALAS

ALGIRDAS KARALEVIČIUS

● VIENI STATO, KITI LAUKIA ● ŪKIAI — IR RANGOVAI, IR UŽSAKOVAI ● ATSLŪGĘS VIENKIEMIŲ NUKĖLIMO VAJUS ● LEMIA ŪKIO VADOVO POŽIŪRIS ● AR KOLŪKIŲ VIENBUČIAI TAPS KOOPERATINIAIS!

Jau trečius metus Švenčionių rajonas neįvykdo individualių namų statybos kaime užduočių. Neįvykdyti ir praėjusio penkmečio planai. Vietoj 305 pastatyti tik 289 gyvenamieji namai. Per trejus šio penkmečio metus čia pastatyta tik 199 namai. O kaip sekasi šiemet?

— Nekaip sekasi. Rodos, pagal ūkių galimybes suplanavome, kad šiemet kaime gyvenvietėse pastatysime 50 (pernai buvo pastatyta 69) individualių gyvenamųjų namų, o dabar jau matome, kad bus pastatyta gal tik 40 namų, — pasakė Švenčionių rajono agropramoninio susivienijimo inžinierius statybininkas, atsakingas už individualią statybą, Vygantas Graužinis.

Kokios priežastys trukdo labiau plėtoti individualių gyvenamųjų namų statybą rajone? Pirmiausia — statybinių medžiagų stygius. Nemažiau svarbi ir ta priežastis, kad daugelyje rajono ūkių nėra tvirtų statybinių brigadų, žema jų kvalifikacija. Ne iš gero gyvenimo ūkiai priversti samdyti statybininkus Moldavijoje, Armėnijoje ir kitur.

Paanalizuokime, kaip aprūpinamos individualių statytojų suderintos paraiškos statybinėmis medžiagomis. Šiemet neblogai tiekiami tik rūsių sienų blokai ir cementas, o kitos medžiagos — labai neritmingai. Ypač didelis deficitas yra šiferis ir pilnavidurės molio plytos. Jų reikmės individualiems statytojams šiemet patenkintos vos 50—60 procentų. Mažai teskirta apdailos ir skylėtų plytų, perdengimo plokščių. Deficitu tapo net šiluminių trasų įrangos elementai.

Turimais duomenimis, šiemet kaimo statybininkų poreikiai centralizuotai bus tenkinami dar prasčiau. Antai pilnavidurių molio plytų centralizuotai bus patiekta tik penktadalis, tuštuminių perdengimo plokščių — ketvirtadalis, o briaunuotų perdengimo plokščių — tik 18,7 procento. Cemento irgi išskirta vos 53,2 procento poreikių, tačiau ketvirtam ketvirčiui jo šiek tiek pridėta iš mažmeninės prekybos. Taigi pamąstykime, kaip reikia verstis statybininkams, kai šitoks menkas statybinių medžiagų tiekimas? Yra du būdai: arba nestatyti, arba važinėti po šalį, ieškoti ir šiaip taip verstis.

Nuvažiuokime į kaimą ir pasižiūrėkime, kaip tokia situacija veikia individualių namų statytojus. Iš tolo naujais mūriniais namais šviečia Pašaminė — Kretuonų kolūkio centrinė gyvenvietė. Vien tik per pastaruosius ketverius metus joje išdygo per 20 balto mūro sodybų. O prieš tai čia buvo rikiuojami dailūs, bet nelabai patogūs gyventi Alytaus eksperimentinio namų statybos kombinato kotedžai. Pašaminėje tokių yra 19.

— Dabar jau kelerius metus statome vien mūrinius vienbučius namus. Jie ir gyventi patogesni, ir svarbiausia — pigesni. Kai ūkiui ėmė vadovauti Rimantas Čeponis, pradėjome sparčiau statyti ūkio statybininkų jėgomis. Rūpesčių daug daugiau, tačiau kainuoja perpus pigiau negu namą statant Švenčionių statybinei organizacijai. Dabar juk verčiamės savomis lėšomis,

tad kiekvieną kapeiką tenka skaičiuoti, — pasakojo kolūkio partinės organizacijos sekretorė Kristina Chomskaja.

Platūs šio kolūkio statybininkų darbo barai. Be gyvenamųjų namų, jie stato veršides, kiaulides, kapitališkai remontuoja senus gamybinius pastatus. Vien tik karvių fermai išplėsti ūkis skyrė 450 tūkstančių rublių. 27 statybininkus kasdien reikia aprūpinti darbu. Ir jie dirba. Jaučiu, kad širdį užduodu ūkio inžinieriui statybininkui Algimantui Daškevičiui pasiteiravęs, ar nestinga statybinių medžiagų, kai šitiek iš karto užsimota.

— Ne oro pilis statome, — paaiškino, — bet kaip verstis be statybinių medžiagų, be technikos. Mūsų statyboms šiemet išskirta tik apie penktadalis reikiamų medžiagų. Gyvenamiesiems namams, kurių šiemet pastatysime keturis, teskirta tik 60 procentų medžiagų. O minėtai karvių fermai išplėsti rajonas nieko neskiria. Vis dėlto, kaip matote, sparčiai statome. Mažai ką iš rajono fondų atsivežame ir veršidėms bei kiaulidėms paremontuoti. Laimė, kad pašonėje esantis Švenčionėlių statybinių medžiagų kombinatas plytomis vis dar slapta sušelpia. Bet kas suskaičiuos, kiek energijos ir sveikatos prarandame važinėdami po plačiąją šalį ir ieškodami šio bei to. Juk nesėdėsi rankų sudėjęs, kai šitoks tiekimas. Žinokite, kad iš dangaus mums niekas nenukrinta. Suprantama, ramiau būtų tenkintis tik tuo, ką rajonas skiria, bet tai reikštų žlugdyti ūkio ekonomiką, nesirūpinti kolūkiečių darbo ir buities sąlygomis. O tai tas pat kaip pjauti šaką, ant kurios sėdi, nematyti ūkio perspektyvos.

Kretuonų kolūkis — rajone vienas iš stipresniųjų. Tačiau, ir šio ūkio vadovų nuomone, per didelė prabanga būtų aprūpinti kad ir savo ūkio žmones komunaliniais vienbučiais namais. Ir specialistai, ir eiliniai kolūkiečiai noromis kuriasi naujose sodybose, tačiau dedasi negirdį pasiūlymo nusipirkti jas, net ir su 50 procentų nuolaida, net ir ilgalaikio išsimokėjimo būdu. Iki šiol tik buvusi laukininkė Elena Valtkevičienė paėmė išsimokėjimui vieną iš neseniai pastatytų mūrinių namų. Neseniai pareiškė tokį norą dar du kolūkiečiai. Tai ir viskas. O ūkio nuosavybei vien Pašaminėje priklauso bemaž 40 sodybų. Jos ūkiui kainavo apie pusantro milijono rublių. O juk visi šių namų remonto rūpesčiai ir išlaidos irgi ant kolūkio galvos užkrauti.

— Kasmet po 2—3 gyvenamuosius vienbučius suremontuojame. Daugiau fiziškai neįstengiame. Dėl kiekvieno mažmožio žmonės į kontorą bėga skųstis. Jeigu nuosavame name gyventų, — viską patys pasitaisytų, visai kitaip tokį brangų turtą tausotų. Pasakysiu atvirai — kolūkio name daugelis gyvena tarytum bendrabutyje — tik šia diena, pagal principą: „Ne mano daržas, ne mano pupos". Kai išsikelia nors ir trumpai pagyvenęs, tuo akivaizdžiai įsitikini. Žinoma, ne visi taip elgiasi, bet kitokių nedaug. Apdailos medžiagų iš rajono fondų visai negauname. Taigi namų remontas ir šia prasme nelengvas darbas. Cemento irgi vos 50 tonų iš rajono fondo tegavome, o bent penkis kartus daugiau tenka patiems susižvejoti, — dėstė savo bėdas Algimantas Daškevičius.

O tų bėdų kolūkyje išties aibės. Štai kad ir gyvenvietės asfaltavimas. Kiek metų buvo kalbėta. Pagaliau melioratoriai išasfaltavo, bet verkiant dar reikia išasfaltuoti nors takelius ir prie naujai pastatytų gyvenamųjų namų. Čia dabar — neišbrendama pliurė. Ne geriau ir aplink kai kurias fermas...

Žeimenos tarybiniam ūkiui palyginti neseniai (septynerius metus) vadovauja jaunas ir energingas direktorius Nikolajus Sukovas, bet kiek jo ir kolektyvo rūpesčiu padaryta, kaip išplėsta ir išgražėjo centrinė šio ūkio — Sarių gyvenvietė. Pastatyti ištisi nauji vienbučių namų kvartalai, šalia gyvenvietės įrengti tvenkiniai, išasfaltuotos net ir mažiausios gatvelės, sutvarkytas gyvenvietės centras — čia pastatyti kultūros namai, vaikų lopšelis-darželis, baigiamas rekonstruoti prekybos centras, bus įrengta kavinė. Iš kitų rajono gyvenviečių ši išsiskiria, sakyčiau, gana skoningu ir racionaliu jos išplanavimu (netgi asfaltuotas žiedinis gyvenvietės apvažiavimas). Deramai pasirūpinta ir žmonių poilsiu. Kadangi ši gyvenvietė yra ant gražaus Petruškų eže-

ro kranto, ilgus metus čionykščiai apmaudžiai vasarą žvelgdavo į anapus ežero įsikūrusios vienos nemažos Vilniaus įmonės poilsio bazę, į ten įrengtuose patogiuose pliažuose besikaitinančius saulėje, besimaudančius ir vandens dviračiais besiirstančius žmones.

— Neilgai dvejoję, — pasakojo M. Sukovas, — nutarėme ir šiapus ežero neblogiau susitvarkyti. Pasitarėme su žmonėmis ir ėmėmės darbo. Žinoma, ne visi lengvai atsisakė savo ganyklų paežerėje, tačiau, vietoj dilgėlynų ir piktžolynų išvydę sužaliavusią lygią veją, į ežerą įsibridusį dailų lieptą, prie jo naujus vandens dviračius, valtis, žmonės ėmė kitaip visa tai vertinti. Žinoma, čia daug ką dar reikia tvarkyti, tačiau gera pradžia, kaip sakoma, — pusė darbo.

Per pastaruosius kelerius metus Žeimenos tarybiniame ūkyje pastatyti 15 individualių gyvenamųjų namų. Vien tik pernai iškilo 8 naujos sodybos. Įvairiose ūkio statybose šiemet dirba per 30 žmonių. Jiems vadovauja 2 inžinieriai statybininkai. Juozas Urbonavičius — atsakingas už visuomeninių socialinių objektų (prekybos centro, darželio, poilsio bazės) statybas, o Jeronimas Kavaliauskas rūpinasi individualių gyvenamųjų namų statymo reikalais. Abiem užtenka rūpesčių, kol apsirūpina statybinėmis medžiagomis, nors ūkį nemažai šelpia stiprūs šefai iš Sniečkaus miesto.

Pagirtina, kad Žeimenos tarybinis ūkis sugebėjo įsirengti asfalto cechą, kurį bitumu pagal sutartį aprūpina mažeikiečiai. Nemažai išradingumo ūkio racionalizatoriai parodė, patys sumontavę iš ratinio traktoriaus plentvolį. Žodžiu, kas nori — išeitį visada randa. Beje, žeimeniškiai pagal išgales asfaltuoja ir kitiems. Šių paslaugų jie jau atliko už 75 tūkstančius rublių.

Esant dideliam sieninių ir kitų statybinių medžiagų stygiui, neblogą išeitį rado ir Žemaitės kolūkio vadovai. Turėdami nemažą brandaus miško plotą, lentpjūvę ir stalių dirbinių cechą, šio ūkio žmonės statosi medinius gyvenamuosius namus. Ir šiemet medinius rąstų namus renčia Tadas Bečelis, Alfonsas Jacenevičius ir Vitas Mataleckas.

— Ūkis jiems išskyrė po 50 kubinių metrų medienos, — aiškino kolūkio pirmininkė Anelė Bartoševičienė. — Kadangi namus statantys paėmė stataus miško ir savomis lėšomis medžius išsikirto, jiems 1 kubinis metras rąstų tekainavo apie 2,5 rublio. Pigiau, man atrodo, niekur negausi. Paskui ūkio lentpjūvėje už nedidelį mokestį lentų išpjovėme, stogui medžiagų skyrėme. Vėliau irgi rūpinsimės, kad žmonėms kuo mažiau vargo būtų. Berods naujakuriai patenkinti, nes medinis, sakais kvepiantis erdvus namas jiems tekainuoja apie 20 tūkstančių rublių.

Šiuo metu Žemaitės kolūkio fonde yra apie 50 vienbučių gyvenamųjų namų. Iš pradžių buvo pastatyta 12 suomiškų, vėliau tiek pat Alytaus skydinių, o kiti — mūriniai ir mediniai. Žodžiu, gerokai išaugo senasis Uždvarnykų kaimas, nors jo planas, man rodos, kur kas prastesnis negu Sarių ar kitos dailesnės rajono gyvenvietės.

Džiaugiasi atgimstančia Šventos gyvenviete ir M. Šumausko kolūkio žmonės. Dar visai neseniai čia tebuvo paprastas, pilkas iš kitų neišsiskiriantis kaimelis. Gana trumpu laiku Šventoje ne tik per 20 sodybų atsirado, bet ir pastatytas modernus prekybos centras, vaikų darželis, elektrodinė katilinė, tiesiami ir kanalizacijos tinklai, statomi valymo įrenginiai.

— Tačiau rajone turime ir menkai teaugančių, blogiau tvarkomų gyvenviečių, — susirūpinęs kalbėjo RAPS-o architektas Valerijonas Jakštas. — Prie tokių skirtume „Liaudies draugystės" kolūkio, Jurgeliškio tarybinio ūkio ir kai kurias kitas. Per vėlai čia buvo susigriebta plėtoti individualią statybą. Žmonės išsikėlė kitur, o šie ūkiai dabar pristigo ne tik norinčių statyti namus, bet ir žmonių. Ėmė sparčiau statyti ūkių jėgomis, bet jau gerokai pavėluota, kaip sakoma, praleistas momentas. Beje, rajone blogi valymo įrenginių reikalai. Tik šalia kelių gyvenviečių yra veikiantys šie įrengimai. Rajone valoma tik penktadalis nutekamųjų kanalizacijos vandenų.

Pokalbyje taip pat išryškėjo ir dar viena, ne mažiau svarbi problema — kvalifikuotas gyvenviečių tvarkymas. Šiuo metu rajono ūkiuose yra tik 3 šiam darbui kursuose parengti specialistai, o likusiuose ūkiuose šis svarbus baras patikėtas atsitiktiniams žmonėms. Tad ir gyvenvietės pilkos, neišvaizdžios. Čia, žinoma, daugiau pagalbos ūkiams galėtų teikti nemaža rajono architektų grupė. Teko išgirsti priekaištų, kad skurdus gyvenamųjų namų projektų pasirinkimas — jie nelabai patogūs kaimo žmogui. Dabar juk žemdirbiai pasižvalgo po Lietuvą ir pastebi, kiek dailių sodybų svetur pristatyta, kaip gražiai gyvenvietėse vienbučiai namai atrodo. Gal tai yra viena iš priežasčių, kad Švenčionių rajone labai sumažėjo valstiečių, norinčių tapti naujakuriais: šiemet savo lėšomis rajone stato namus tik 5 žemdirbiai. Gal čia turi įtakos plačiai įsigalėjusi tendencija namus statyti iš ūkių kišenės ir ieškoti, kas juose sutiks gyventi.

Beje, ši tendencija pastebima ir daugelyje Lietuvos rajonų. Antai iš 5 200 šiemet statomų kaime individualių namų tik 1260 stato patys gyventojai. Kitus renčia ūkiai ir rangovinės organizacijos. Kokios yra tokio kaimo žmonių pasyvumo priežastys? Juk tradiciškai sodybasręsdavo patys valstiečiai, jie tarsi perteikdavo statiniams visus savo džiaugsmus ir rūpesčius. Viena, bene ryškiausia priežastis — slopstantis vienkiemių nukėlimo vajus. Dabar daugelis pagrįstai kritikuoja šį dirbtinį procesą, kai pagyvenę ir seni žmonės tiesiog prievarta buvo iškeliami iš gimtųjų sodybų, žinoma, už tai dosniai atsilyginant iš valstybės iždo. Bet toli gražu ne visi ūkininkai pritapo gyvenvietėse, kuriose namai tiesiog remte suremti šonais, kuriose net sodui ir bitynui nebeliko vietos. Nemažai būta ir tokių, kuriems po keletą kartų teko kraustytis: iš pradžių į mažo kolūkio, vėliau vis į stambinamų ūkių centrines ar pagalbines gyvenvietes.

Antra, jau gerokai vėlesnė, bet tapusi lemiama priežastis, atmušusi kaimo žmonėms norą statytis naują būstą, — statybinių medžiagų išnykimas ir jų nuolatinis brangimas. Nereikia tolimos praeities, paimkime kad ir 1984-uosius metus, kai Lietkoopsąjungai, kuri išimtinai aprūpina kaimo rajonus statybinėmis medžiagomis, buvo skirta 200, o šiemet — vos 133 milijonai plytų. Juk plytų gamyba Respublikoje per šį laiką nors ir nežymiai, bet padidėjo. Kas tai, jeigu ne planingas individualių namų statybos kaime mažinimas! O kurios medžiagos gyvenamojo namo statybai dabar nedeficitinės? Gal tik vanduo ir žvyras, nors pastarojo daugelyje molingų rajonų irgi stokojama.

Kurį laiką Lietuvos kaimuose buvo daug statoma Alytaus eksperimentinio namų statybos kombinato vasarnamių. Taip, būtent vasarnamių, nes tik tas, kam juose neteko peržiemoti, nežino, jog nė iš namo neišėjęs kas rytą gali nustatyti ir temperatūrą, ir vėjo kryptį. Jokiais „beržais" jų neprišildysi. Tik prašaliečiui šie namukai akį maloniai paglosto. Stato juos ūkiai ir dabar, tik jau gerokai patobulintus, na, žinoma, ir dar labiau pabrangintus. Daugelis ekonomiškai mąstančių ūkių vadovų atsisako alytiškių paslaugų ir už tą pačią sumą geba pastatyti du baltų plytų arba rąstų erdvius gyvenamuosius namus. O skydinius tebestato tie, kurie nenori užsikrauti papildomų rūpesčių. Beje, Alytaus ENSK chroniškai, žinoma, ir dėl objektyvių priežasčių, netesi ūkiams savo produkcijos tiekimo sutarčių. Keturių pažadėtų namų šiemet negavo ir Švenčionių rajonas.

Matyt, nelengva bus žemdirbiams ir artimiausioji perspektyva, nes, išsiplėtus individualiai ir pramoninei statybai miestuose, vargu ar greit pagausės statybinių medžiagų fondai, skiriami kaimo gyvenvietėms plėtoti. Juolab kad prie viso to, ką dabar turime kaime, prisidės Lietuvos ūkininkai. Galima tvirtai prognozuoti, kad prasidės gyvenviečių tuštėjimo metas. O šiam procesui prireiks ne vien didelių banko kreditų, bet ir statybinių medžiagų.

ANTANO SNIEČKAUS GYVENIMAS IR VISUOMENINĖ VEIKLA

(1903 01 10 – 1974 01 22)

ROMAS ŠARMAITIS

„MANO PROFESIJA — PARTINIS DARBAS"

Lietuvos KP CK sekretorius Antanas Sniečkus paskutinį kartą buržuazijos valdymo metais Lietuvoje buvo suimtas 1939 m. gruodžio 19 d. Garliavos valsčiaus Tirkiliškių kaime, netoli Kauno. Tuo metu Lietuvos Komunistų partija veikė pogrindyje. Jos darbuotojai slapstėsi nuo policijos seklių — jie gyveno su padirbtais pasais, konspiratyviuose butuose, paprastai iš namų partijos reikalais išeidavo tik naktį.

Staliaus Stasio Vasiliausko bute CK sekretorius A. Sniečkus nuomojo kambarį. Per kratą kambaryje rastos kelios komunistinio turinio knygos, keli nelegalaus komunistinio „Tiesos" laikraščio numeriai, daug rankraščių laikraščio redakcijai, nes A. Sniečkus buvo „Tiesos" atsakingasis redaktorius, kitų nelegalių Lietuvos KP leidinių redakcinių kolegijų narys. Per kvotą žvalgyboje tardytojas A. Sniečkų paklausė:

— Jūsų užsiėmimas?

— Partinis darbas, — atsakė kvočiamasis.[1]

— Iš kur ir kokiu būdu jūs įsigijote pasą Prano Masiulio vardu? — kvotė toliau tardytojas.

Į šį klausimą atsakyti A. Sniečkus atsisakė. 36-erių metų suimtasis pareiškė esąs Lietuvos Komunistų partijos narys, bet paaiškinti ką nors apie veiklą šios partijos naudai atsisakąs.[2]

Netrukus žvalgybos darbuotojai nustatė, kad į jų rankas pateko įžymus pogrindinės Lietuvos Komunistų partijos veikėjas. Paaiškėjo ir kiti jo biografijos duomenys.

VALSTIEČIO SŪNUS

A. Sniečkus gimė dabartinio Šakių rajono Būblelių kaime valstiečių šeimoje. Pats savo autobiografijose jis rašydavo, kad gimęs sausio 7 d. Tik po jo mirties Valstybinio archyvo darbuotojai aptiko Naumiesčio bažnyčios klebono 1921 m. balandžio 8 d. metrikų išrašą, kad Antanas Sniečkus, Juozo sūnus, gimė 1903 m. sausio 10 d.[3] 1922 m. klebonija su visomis metrikų knygomis sudegė. Todėl A. Sniečkus negalėjo gauti naujo metrikų išrašo, ir jo asmeninėje byloje ilgą laiką buvo rašoma klaidinga gimimo data — sausio 7 d.

Būbleliai buvo netoli Rytų Prūsijos. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui Antanas evakavosi į Vilnių, mokėsi gimnazijoje, o 1915 metais kartu su visa gimnazija persikėlė į Voronežą. Čia 1918 m. baigė keturias gimnazijos klases.

---

[1] Lietuvos TSR CVA, f. 932, ap. 1, b. 329, l. 48a.

[2] Ten pat, l. 206; Partijos istorijos instituto prie LKP CK partinis archyvas (toliau: PA), f. 16895, ap. 2, b. 7, l. 75.

[3] Lietuvos TSR CVA, f. 507, ap. 1, b. 690, l. 121; PA, f. 16895, ap. 2, b. 7, l. 15.

R. Šarmaitis — LTSR MA narys korespondentas, istorijos mokslų daktaras, profesorius

Spalio revoliucijos dienomis A. Sniečkus buvo dar visai jaunas — tik 14 metų. Tačiau 1917 metų Rusijos įvykiai jam paliko neišdildomą įspūdį. Jis žavėjosi revoliucionierių pasiaukojimu, jų kova dėl darbo žmonių interesų, siekimu nuversti buržuazijos valdžią ir perduoti visą valdžią Darbininkų ir valstiečių taryboms. Jau „1917 metais iki Spalio revoliucijos aš simpatizavau bolševikams", — rašė jis 1940 m. gruodžio 15 d. savo autobiografijoje [4].

Po Bresto taikos, sudarytos 1918 m. kovo mėnesį, evakuotieji Lietuvos gyventojai ėmė grįžti į gimtąsias vietas. Kartu su kitais moksleiviais 1918 metų vasarą A. Sniečkus iš Voronežo grįžo į Lietuvą, Būblelių kaimą. Tėvas Juozas Sniečkus jau buvo miręs 1914 m. spalio 14 d. Ūkyje ūkininkavo Antano brolis Zigmas Sniečkus. Antano dalis Būbleliuose sudarė apie 10 hektarų žemės [5]. Tačiau jis nepretendavo į savo sklypą ir nutarė išeiti iš namų, pradėti savarankišką gyvenimą. Baigęs pašto ir telegrafo darbuotojų kursus, A. Sniečkus nuo 1919 m. rugpjūčio mėnesio pradėjo dirbti telegrafo linijų prižiūrėtoju techniku Alytaus apskrities pašte.

LIETUVOS KP GRETOSE

Alytuje A. Sniečkus įsitraukė į revoliucinę veiklą. 1920 m. rugpjūčio 15 d. jis buvo priimtas į nelegaliai veikusios Lietuvos Komunistų partijos gretas [6], išrinktas partijos Alytaus parajonio komiteto sekretoriumi. Kartu jis buvo Suvalkijos bendrosios profsąjungos, kurios centras buvo Vilkaviškyje, narys, išrinktas šios kairiosios profsąjungos Alytaus skyriaus valdybos sekretoriumi.

Už revoliucinę veiklą Alytaus apskrityje A. Sniečkus 1921 m. sausio 28 d. buvo suimtas ir įkalintas Kauno kalėjime. Pagal 1921 m. birželio 6 d. sudarytą kaltinamąjį aktą A. Sniečkus buvo kaltinamas tuo, kad priklauso komunistinei organizacijai, turi komunistinės literatūros — 1918 metais išleistą N. Bucharino knygą „Komunistų (bolševikų) programa", lietuviškų komunistinių laikraščių (Charkove išleistą „Darbininkų balsą", „Rankpelnį", 1920 m. išleistą Škotijoje)[7]. Per kvotą A. Sniečkus neigė priklausąs Komunistų partijai, bet prisipažino, kad yra bendrosios profsąjungos, kuri įsteigta valdžios leidimu, narys. Tvirtų įkalčių aštuoniolikmečiui vaikinui apkaltinti tardytojas neturėjo. 1921 m. kovo 21 d. A. Sniečkus buvo paleistas iš kalėjimo ir perduotas policijos priežiūrai [8]. Sniečkaus byla nutraukta, remiantis 1922 m. ir 1926 m. amnestijos įstatymais.

Tačiau 1921 metų vasarą A. Sniečkaus byla ėmė komplikuotis. Pagal kaltinamąjį aktą bylą nutarta perduoti kariuomenės teismui. Komunistų partijos vadovybė patarė A. Sniečkui eiti į pogrindį. Būdamas nelegalioje padėtyje, jis vykdė partijos įpareigojimus: organizavo pagalbos teikimą politiniams kaliniams, legalaus laikraščio „Darbininkų reikalai" leidimą. Legali partijos leidykla „Šviesa" buvo užsibrėžusi išleisti pirmojo lietuvių proletarinio poeto Juliaus Janonio (1896—1917) eilėraščių rinkinį. A. Sniečkui buvo pavesta parengti rinkinį spaudai. Labai kruopščiai iš poeto sąsiuvinių jis išrašė jo eilėraščius. Knyga pasirodė 1921 m. pabaigoje Kaune.

1921 m. rugpjūčio mėnesį A. Sniečkus išvyko į Tarybų Rusiją. Lietuvos KP CK sekretorius Karolis Požela (1896—1926) 1921 m. liepos 21 d. parengtame mandate rašė: A. Sniečkus „Antekas aktyvus Raudonojo Kryžiaus darbuotojas. Siunčiamas į Tar. Rusiją stoti į partinę mokyklą. Sekretorius Adolfas" [9].

LIETUVOS KP UŽSIENIO BIURO BENDRADARBIS

Užsienio biuras A. Sniečkų kaip savo bendradarbį ir nusiuntė į Smolenską dirbti Lietuvos KP CK leidykloje, kuri leido žurnalus „Komunistas", „Darbininkų jaunimas", į lietuvių kalbą išverstus V. Lenino rinktinius raštus, bro-

---

[4] Sniečkus A. Su Lenino vėliava, t. 1 (1927—1969). V., 1979, p. 23.
[5] Lietuvos TSR CVA, f. 507, ap. 1, b. 692, l. 149.
[6] PA, f. 77, ap. 28, b. 10284, l. 46.
[7] PA, f. 16895, ap. 2, b. 8, l. 9—10.
[8] Antano Sniečkaus gyvenimo ir visuomeninės veiklos kronika. Kn.: E. Mertinienė ir kt. Antano Sniečkaus raštų bibliografija. V., 1979, p. 193.
[9] Ten pat, p. 194; PA, f. 77, ap. 28, b. 10284, l. 40.

šiūras, kurios buvo nelegaliai platinamos Lietuvoje. Partijos pavedimu jis redagavo komjaunimo literatūrą, taip pat Lietuvos KJS CK organą „Darbininkų jaunimas".

Dirbdamas leidykloje, A. Sniečkus vakarais mokėsi Smolensko valstybinio universiteto darbininkų fakultete ir 1925 metais sėkmingai baigė jo socialinį-ekonominį skyrių, gavo teisę stoti į bet kurią tarybinę aukštąją mokyklą [10]. 1925 m. rugpjūčio 7 d. A. Sniečkus buvo priimtas studentu į Maskvos K. Markso liaudies ūkio instituto, vėliau pavadinto G. Plechanovo liaudies ūkio institutu, ekonomikos fakultetą [11]. Tuo pačiu metu nuo 1926 m. spalio 1 d. jis dirbo Lietuvos KP atstovybėje prie Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto [12].

1926 m. gegužės mėnesį įvyko Lietuvos III seimo rinkimai. Klerikalinė koalicija, kurios lemianti jėga buvo krikščionių demokratų partija, pralaimėjo ir buvo priversta perleisti valdžią liberalinei vyriausybei, į kurią įėjo liaudininkai ir socialdemokratai. Naujoji vyriausybė pakeitė kai kuriuos liaudies akyse susikompromitavusius valstybės aparato valdininkus, amnestavo politinius kalinius, panaikino šalyje karo padėtį, kuri buvo įteisinta nuo pat buržuazinės valstybės susikūrimo pradžios. Tačiau įvykdyti esminių ekonomikos reformų liberalinė vyriausybė nesugebėjo. Darbo žmonės kentė dėl nedarbo. 1920—1926 metais iš Lietuvos, ieškodami duonos kąsnio, buvo priversti emigruoti 41 435 jauni žmonės. Dauguma jų išvyko į Braziliją, Argentiną, Kanadą, priimdami vergovines plantatorių agentų sąlygas [13].

Dėl sunkios ekonominės padėties, dėl to, kad darbininkus išnaudojo savi kapitalistai, pagyvėjo streikai. Juos organizavo kairiosios profsąjungos, kurioms dažnai vadovavo komunistai pogrindininkai. Nepatenkinti buvo ir valstiečiai. Jie tikėjosi, kad bus sumažintas žemės mokestis, tačiau liberalinė vyriausybė neįvykdė savo rinkiminių pažadų.

Stambiojo kapitalo atstovai siekė kuo greičiau pralobti, buvo nepatenkinti streikais, darbininkų judėjimo pagyvėjimu, reikalavo nuslopinti šį judėjimą administracinėmis priemonėmis. Dvarininkai buvo nepatenkinti buržuazine žemės reforma, kuri pažeidė jų interesus, atėmė dalį žemės bežemių ir mažažemių valstiečių naudai.

Reakcinė spauda pradėjo triukšmingą antivyriausybinę kampaniją, kaltindama jos veikėjus, kad jie vykdo šalies bolševizavimo politiką. Fašistuojantys elementai rengė reakcines sueigas, demonstracijas, skleidė melagingus gandus, jog Kaune, darbininkų kvartaluose esą slapstosi iš Maskvos atvykę Lietuvos KP vadovai V. Kapsukas, Z. Angarietis, kurie vadovausią bolševikiniam sukilimui.

O iš tikrųjų sukilimą rengė reakcinių partijų — tautininkų ir krikščionių demokratų vadovai. Į sukilimo vadovybę buvo įtraukti reakciniai karininkai: generolas Kazys Ladyga (1893—1941), majoras Povilas Plechavičius (1890—1973), pulkininkas Vladas Skorupskis (1895—1981). Apie rengiamą sukilimą liberalinė vyriausybė buvo informuota dar 1926 m. spalio 16 d.[14], tačiau jos vadovybė nesiėmė jokių rimtų priemonių, kad būtų užkirstas jam kelias.

Fašistinis valstybės perversmas įvykdytas 1926 m. gruodžio 17 d. Jis pirmiausia buvo nukreiptas prieš darbininkų klasę, prieš Lietuvos Komunistų partiją, prieš kairiąsias profsąjungas. Daugelis Komunistų partijos vadovų buvo suimti jau pirmosiomis perversmo valandomis. 1926 m. gruodžio 24 d. sąmokslininkų karo lauko teismas 2-ojo pėstininkų pulko kareivinėse teisė vadovaujančiuosius Komunistų partijos darbuotojus pagal melagingą kaltinimą, neturėdamas jokių įkalčių, kad rengtas sukilimas. Lietuvos KP CK Politinio biuro nariai Karolis Požela (1896—1926) ir Juozas Greifenbergeris (1898—1926), Lietuvos Raudonosios pagalbos CK narys Kazys Giedrys (1891—1926) ir Lietuvos KJS CK narys Rapolas Čarnas (1900—1926) buvo nuteisti mirties bausme. Ankstų 1926 m. gruodžio 27 d. rytą nuosprendis buvo įvykdytas. Daug suimtų komunistų ir profsąjungų vadovų buvo įkalinta ir išsiųsta į Varnių koncentracijos stovyklą.

---

10 PA, f. 77, ap. 28, b. 10284, l. 55.

11 Ten pat, l. 57.

12 Ten pat, l. 59.

13 Эйдинтас А. Литовская эмиграция в страны Северной и Южной Америки в 1868—1940 гг. В., 1989, с. 153.

14 Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 4. Lietuva buržuazijos valdymo metais (1919—1940). V., 1961, p. 307—308.

Liaudininkų partijos vadovai padėjo fašistams legalizuoti įvykdytą valstybės perversmą. Prezidentas Kazys Grinius (1866—1950) pavedė vienam iš sąmokslininkų vadovų Augustinui Voldemarui (1883—1942) sudaryti naują vyriausybę, patvirtino jos sudėtį ir pats atsistatydino. Nauju Respublikos prezidentu buvo išrinktas Antanas Smetona (1874—1944). Iš 85 seimo atstovų už jį balsavo 38 atstovai — daugiausia krikščionių demokratų partijos atstovai, t. y. seimo mažuma. Patys tautininkai seime turėjo tik 3 atstovų mandatus. Krikščionių demokratų lyderis kunigas Mykolas Krupavičius (1885—1970) nuoširdžiai pasveikino A. Smetoną kaip valstybės vadovą, o arkivyskupas Juozas Skvireckas (1873—1959) jį prisaikdino [15].

1926 m. gruodžio įvykiai iš pagrindų pakeitė Komunistų partijos darbo Lietuvoje sąlygas. Reikėjo sudaryti naują Komunistų partijos vadovybę Kaune, atkurti reakcijos nutrauktus partinių organizacijų ryšius. Lietuvos KP CK Politinio biuro vadovai V. Kapsukas ir Z. Angarietis, gyvenę Maskvoje, nutarė nusiųsti pogrindiniam partiniam darbui Vakarų tautinių mažumų komunistinio universiteto absolventus Povilą Jankauską (1897—1938) ir Eliją Bilevičių (1904—1986). Pogrindiniam partiniam darbui pasiprašė ir G. Plechanovo liaudies ūkio instituto antrojo kurso studentas Antanas Sniečkus.

1926 m. gruodžio 27 d., išlipęs iš traukinio Kaune, A. Sniečkus ant telegrafo stulpo pamatė prilipdytą skelbimą apie tai, kad tą dieną buvo sušaudytas Karolis Požela ir jo draugai. Karolis Požela buvo A. Sniečkaus bičiulis nuo 1921 metų. Taip pasitiko jį gimtoji žemė. Kai jis nuėjo į konspiracinį butą, buvo sutiktas įtariai — jo šeimininko žmona pasakė, kad šeimininko nėra, jis darbe.

LIETUVOS KP CK SEKRETORIATO NARYS

Vis dėlto to buto šeimininkės padedamas A. Sniečkus užmezgė ryšį su Kauno pogrindine partine organizacija. 1927 m. sausio 6 d. įvyko Lietuvos KP CK plenumas, kuris išrinko naują CK Sekretoriatą. A. Sniečkus buvo kooptuotas į CK narius ir išrinktas Sekretoriato nariu. 1927 m. kovo 15 d. CK Sekretoriatas pavedė A. Sniečkui vadovauti partinės spaudos leidimui [16]. 1927—1930 m. jis dirbo partijos pogrindinėse spaustuvėse spausdinamo Lietuvos KP CK organo „Tiesos" laikraščio, antifašistinio laikraščio „Šalin fašizmas!" redaktoriumi, organizavo straipsnius Lietuvos KP leidiniams, spausdinamiems Rytų Prūsijoje („Komunisto", „Balso" žurnalams, įvairioms brošiūroms apie einamąją politiką, atsišaukimams), jis taip pat rūpinosi šių leidinių gabenimu iš Vokietijos ir nelegaliu jų platinimu Lietuvoje.

1927 m. vasarą Lietuvoje vyko rajoninės partinės konferencijos, kurios rinko delegatus į Lietuvos KP V suvažiavimą. Žvalgybos persekiojami, ne visi išrinktieji delegatai galėjo atvykti į suvažiavimą. Lietuvos KP CK nutarė vietoj suvažiavimo sušaukti IV partinę konferenciją. Komunistų Internacionalo Vykdomasis Komitetas priėmė specialų nutarimą suteikti konferencijai suvažiavimo teises. Lietuvos KP IV konferencija vyko 1927 m. rugsėjo 10 d. — spalio 1 d. Maskvoje [17]. Daugumai KP CK narių išvykus į konferenciją, Kaune vadovauti partiniam darbui buvo paliktas Lietuvos KP CK Sekretoriato narys A. Sniečkus. Konferencija už akių išrinko jį CK nariu, o CK plenumas — Lietuvos KP CK sekretoriaus Karolio Didžiulio (1894—1958) pavaduotoju [18].

Lietuvos KP CK Sekretoriato nariams išvykus į IV konferenciją, 1927 m. rugsėjo 9 d. Tauragėje įvyko antifašistinis sukilimas, kurį po kelių valandų reakcininkai žiauriai numalšino. Susidorojant su sukilėliais suimti 324 žmonės, iš kurių 209 buvo teisiami: 84 nuteisti mirties bausme, 12 iš jų buvo sušaudyta, o kitiems dėl darbo žmonių protestų mirties bausmė pakeista, 18 — nuteista kalėti iki gyvos galvos, 12 — kalėti nuo 6 iki 12 metų, kai kurie išsiųsti į Varnių koncentracijos stovyklą, kiti išteisinti [19].

Sukilimą organizavo kairieji socialdemokratai, liaudininkai ir eserai — smulkiosios buržuazijos atstovai, nepatenkinti fašistinės valdžios savavalia-

[15] Ten pat, p. 325, 327.
[16] PA, f. 77, ap. 10, b. 14, l. 5.
[17] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 2 (1919—1940). V., 1980, p. 192.
[18] Ten pat.
[19] Ten pat, p. 190.

vimu. Tačiau pasidavę antikomunistinėms nuotaikoms, jie savo veiksmų nederino su Komunistų partija, neinformavo jos apie savo ketinimus. Kaip šią darbo žmonių akciją reikėjo įvertinti? Savo iniciatyva A. Sniečkus parašė Lietuvos KP CK vardu atsišaukimą ir išspausdino Kauno pogrindinėje spaustuvėje. Atsišaukime sakoma:

„Mes gerbiame tauragiškius, sukilusius su ginklu rankose ir padėjusius savo galvas kovoje prieš kruviną fašistų viešpatavimą, bet kartu mes juos kritikuojame ir raginame kairiuosius socialdemokratus ir liaudininkus, plačiąsias darbininkų ir valstiečių mases neiti *daugiau sąmokslo keliu*... Mes raginame darbininkus, valstiečius ir darbo inteligentiją, visus tikrai antifašistinius elementus žengti bendru frontu prieš fašizmą" [20].

Šiuo atsišaukimu komunistai ragino kairiuosius socialdemokratus, liaudininkus ir kitus antifašistus bendru frontu kovoti prieš fašizmą. Po Komunistų Internacionalo VII kongreso ši kovos taktika buvo pavadinta vieningu antifašistiniu liaudies frontu. Masinę Lietuvos Komunistų partijos kampaniją — sukilimo dalyvių gynimą nuo fašistinio teroro parėmė Komunistų Internacionalo Vykdomasis Komitetas. Savo 1927 m. spalio 13 d. atsišaukime Komunistų Internacionalo Vykdomasis Komitetas ragino „Visų šalių darbininkų klasę ir darbo žmones protestuoti prieš budelius lietuvius, negailestingai susidorojančius su Lietuvos darbo liaudimi" [21]. Masiniai Tarybų Sąjungos, Vokietijos, Latvijos, Estijos, Suomijos ir kitų šalių darbo žmonių protestai privertė reakcinę vyriausybę nutraukti mirties bausmės vykdymą Tauragės sukilimo dalyviams.

SEKTANTIŠKOS NUOSTATOS

Visų antifašistinių jėgų vienijimo kovai prieš fašistinę diktatūrą taktika, kurią paskelbė Lietuvos KP Centro Komitetas po reakcinio valstybės perversmo 1926 m. gruodžio mėnesį, netrukus sužlugo dėl neteisingų J. Stalino nuostatų šiuo klausimu [22]. Straipsnyje „Dėl tarptautinės padėties" (1924 m. rugsėjo mėn.) jis teigė, kad „socialdemokratija yra objektyviai nuosaikus fašizmo sparnas", kad fašizmas ir socialdemokratija „ne antipodai, o dvyniai". Šiuo J. Stalino požiūriu vadovavosi kai kurie Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto darbuotojai, kurie dalyvavo Lietuvos KP IV konferencijoje ir turėjo įtakos jos priimtų rezoliucijų turiniui. Netrukus Lietuvos KP spaudoje pasirodė straipsnių apie socialfašistus, o tai trukdė pasiekti darbininkų antifašistų veiksmų vienybę.

Komunistų Internacionalo programoje, priimtoje 1928 m. liepos 17 d. — rugsėjo 1 d., vykusiame VI kongrese, vadovaujantis J. Stalino nuostatomis, nebuvo aiškiai nustatytas skirtumas tarp socialdemokratijos ir fašizmo. Kairysis socialdemokratijos sparnas programoje buvo apibūdintas kaip „pavojingiausia socialdemokratų partijų frakcija" [23]. Teiginys, kad svarbiausias smūgis turi būti smogtas pirmiausia kairiajam socialdemokratijos sparnui, labai sunkino praktiškai vykdyti bendro fronto taktiką, bendradarbiauti darbininkams komunistams ir socialdemokratams, padėjo plisti sektantiškoms pažiūroms komunistiniame judėjime.

Šios nuostatos atsiliepė ir Lietuvos KP darbui. 1929 m. birželio 27—30 d. Maskvoje vyko Lietuvos KP CK plenumas, kuriame dalyvavo ir A. Sniečkus. Apsvarstęs Lietuvos KP atstovo prie Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto Z. Angariečio pranešimą „Dėl padėties Lietuvoje ir partijos uždavinių", plenumas savo nutarime teisingai ragino komunistus įtraukti plačiuosius miesto ir kaimo darbo žmonių sluoksnius į kovą dėl gyvybinių ekonominių ir politinių reikalavimų, į bendrą kovą su fašistine diktatūra. Teisingai

[20] Sniečkus A. Su Lenino vėliava, l. 1. V., 1977, p. 28.
[21] Правда, 1927, 14 октября.
[22] Фирсов Ф. И., Шириня К. К. Коминтерн: время испытаний. — Правда, 1989, 7 апреля.
[23] Программа и устав Коммунистического Интернационала. 4-е изд. М., Л., 1928, с. 32.

pabrėžiant, kad komunistų uždavinys įtraukti į bendrą kovos frontą „darbininkus, esančius socialdemokratų įtakoje", plenumo nutarime kartu buvo pažymima, kad „negali būti nė kalbos apie bendrą frontą arba kokius nors susitarimus apskritai su socialdemokratija, kaip su socialfašistine partija", kad „su socialdemokratija reikia kuo įnirtingiausiai kovoti. Kiekviena proga reikia kelti aikštėn jos socialfašistinį veidą" [24]. Leidinyje „Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža" šis plenumo nutarimas teisingai kritikuojamas kaip klaidingas. Jis atspindėjo J. Stalino diktatą Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto organų veiklai

1928—1930 metais A. Sniečkus daug dėmesio skyrė atkurti darbininkų profsąjungoms, reakcionierių sutriuškintoms po valstybės perversmo. Jų veikla, ypač Kaune, pagyvėjo. Jos padėjo Lietuvos Komunistų partijai organizuoti 1928 m. masinę atstovų rinkimų į ligonių kasų tarybas kampaniją. Komunistų pastangomis Kauno miesto ligonių kasos taryboje buvo sudaryta kairiųjų darbininkų frakcija, kurios veiksmai atspindėjo Komunistų partijos poziciją vertinant einamąjį momentą ir darbininkų klasės teisių gynimo interesus buržuazijos diktatūros sąlygomis. Kairiųjų darbininkų akcijos buvo tokios populiarios, kad 1931 metų spalio mėnesį jie gavo daugumą atstovų vietų Kauno miesto ir Panevėžio apygardos ligonių kasų tarybose. Nenorėdama susitaikyti su komunistų ir juos remiančių kairiųjų darbininkų pergale Kaune ir Panevėžio apygardose įvykusiuose rinkimuose, reakcinė valdžia anuliavo rinkimų rezultatus, žvalgyba suėmė išrinktus kairiuosius atstovus, įmonininkai atleido juos iš darbo, o kaip bedarbiai jie neteko teisės rinkti ir būti renkami į ligonių kasų tarybas [25].

A. SNIEČKAUS SUĖMIMAS

1930 m. balandžio 7 d. buržuazinė žvalgyba Kaune smogė Komunistų partijai skaudų smūgį. Buvo suimti nelegaliai gyvenantys trys Lietuvos KP CK Sekretoriato nariai: Antanas Sniečkus, Jonas Kasperaitis (1903—1938) ir Povilas Jankauskas. Pas A. Sniečkų buvo rasta daug komunistinės literatūros, partinės korespondencijos iš rajonų. Per kvotą A. Sniečkus pareiškė, jog jis „pripažįsta faktą, kad priklauso Komunistų partijai, bet nelaiko to nusikaltimu. Jokių parodymų byloje jis neduosiąs, o rašyti ką nors savo ranka atsisakąs" [26].

Žvalgybos nurodymu kalėjimo administracija pradėjo A. Sniečkų terorizuoti. 1928 m. sausio mėnesį suimto Lietuvos KP CK sekretoriaus K. Didžiulio laiške iš Kauno kalėjimo pranešama:

„Drg. Sniečkų sumušė ir dar trims dienoms pasodino į karcerį. Jį specialiai pasodino į vienutę, kur sėdi provokatoriai. Jis atsisakė eiti į vienutę (joje laikomi keli kaliniai, nes kalėjimas perpildytas). Jį uždarė prievarta. Tai kartojosi keletą kartų. Aišku, kad prievarta stumiant į kamerą ir šonai nukentėjo" [27].

Kartą A. Sniečkų įstūmė į kamerą, kurioje sėdėjo psichiškai nesveiki kaliniai. Vienas iš jų žingsniuoja po kamerą ir samprotauja:

— Šis tipas nuteistas mirti. Reikia nuosprendį įvykdyti.

Ligonis prisitraukia taburetę ir atsisėda prie gulinčio ant gultų A. Sniečkaus. Šis girdėjo ligonio žodžius, todėl jį kalbina:

— Argi tu nežinai, kad kiekvienas nuteistasis mirti turi teisę paduoti apeliaciją į aukščiausią instanciją? Aš juk išsiunčiau apeliaciją.

— Tiesa, — sutiko ligonis ir nuosprendžio vykdymą atidėjo.

Nuo 1929 m. įžūlaus politinių kalinių terorizavimo politika buvo vykdoma visuose buržuazinės Lietuvos kalėjimuose. Politiniai kaliniai ėmė kelti protestus. 1931 metų sausio mėnesį protesto bado streiką paskelbė apie 350

[24] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 2, V., 1978, p. 235.

[25] Ten pat, p. 309.

[26] Kariuomenės teismo prokuratūros kaltinamasis aktas 1930 m. rugsėjo 16 d. — PA, f. 16895, ap. 2, b. 8, l. 29.

[27] Lietuvos KP CK žurnalas „Balsas", 1930, rugpjūčio 25, Nr. 16, p. 687.

Kauno, Šiaulių, Ukmergės, Panevėžio kalėjimų ir Varnių koncentracijos stovyklos kalinių [28]. Kauno kalėjimo badaujančiųjų įgaliotiniai ryšiams su kalėjimo administracija palaikyti buvo A. Sniečkus ir Ignas Gaška (1891—1973). Politinių kalinių bado streikas truko nuo 8 iki 10 parų ir baigėsi be rezultatų. Kaliniai buvo terorizuojami ir toliau.

A. Sniečkaus ir jo draugų iš CK Sekretoriato kariuomenės teismas įvyko 1931 metų vasario 26 d. Savo kalboje teismo salėje A. Sniečkus gynė Komunistų partijos orumą, įrodinėjo, kad ji veikia ne išlaikoma Komunistų Internacionalo arba TSRS, kaip sakė prokuroras, o idėjiniais motyvais gina darbo žmonių interesus. Reportaže apie teismo procesą liberalų laikraštis „Lietuvos žinios" 1931 m. vasario 27 d., remdamasis A. Sniečkaus žodžiais, rašė, kad Lietuvoje siaučiant masiniam nedarbui, ekonominei krizei, valdžia tepaskyrusi kovai su nedarbu tik 30 tūkstančių litų. Skurstąs ir kaimas. Valstiečiai negalį parduoti savo produktų, o varguomenė neturi lėšų prekėms įsigyti. Šios negandos, krizė — tai dirva komunistų veiklai. „Sniečkaus kalba buvo įtikinama", — darė išvadą laikraštis.

Kariuomenės teismas nuteisė A. Sniečkų ir J. Kasperaitį po 15 metų sunkiųjų darbų kalėjimo, o P. Jankauską — 12 metų kalėjimo [29].

Netrukus A. Sniečkus buvo perkeltas į Šiaulių kalėjimą. Čia politiniai kaliniai pradėjo leisti ranka rašytą žurnalą „Kovotojas". Kalėjimo nelegalioje žurnalo kolegijoje dirbo ir A. Sniečkus.

1933 metų vasarą Lietuvos episkopatas pasiūlė Smetonos vyriausybei, kad Lietuva ir Tarybų Sąjunga pasikeistų politiniais kaliniais ir taip išleistų kai kuriuos kunigus, kalinčius tarybiniuose lageriuose. Keitimosi protokolas buvo pasirašytas 1933 m. spalio 5 d.[30]. Lietuvos KP atstovybė prie Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto pasiūlė savo politinių kalinių, kalėjusių buržuazinės Lietuvos kalėjimuose, sąrašą. Kandidatai keistis buvo derinami su Lietuvos KP CK Sekretoriatu Kaune. Šiuo tikslu atstovybės sekretorius Jonas Grigaitis (1906—1943) du kartus nelegaliai iš Maskvos buvo atvykęs į Kauną. Kaliniais pasikeista 1933 m. spalio 19 d.[31]. Tarp 24 iškeistų komunistų buvo ir A. Sniečkus.

Važiuodami traukiniu iš Kauno į Maskvą kaliniai apskaičiavo, kad visi 24 išleistieji kaliniai buvo nuteisti 312 metų sunkiųjų darbų kalėjimo, o iškalėjo 80 metų. Per tą laiką jie dalyvavo protesto bado streikuose 231 parą, išbuvo karceriuose 264 paras. A. Sniečkus buvo iškalėjęs pusketvirtų metų, dalyvavo bado streikuose 12 parų, išbuvo karceryje 30 parų [32].

KOMINTERNO VYKDOMOJO KOMITETO BENDRADARBIS

Maskvoje nuo 1933 m. pabaigos A. Sniečkus dirbo Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto aparate: buvo Internacionalinės kontrolės komisijos bendradarbis, Lietuvos KP atstovo prie Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto pavaduotojas, dėstė partinę statybą ir leninizmą Tarptautinės Lenino mokyklos lietuviškajame sektoriuje. 1934 metų spalio mėnesį jis buvo priimtas į šios mokyklos aspirantūrą ir čia parašė mokslinį darbą „Valstiečių judėjimas Lietuvoje 1935 metais" [33]. Jis pirmasis iš Lietuvos istorikų politiškai įvertino antifašistinį Suvalkijos valstiečių streiką.

Svečio teisėmis A. Sniečkus dalyvavo Komunistų Internacionalo VII kongreso darbe (1935 07 25—08 20) Maskvoje, populiarino spaudoje jo nutarimus apie darbo žmonių kovą prieš fašizmą ir imperialistų rengiamą karą antifašistinio liaudies fronto taktikos pagrindu. Lietuvos KP CK plenumo 1935 m. liepos 19 d. nutarimu A. Sniečkus buvo išrinktas naujo Lietuvos KP CK Politinio biuro nariu [34].

---

[28] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža. V., 1978, t. 2, p. 304.
[29] PA, f. 16895, ap. 2, b. 8, l. 33.
[30] Lietuvos TSR CVA, f. 507, ap. 1, b. 691, l. 101.
[31] PA, f. 16895, ap. 2, b. 8, l. 35.
[32] Žurnalas „Priekalas", M., 1933, lapkritis, Nr. 11, p. 629.
[33] Sniečkus A. Su Lenino vėliava, t. 1, p. 38—51; Крестьянская борьба в Литве. — «Аграрные проблемы», М., 1935, сентябрь—декабрь, кн. 5—6, с. 75—84.
[34] Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje. V., 1967, p. 41.

LIETUVOS KP CK PIRMASIS SEKRETORIUS

Pagal Komunistų Internacionalo VII kongreso direktyvinį nurodymą Lietuvos Komunistų partijos vadovaujantis organas buvo perkeltas į Lietuvą, į Kauną. Lietuvos KP CK Politinio biuro nutarimu A. Sniečkus 1936 m. gegužės 27 d. atvyko į Kauną pogrindiniam partiniam darbui[35]. Nuo 1936 metų jis jau oficialiai dirbo Lietuvos KP CK pirmuoju sekretoriumi.

Naujos partinės vadovybės Kaune laukė svarbūs įvykiai. Į nusižudžiusio lentpjūvių darbininkų streiko dalyvio Antano Kranausko (1910—1936) laidotuves susirinko tūkstančiai darbininkų. Policijos mėginimai sutrukdyti rengiamą demonstraciją buvo nesėkmingi. Komunistų iniciatyva karstas su velionio palaikais buvo jėga paimtas iš anatomikumo ir išneštas į gatvę. Birželio 17 d. demonstrantai centrinėmis Kauno gatvėmis ėjo į kapines. Pasipiktinę policijos savavaliavimu (ji nušovė darbininką A. Raškovičių, 1916—1936, rimbais mušė demonstrantus), darbininkai plačiai pritarė komunistų siūlymui birželio 18 d. paskelbti Kaune visuotinį protesto streiką.

Visuotinis politinis 1936 m. birželio 18—20 d. streikas, prie kurio organizavimo daug prisidėjo A. Sniečkus, parodė išaugusią Lietuvos Komunistų partijos įtaką darbininkų klasei, jos autoritetą, patvirtino bendro darbininkų ir antifašistinio liaudies fronto taktikos teisingumą.

1936 metų straipsnyje „Visuotinis streikas Kaune" A. Sniečkus rašė, „kad jis sustiprino visos Lietuvos darbininkų klasės kovą, suaktyvino visą antifašistinį judėjimą"[36].

Kovodama už antifašistinio liaudies fronto sudarymą, Komunistų partija išplėtė ryšius su demokratine antifašistine inteligentija, su rašytojais, menininkais, teatralais ir kitais kūrybiniais darbuotojais, suorganizavo legalios antifašistinės literatūros leidimą. A. Sniečkaus vadovaujami reikšmingą darbą šioje srityje nuveikė V. Niunka (1907—1983), M. Meškauskienė (gim. 1907 m.) ir kiti mūsų partinės inteligentijos atstovai.

Buržuazinėje Lietuvoje iki 1936 metų legaliai veikė Krikščionių demokratų, Liaudininkų, Socialdemokratų partijos. Šių partijų vadovai buvo nusiteikę prieš komunistus. Fašizavusis smetoniškajam režimui, šios partijos 1936 metais buvo paleistos. Tačiau socialdemokratų ir liaudininkų gretose buvo kairiųjų elementų, kurie linko kovoti su fašistiniu režimu. Atsižvelgdami į šias nuotaikas, Lietuvos KP CK parengė ir 1937 m. sausio mėnesį paskelbė Lietuvos liaudies fronto politinę platformą[37], kuri padėjo sutelkti apie Lietuvos Komunistų partiją antifašistus iš kairiųjų smulkiaburžuazinių organizacijų. A. Sniečkus buvo vienas iš svarbiausių šios platformos autorių. Remdamiesi liaudies fronto platforma į antifašistinį judėjimą jungėsi Lietuvos jaunimo sąjungos, Liaudininkų partijos ir jų studentų „Varpo" draugijos kairieji veikėjai — Justas Paleckis (1899—1980), Juozas Vaišnoras (1911—1972), Valerijonas Knyva (1909—1941), Aleksandras Drobnys (gim. 1912 m.), Marijonas Gregorauskas (gim. 1908 m.), kurie atkūrus Tarybų valdžią Lietuvoje 1940 metais tapo naujosios santvarkos aktyvistais.

Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto kvietimu A. Sniečkus 1937 m. gegužės 21 d. — rugpjūčio 8 d. buvo komandiruotas į Maskvą. Komunistų Internacionalo Vykdomajame Komitete jis padarė ataskaitinį pranešimą apie Lietuvos KP CK veiklą. 1937 m. rugsėjo 27 d. Vykdomasis Komitetas pritarė partijos politinei linijai ir paragino aktyvinti judėjimą dėl antifašistinio liaudies fronto sukūrimo, telkti pažangias visuomenės jėgas aktualiems gyvenimo iškeltiems uždaviniams spręsti[38].

Antrojo pasaulinio karo išvakarėse Lietuvai kilo pavojus netekti savo nacionalinės nepriklausomybės. 1938 metų kovo mėnesį lenkų reakcininkai

---

[35] PA, f. 77, ap. 28, b. 10284, l. 134; Antano Sniečkaus gyvenimo ir visuomeninės veiklos kronika. — kn.: E. Mertinienė ir kt. Antano Sniečkaus raštu bibliografija, p. 196.
[36] Sniečkus A. Su Lenino vėliava, t. 1, p. 56.
[37] Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai. V., 1963, t. 4, p. 792—795.
[38] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža. V., 1978, t. 2, p. 420.

privertė Lietuvos vyriausybę atsisakyti sostinės Vilniaus ir viso Vilniaus krašto. Po metų, 1939 m. kovo mėn., Hitlerio spaudimu Lietuvos vyriausybė atidavė Vokietijai Klaipėdos kraštą. Lietuva neteko savo vienintelio jūrų uosto ir didelės dalies pramonės pajėgumų.

Tuo laikotarpiu, 1938—1939 m., Lietuvos Komunistų partija jau nebeturėjo ryšio su Komunistų Internacionalo Vykdomuoju Komitetu. Jis buvo nutrauktas dėl Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto darbuotojų nepagrįstų represijų Stalino asmens kulto metais. Lietuvos KP Centro Komitetas turėjo savarankiškai atsakyti į klausimą, kokią poziciją privalo užimti Komunistų partija tuo lemiamu lietuvių tautai momentu. A. Sniečkaus vadovaujamas Lietuvos KP Centro Komitetas tokį atsakymą davė, remdamasis CK 1938 m. sausio 1 d. plenumo ir 1939 m. sausio 6 d. plenumo, įvykusių prie Kauno, nutarimais. Lietuvos KP CK plenumuose, kuriuose pagrindinius pranešimus padarė A. Sniečkus, Lietuvos Komunistų partija paragino visus šalies laisvės gynimo šalininkus, visus, kurie nenorėjo atsidurti fašistinės vokiečių okupacijos priespaudoje, sudaryti bendrą patriotinį kovos prieš hitlerinės agresijos pavojų, prieš fašistų vokiečių antplūdžio grėsmę frontą ir reikalauti sudaryti tokią vyriausybę, kuri gintų Lietuvos nepriklausomybę, stiprintų draugystę su Tarybų Sąjunga — mažų tautų laisvės ir nepriklausomybės gynėja. Kartu Komunistų partija griežtai stojo prieš voldemarininkų ir dešiniųjų krikščionių demokratų bei liaudininkų bloką, kuris 1939 metų pradžioje pradėjo leisti Klaipėdoje laikraštį „Bendras žygis", propagavusį Lietuvos pajungimą hitlerinei Vokietijai. Prohitleriniam šio bloko dalyvių judėjimui Lietuvoje nebuvo pritarta. Komunistų partija juos demaskavo kaip Hitlerio penktąją koloną Lietuvoje.

Lietuvos ir TSRS atstovai Antrojo pasaulinio karo pradžioje 1939 m. spalio 10 d. sudarė sutartį dėl Vilniaus miesto ir Vilniaus krašto perdavimo Lietuvos respublikai, taip pat dėl Tarybų Sąjungos ir Lietuvos savitarpio pagalbos. Buržuazinė tautininkų vyriausybė pamėgino šį faktą pateikti kaip prezidento A. Smetonos politikos laimėjimą, bet nutylėjo, kad Vilnių Lietuvai perdavė Tarybų Sąjunga. Plačiosios Lietuvos liaudies masės entuziastingai sutiko žinią, kad sostinė ir Vilniaus kraštas, kurie nuo 1920 metų buvo buržuazinės Lenkijos okupuoti, sugrąžinti Lietuvai. Šia proga suorganizuotas iškilmes Lietuvos Komunistų partija A. Sniečkaus iniciatyva stengėsi paversti dėkingumo Tarybų Sąjungai manifestacija.

Manifestantų atstovai užėjo į TSRS ambasadą Kaune pareikšti savo dėkingumo TSRS vyriausybei. Kiti manifestantai su sveikinimais TSR Sąjungai ėjo prie Tarybų Sąjungos ambasados pastato, bet policija jų nepraleido. Manifestacijos dalyvį Petrą Kastanauską (1895—1975) 1939 m. spalio 12 d. policininkai sumušė, net peršovė jam veidą. Dalis manifestantų susirinko prie Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo. Kalbą jiems pasakė rašytojas komunistas Aleksandras Gudaitis-Guzevičius (1908—1969). Policija susirinkimą išvaikė. 1939 m. spalio 11 d. antifašistinę kalbą susirinkime prie prezidentūros pasakė rašytojas ir žurnalistas Justas Paleckis ir už tai jis buvo išsiųstas į Dimitravo priverčiamojo darbo stovyklą.

BURŽUAZINĖS SANTVARKOS KRIZĖ

Stiprėjant buržuazinės santvarkos krizei, didėjant liaudies masių nepasitenkinimui ir plečiantis revoliuciniam judėjimui, Lietuvoje brendo revoliucinė situacija. Pagrindiniai šio proceso požymiai buvo vidiniai prieštaravimai. Lietuvos visuomenė suskilo į dvi stovyklas — buržuazijos stovyklą, kurios priešakyje buvo reakcininkas diktatorius A. Smetona, ir darbininkų klasės, darbo valstietijos, pažangiosios inteligentijos stovyklą, kuriai vadovavo Lietuvos Komunistų partija. Visuomenei buvo iškilęs svarbus klausimas: kaip apginti šalies nepriklausomybę, kokiu keliu žengdama lietuvių tauta geriausiai apgins savo ateitį. Atsakymą į gyvenimo iškeltą klausimą lėmė liaudies patriotinės nuotaikos ir abiejų stovyklų atstovų klasiniai interesai.

Gindamas klasinius išnaudotojiškus Lietuvos buržuazijos interesus, prezidentas A. Smetona orientavosi į Lietuvos pajungimą hitleriniam protektoratui. Šiuo tikslu 1940 m. pradžioje jis nusiuntė į Berlyną Valstybės saugumo departamento direktorių Augustiną Povilaitį (g. 1900 m.), kad šis sužinotų vadovaujančių Vokietijos reicho sluoksnių nuomonę šiuo klausimu. Grįžęs į Kauną, A. Povilaitis informavo A. Smetoną, kad fašistinės Vokietijos veikėjai linkę paremti jo idėją, bet padėti ketiną ne anksčiau kaip 1940 m. rudenį, kai bus sutriuškinta Prancūzija. Siekiant ideologiškai parengti Lietuvos orientacijos pakeitimą, pradėta leisti mėnesinį žurnalą „Politika". Pirmasis jo numeris išėjo 1940 m. birželio 15 d. Kaune. Žurnalo leidėju ir redaktoriumi pasirašė Valstybės saugumo departamento bendradarbis Pranas Germantas-Meškauskas (1903—1945). Žurnalas liaupsino kariaujančių fašistinių Vokietijos ir Italijos valstybių kovinius laimėjimus.

Tuo pačiu metu vermachto vadeivas domino, kaip ekonomiškai pajungti Lietuvą. 1940 m. balandžio 17 d. prie Vokietijos ir Lietuvos prekybos sutarties buvo pasirašytas papildomas protokolas, kuriuo numatyta kasmet tiekti kariaujančios Vokietijos rinkai apie 70 procentų Lietuvos žemės ūkio produktų eksporto — maždaug už 200 milijonų litų[39]. Hitleriniai ekonomistai džiaugėsi, kad tokia sutartis su Lietuva užtikrina didžiajai Vokietijai lemiamą ekonominį viešpatavimą Lietuvoje.

Valdančiosios tautininkų ir į buržuazinę vyriausybę įėjusių reakcingų krikščionių demokratų bei liaudininkų veikėjų stovyklos politiką, Lietuvos pajungimo hitlerinei Vokietijai politiką Komunistų partija savo leidiniuose ir žodinėje propagandoje demaskavo kaip antinacionalinę politiką, nukreiptą prieš gyvybinius lietuvių tautos interesus.

Klausimą su kuo eiti, — su fašistine Vokietija, ar su socialistine Tarybų Sąjunga, — svarstė ir karininkai, ir Lietuvos inteligentija. Patriotiškai nusiteikę karininkai ir inteligentai samprotavo taip: atėjus Tarybų valdžiai, mes gal neteksime savo namų, tačiau išsaugosime tarybinį valstybingumą, lietuvių tautinę kultūrą. Hitlerinė Vokietija, vykdydama savo Rytų erdvės kolonizavimo, totalinio Pabaltijo gyventojų vokietinimo politiką, pražudytų lietuvių tautą. Štai kodėl 1940 metais pažangioji Lietuvos inteligentija, taip pat patriotiškai nusiteikę karininkai pasirinko kelią eiti su darbo liaudimi, su Tarybų Sąjunga.

Pagal Lietuvos ir Tarybų Sąjungos 1939 m. spalio 10 d. sutartį Tarybų Sąjunga gavo teisę įvesti į Lietuvą ribotą kariuomenės kontingentą Lietuvos sienoms ginti nuo išorinio puolimo[40]. Lietuvos KP CK organas „Tiesa", kurį redagavo A. Sniečkus, šia proga rašė: „Nuoširdžiai sveikiname Raudonąją Armiją, atvykusią į Lietuvą padėti jos liaudžiai apginti savo krašto nepriklausomybę"[41].

Buržuazinių partijų valdoma Lietuva 1920—1940 m. buvo pasaulinės kapitalistinės sistemos sudedamoji dalis. Jos ekonomika vystėsi pagal dėsnius, būdingus visoms kapitalistinėms šalims: visuomenėje vyko pagrindinių darbo liaudies masių nuskurdinimo procesas, kita vertus, lobo saujelė bankininkų, įmonininkų, stambiųjų prekybininkų ir žemvaldžių. Tarybinių istorikų skaičiavimais, stambioji buržuazija 1940 metų pradžioje sudarė Lietuvoje maždaug 0,7 procento gyventojų[42]. Iš carizmo paveldėtas labai žemas pramonės gamybos lygis per du dešimtmečius išaugo tik 2,6 karto[43]. Lietuvos žemės ūkio gamybai ir žemės ūkio produktų eksportui kenkė periodiškai besikartojančios išsivysčiusiose kapitalistinėse šalyse ekonomikos krizės, vergiška Lietuvos priklausomybė nuo užsienio monopolijų kapitalo. Kadangi šalies gamybinės jėgos buvo menkai išsivysčiusios, tūkstančiai bedarbių negalėjo rasti darbo tėvynėje ir buvo priversti išvykti į užsienį ieškoti duonos kąsnio. 1920—1940 metais iš Lietuvos emigravo daugiausia į Amerikos šalis 102 461 žmogus[44]. Daugiausia tai buvo jauni žmonės iš nusigyvenusių valstiečių, amatininkų, prekybininkų šeimų.

Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui savo straipsniuose, išspausdintuose „Tiesoje", A. Sniečkus ragino darbo žmones kovoti dėl liaudies valdžios, ginti Lietuvos nepriklausomybę. Straipsnyje „Ruoškimės ir mes!" jis rašė: „Šiandien liaudis kyla į vieningą kovą už liaudies valdžią, kuri kartu su Tarybų Sąjunga nuoširdžiai gins Lietuvą nuo visų užpuolikų, kuri padarys galą

[39] Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 4, p. 757—764; Дризул А. Латвия под игом фашизма. Рига, 1960, с. 278.
[40] Ten pat, p. 732.
[41] Tiesa, 1939, gruodžio 5, Nr. 17.
[42] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 2, p. 563.
[43] Литва за полвека новой эпохи. В. 1967, с. 71.
[44] Эйдинтас А. Литовская эмиграция в страны Северной и Южной Америки 1868—1940 гг. В., 1989, с. 153.

badui ir darbo žmonių skurdui, kuri pagilins ir išplės žemės reformą ir panaikins valstiečių skolas, kuri užtikrins demokratines laisves ir demokratinę santvarką Lietuvoje" [45].

Tarybų Sąjungos ir Lietuvos savitarpio pagalbos sutartis 1939 m. spalio mėnesį sustiprino antifašistines nuotaikas Lietuvoje. Reakcinė tautininkų vyriausybė atsakė į tai represijų prieš darbo žmones stiprinimu. 1939 m. pabaigoje ir 1940 m. pirmojoje pusėje Lietuvoje buvo suimta apie 1000 komunistų, komjaunuolių, streikų dalyvių. 1940 m. pradžioje buvo atidaryta nauja priverčiamųjų darbų stovykla Pabradėje. Suimtieji buvo įkalinti Dimitravo ir Pabradės priverčiamojo darbo stovyklose, ištremti į įvairias Lietuvos vietas, kur jie buvo priversti vargti bedarbių eilėse. Kalėjimuose ir stovyklose atsidūrė dvylika Lietuvos KP CK narių [46]. Be Lietuvos KP CK sekretoriaus Antano Sniečkaus, buvo suimti šie žymūs partijos aktyvistai: Karolis Didžiulis (1894—1958), Motiejus Šumauskas (1905—1982), Vladas Niunka, Fridas Krastinis (1906—1986), Aleksandras Gudaitis-Guzevičius (1908—1969), Juozas Grigalavičius (1913—1983), Aleksas Maginskas (1907—1942) ir daugelis kitų.

NAUJAS A. SNIEČKAUS SUĖMIMAS

A. Sniečkaus, suimto 1939 m. gruodžio 19 d., bylą nagrinėjo Apeliaciniai rūmai 1940 m. birželio 1 d. Kaune. Fašistinis teismas nuteisė jį 8 metus kalėti.

Atvykęs į Maskvą, Lietuvos KP CK Sekretoriato narys I. Meskupas-Adomas (1907—1942) 1940 m. vasario mėnesį savo pranešime Komunistų Internacionalo Vykdomajam Komitetui rašė: A. Sniečkus „labai atsidavęs draugas. Svarbiausias mūsų spaudos darbuotojas. Labiausiai išprusęs politiškai. Paskutinį kartą buvo Maskvoje 1937 m. (vasarą — nuo gegužės pabaigos iki rugpjūčio vidurio). Grįžęs į Kauną, jis buvo Sekretoriato pirmasis sekretorius. CK 1938 m. sausio plenumas išrinko jį Politinio biuro nariu... Jis geras organizatorius" [47].

Išklausęs I. Meskupo-Adomo ataskaitą apie Lietuvos KP CK darbą, Komunistų Internacionalo Vykdomasis Komitetas pripažino, kad Lietuvos KP politinė linija 1938—1940 m. buvo teisinga. Gavęs šią žinią jau Kauno kalėjime, A. Sniečkus labai apsidžiaugė. Tai prisimindamas, vėliau jis sakė, kad „visa tai davė mums marksizmas-leninizmas" [48].

Tuo tarpu hitlerinės agresijos grėsmė didėjo. 1940 m. balandžio—gegužės mėnesį Vokietijos kariuomenė užėmė Daniją, išsilaipino Norvegijoje, okupavo Belgiją, Olandiją, Liuksemburgą, birželio 14 d. Prancūzijos kariuomenė be mūšio pasitraukė iš Paryžiaus ir atidavė sostinę Vokietijos kariuomenei. Hitlerininkai pradėjo platinti „naujosios Europos" žemėlapį, kuriame Pabaltijo valstybės jau buvo įjungtos į hitlerinį reichą.

Šiomis sąlygomis Tarybų Sąjungos vyriausybė negalėjo nepasirūpinti savo šalies vakarinių sienų saugumu. Pradėjo galioti Molotovo—Ribentropo 1939 m. rugpjūčio 23 d. paktas ir jo slaptieji priedai dėl TSRS ir Vokietijos įtakos sferų pasidalijimo Pabaltijyje. Pažeidusi Tarybų Sąjungos ir Lietuvos 1939 m. spalio 10 d. sutarties sąlygas, tarybinė vyriausybė 1940 m. birželio 14 d. įteikė notą buržuazinės Lietuvos vyriausybei. Buvo reikalaujama sudaryti naują Lietuvos vyriausybę ir laisvai įleisti į Lietuvos teritoriją papildomas tarybinės kariuomenės dalis, kad jos galėtų geriau užtikrinti Tarybų Sąjungos ir Lietuvos savitarpio pagalbos sutarties vykdymą. Birželio 15 d. respublikos Ministrų Taryba priėmė Tarybų Sąjungos vyriausybės reikalavimus [49]. Lietuvos kariuomenės vadas generolas Vincas Vitkauskas (1890—1965) ir keletas kitų ministrų atmetė A. Smetonos siūlymą priešintis atvykstančioms Raudonosios Armijos dalims ir kaunantis pasitraukti į Vokietiją. Tą pačią dieną prezidentas A. Smetona su savo artimaisiais pabėgo į Vokietiją, nors Lietuvos respublikos

[45] Tiesa, 1939, lapkričio 5, Nr. 16.
[46] PA, f. 77, ap. 23, b. 1, l. 2.
[47] PA, f. 77, ap. 28, b. 10284. l. 205.
[48] Ten pat, p. 273.
[49] Lietuvos TSR istorijos šaltiniai, t. 4, p. 771.

premjeras Antanas Merkys (1887—1955) ir dalis kariuomenės vadovybės žmonių prieštaravo jo pabėgimui iš šalies.

Ministras pirmininkas ir einąs Lietuvos prezidento pareigas A. Merkys 1940 m. birželio 17 d. paskyrė antifašistą Justą Paleckį respublikos ministru pirmininku ir patvirtino jo pateiktą Ministrų tarybos sudėtį [50]. Naujos vyriausybės sudarymą 1940 m. birželio 18 d. savo atsišaukime sveikino Lietuvos KP Centro Komitetas [51].

Pirmasis Liaudies vyriausybės aktas buvo politinių kalinių antifašistų paleidimas iš kalėjimų ir priverčiamojo darbo stovyklų. Iš viso 1940 m. vasarą buvo paleista 516 politinių kalinių [52]. Visi jie įsijungė į naujos antifašistinės santvarkos kūrimo darbą.

Lietuvos liaudies vyriausybės nurodymu Apeliaciniai rūmai savo rašte Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo viršininkui rašė: „Pranešame, kad Apeliaciniai rūmai 1940 m. birželio 18 d. nusprendė pakeisti kardomąją priemonę Antanui Sniečkui... Šio sprendimo pagrindu prašome Antaną Sniečkų, Juozo s., iš kalėjimo paleisti" [53]. Jis buvo pirmasis politinis kalinys, birželio 18 d. paleistas į laisvę.

PIRMŲJŲ TARYBŲ LIETUVOS KŪRĖJŲ GRETOSE

Atsidūręs laisvėje, A. Sniečkus tuoj pat įsitraukė į visų pagrindinių valstybinių, politinių ir ekonominių respublikos pertvarkymo klausimų sprendimą. Lietuvos KP CK tuo metu vadovavosi ir Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto generalinio sekretoriaus Georgijaus Dimitrovo rekomendacijomis. Šiuos patarimus CK gaudavo per radiją nuo 1940 m. birželio 17 d. iki liepos 10 d. šifruotomis telegramomis. G. Dimitrovo telegramoje, atsiųstoje vokiečių kalba 1940 m. birželio 17 d., patariama: „Parenkite veiksmų programą, kol kas neišeidami iš liaudies demokratijos ribų. Mes pritariame, kad būtų liaudies demokratijos vyriausybė, sudaryta iš dorų liaudies atstovų. Mūsų nuomone, kol kas komunistams netikslinga tiesiogiai joje dalyvauti" [54].

A. Sniečkaus vadovaujamas Lietuvos KP CK Sekretoriatas posėdžiavo Kaune beveik kasdien ir duodavo nurodymus liaudies vyriausybei. Pagal seną pogrindininkų įprotį posėdžių protokolai nebuvo rašomi — jie paprastai buvo fiksuojami oficialiame „Vyriausybės žinių" leidinyje, kurį leido liaudies vyriausybės kanceliarija. Lietuvos KP CK Biuro protokolai pradedami rašyti tik 1940 m. rugsėjo 11 d.

1940 m. birželio 25 d. Kominterno generalinio sekretoriaus telegramoje patariama: „Imkitės visų priemonių, kad Komunistų partija būtų nedelsiant legalizuota. Taip pat legalizuokite profsąjungas" [55].

Visos vėlesnės Lietuvos KP CK priemonės buvo vykdomos kaip tik tais terminais, kuriuos siūlė G. Dimitrovas. Lietuvos liaudies vyriausybė buvo sudaryta birželio 17 d., o Lietuvos KP legalizuota birželio 25 d.

1940 m. liepos mėnesio pradžioje A. Sniečkus pavedė teisingumo ministrui Povilui Pakarkliui (1902—1955) ir Lietuvos KP CK nariui Vladui Niunkai parengti Liaudies seimo rinkimų įstatymo projektą. Į Teisingumo ministeriją buvo pakviesti Valstybės tarybos, kurią Smetonos vyriausybė buvo sudariusi kaip patariamąjį organą naujų įstatymų projektams rengti, nariai. Pagrindu buvo paimtas 1936 metų seimo rinkimų įstatymas. Valstybės tarybos nariams buvo iškeltas uždavinys demokratizuoti rinkimų įstatymą: pašalinti visus apribojimus, nukreiptus prieš darbo žmones, ir suteikti teisę Komunistų partijai, profsąjungoms, darbo žmonių susirinkimams kelti kandidatus į Seimo deputatus, liaudies interesams atsidavusius antifašistus. Seimo rinkimų įstatymo

---

[50] Ten pat, p. 776.
[51] Ten pat, p. 777—778.
[52] Lietuvos KP istorijos klausimai. V., 1971, t. 10, p. 186.
[53] PA, f. 16895, ap. 2, b. 8, l. 57; CVA, f. 932, ap. 1, b. 329, l. 60.
[54] Partijos istorijos institutas prie Lietuvos KP CK (toliau PII), f. 3377, ap. 58, b. 714, l. 7.
[55] Ten pat.

projektas buvo pateiktas Lietuvos KP Centro Komitetui. Jį patvirtino liaudies vyriausybė. 1940 m. liepos 6 d. įstatymas buvo paskelbtas „Vyriausybės žiniose" [56].

1940 m. liepos 14—15 d. į Liaudies seimą buvo išrinkti 79 deputatai, tarp jų ir A. Sniečkus [57]. Jau pirmajame posėdyje 1940 m. liepos 21 d. Liaudies seimas priėmė „Deklaraciją dėl valstybinės santvarkos", kurioje buvo skelbiama, kad Lietuvoje įvedama tarybinė santvarka, kad Lietuva skelbiama Tarybų Socialistine Respublika, kurioje visa valdžia priklauso miesto ir kaimo darbo žmonėms jų deputatų Tarybų asmenyje [58].

Tame pačiame Liaudies seimo posėdyje deputatas A. Sniečkus, vadovaudamasis konkrečia istorine 1940 metų situacija, kai Lietuva ribojosi su hitlerine Vokietija, kuri kariavo ir vykdė politiką „Drang nach Osten" (Klaipėdos krašto užgrobimas, Lenkijos okupacija), grasino netrukus okupuoti Lietuvą, pažymėjo:

Vien tik Tarybų valdžios paskelbimas „dar negali tvirtai garantuoti socialistinės Lietuvos apgynimo nuo kokių nors imperialistinių pasikėsinimų į jos egzistavimą. Lietuvos liaudis žino, kad tokią jos egzistavimo garantiją gali duoti tik įstojimas į brolišką Tarybų Sąjungos tautų šeimą... Mes norime įstoti į Tarybų Sąjungą, nes mes karštai mylime savo šalį, mes norime matyti Lietuvą pirmosiose žmonijos gretose... Jeigu lietuvių tauta nori gyventi laiminga ir laisva, tai, draugai deputatai, prieš mus tik vienas kelias. Tas kelias — įstojimas į Tarybų Sąjungą" [59].

Deputato Povilo Pakarklio pasiūlytoje ir Lietuvos Liaudies seimo priimtoje „Deklaracijoje dėl Lietuvos įstojimo į Tarybų Sąjungą" rašoma:

„Lietuvos liaudies seimas yra įsitikinęs, kad tik įstojimas į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą užtikrins tikrą Lietuvos valstybės suverenitetą, tikrą pramonės ir žemės ūkio pakilimą, tikrą nacionalinės kultūros suklestėjimą, tikrą materialinių ir dvasinių liaudies jėgų išvystymą. Liaudies, nuvertusios senąjį režimą, engimo ir beteisiškumo režimą, žmogaus išnaudojimo režimą, valia Liaudies seimas nutaria: prašyti Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Aukščiausiąją Tarybą priimti Lietuvos Tarybų Socialistinę Respubliką į Tarybų Sąjungą kaip sąjunginę respubliką tokiais pat pagrindais, kokiais įeina į TSRS Ukrainos, Baltarusijos ir kitos sąjunginės respublikos" [60].

Vėlesniuose Liaudies seimo posėdžiuose buvo priimtos deklaracijos dėl žemės paskelbimo visaliaudine nuosavybe ir žemės perdavimo į darbo valstietijos rankas, dėl stambiosios pramonės ir bankų nacionalizavimo, dėl stambiųjų prekybos įmonių perdavimo liaudies nuosavybėn. Šie nutarimai padarė pradžią gamybos priemonių suvisuomeninimui, socialistinės ekonomikos Lietuvoje sukūrimui. Lietuvos liaudies seimas išrinko 10 žmonių konstitucinę komisiją, vadovaujamą teisingumo ministro P. Pakarklio. Komisija parengė Lietuvos TSR Konstitucijos teksto projektą. Taip pat buvo išrinkta įgaliotoji komisija iš 20 seimo deputatų, kuri turėjo perduoti TSRS Aukščiausiajai Tarybai deklaraciją dėl Lietuvos įstojimo į Tarybų Sąjungos sudėtį.

TSRS Aukščiausiosios Tarybos 1940 m. rugpjūčio 3 d. posėdyje buvo svarstomas klausimas dėl Lietuvos TSR priėmimo į Tarybų Sąjungą. Einąs Respublikos prezidento pareigas ir ministras pirmininkas Justas Paleckis bei kitų Liaudies seimo įgaliotosios komisijos narių grupė papasakojo apie daugybę Lietuvos respublikos darbo žmonių susirinkimų ir mitingų, kuriuose buvo pritarta siūlymui paskelbti Lietuvoje Tarybų valdžią, priimti Seimo deklaraciją dėl Lietuvos įstojimo į Tarybų Sąjungą sąjunginės respublikos teisėmis. Tą pačią dieną TSRS Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą, kurio pirmasis skyrius skelbė: „Patenkinti Lietuvos seimo prašymą ir priimti Lietuvos Tarybų Socialistinę Respubliką į Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungą kaip lygiateisę sąjunginę Tarybų Socialistinę Respubliką" [61]. Antrajame įstatymo straipsnyje sakoma, kad priimtas Baltarusijos TSR Aukščiausiosios Tary-

[56] Vyriausybės žinios, 1940, liepos 6, Nr. 715, p. 463—466.
[57] Lietuvos Liaudies seimas. Stenogramos ir medžiaga. V., 1985, p. 31—34.
[58] Ten pat, p. 62.
[59] Ten pat, p. 51.
[60] Ten pat, p. 76.
[61] Седьмая сессия Верховного Совета СССР. Стенографический отчет, с. 91.

bos siūlymas perduoti sąjunginei Lietuvos TSR Švenčionių rajoną ir dalį teritorijos iš kitų Baltarusijos rajonų, kur gyventojų daugumą sudaro lietuviai. Įgaliotosios komisijos darbe dalyvavo ir A. Sniečkus.

Lietuvos KP CK plenume, kuris įvyko 1940 metų rugpjūčio mėnesį, A. Sniečkus buvo išrinktas CK pirmuoju sekretoriumi [62]. Nuo to laiko jis visas savo jėgas skyrė darbui Lietuvos KP Centro Komitete.

Liaudies seimo išrinkta konstitucinė komisija parengė Lietuvos TSR Konstitucijos teksto projektą, kuris buvo priimtas Lietuvos Liaudies seimo nepaprastojoje sesijoje 1940 m. rugpjūčio 25 d. Kaune. Tą pačią dieną Liaudies seimas nutarė: „Paskelbti sąjunginės Lietuvos TSR Liaudies seimą sąjunginės Lietuvos TSR laikinąja Aukščiausiąja Taryba su visomis teisėmis, kurias jai suteikia sąjunginės Lietuvos TSR Konstitucija (Pagrindinis įstatymas) iki sąjunginės Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos rinkimų, remiantis dabar patvirtinta Konstitucija ir Rinkimų įstatymu" [63].

Savo pirmajame posėdyje Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos pirmoji sesija 1940 m. rugpjūčio 25 d. išrinko Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą iš 11 narių. Prezidiumo pirmininku buvo išrinktas Justas Paleckis, Prezidiumo nariais — Antanas Sniečkus, rašytojai Petras Cvirka (1909—1947), Juozas Banaitis (1908—1967) ir kiti deputatai. Tą pačią dieną Aukščiausioji Taryba išrinko Lietuvos TSR Aukščiausiąjį Teismą iš devynių narių; pirmininku tapo Jurgis Blieka (1908—1961). 1940 m. rugpjūčio 26 d. Aukščiausioji Taryba sudarė respublikos vyriausybę — Liaudies Komisarų Tarybą. Jos pirmininku buvo patvirtintas Mečislovas Gedvilas (1901—1981) [64].

Minėti 1940 metų įvykiai aiškiai rodo, kad Lietuvos darbininkų klasė, valstiečiai ir pažangioji inteligentija, Komunistų partijos vadovaujami, patys sprendė pagrindinius savo respublikos gyvenimo pertvarkymo klausimus. Žinoma, Raudonosios Armijos dalių, kurios griežtai laikėsi nesikišimo į Lietuvos vidaus reikalus principų, buvimas Lietuvos teritorijoje pagal Tarybų Sąjungos ir Lietuvos 1939 m. spalio 10 d. sutartį turėjo didelę reikšmę. Vien tik šių karinių dalių buvimas sukaustė vidaus ir tarptautinės reakcijos veiksmus.

Darbo žmonių veiksmai padėjo darbininkų klasei 1940 metais išplėšti valdžią iš buržuazijos, panaikinti išnaudotojų klasių politinį viešpatavimą, sugriauti jų ekonominės galios pagrindą. Pabaltijo istorikai jau seniai yra apibendrinę šiuos istorinius įvykius ir priėję prie išvados, kad revoliuciniai pertvarkymai 1940 metais buvo socialistinė revoliucija, kuri įvyko be ginkluoto sukilimo ir pilietinio karo, taikiu būdu. Istorikų monografijoje rašoma:

„Tai buvo pirmoji istorijoje socialistinė revoliucija, įvykdyta taikiu būdu, panaudojant parlamentus ir konstitucines formas, dalyvaujant platiesiems gyventojų sluoksniams" [65].

Tarybų valdžios paskelbimas Pabaltijo šalyse reiškė visiškai naujo socialistinio valstybingumo sukūrimą šiose respublikose, naujų suverenių valstybių susidarymą TSR Sąjungoje, kvalifikavo svarbiausius jų suvereniteto požymius [66].

Tačiau 1940 metų įvykiams Pabaltijyje būdingi ir saviti bruožai. Jie vyko prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, kai buvo sprendžiamas socializmo šalies likimas. Smogiamosios Vakarų imperialistų jėgos, vadovaujamos fašistų vadeivų Hitlerio ir Musolinio, pradėjo savo žygį, siekdamos pavergti Vakarų Europos tautas ir remdamosi 1938 metų sąmokslu Miunchene sujungti visus materialinius agresorių išteklius Vakaruose, o paskui žygiuoti į Rytus, sutriuškinti Tarybų Sąjungą, iškovoti gyvybinę erdvę Vokietijos imperialistams, pradėti kolonijinį Pabaltijo, Baltarusijos, Ukrainos tautų pavergimą. Imperialistų planai buvo žinomi Tarybų Sąjungos ir Pabaltijo šalių politiniams veikėjams. Šios aplinkybės, be abejo, padarė poveikį politinių veiksmų pobūdžiui ir socialinių pertvarkymų terminams Lietuvoje bei kaimyninėse šalyse.

Konkrečios 1939 ir 1940 metų aplinkybės iškėlė Lietuvos Komunistų par-

[62] Sniečkus A. Su Lenino vėliava, t. 1, p. 25.
[63] Lietuvos Liaudies seimas, p. 198—199.
[64] Ten pat, p. 206, 212, 215.
[65] Социалистические революции в Литве, Латвии и Эстонии. Восстановление Советской власти. М, 1978, с. 354.
[66] Ten pat, p. 374—376.

tijai ir jos vadovui A. Sniečkui gyvybiškai svarbų klausimą: kokią poziciją turi užimti partija bręstančio karinio konflikto tarp fašistinės Vokietijos ir Tarybų Sąjungos atžvilgiu. Nuo atsakymo į šį klausimą priklausė visų Komunistų partijos narių likimas, visos lietuvių tautos likimas. Komunistų partija, A. Sniečkus ragino visus savo aktyvistus ir šalininkus pasiaukojamai telkti visus Lietuvos patriotus šalies nepriklausomybei apginti, kovoti su kryžiuočių palikuonių antplūdžio grėsme, remti Tarybų Sąjungos vykdomą taikos tarp tautų politiką. Šiai Komunistų partijos pozicijai pritarė Komunistų Internacionalo Vykdomojo Komiteto Sekretoriatas 1940 m. kovo mėnesį.

1940 m. spalio 8 d. Lietuvos Komunistų partija buvo priimta į VKP(b). Nuo to laiko ji ėmė vadovautis VKP(b) įstatais ir VKP(b) CK nutarimais. 1941 metų vasario mėnesį įvyko Lietuvos KP(b) V suvažiavimas, kuriame A. Sniečkus padarė ataskaitinį pranešimą. Suvažiavimas išrinko Lietuvos KP(b) Centro Komitetą ir kitus vadovaujančiuosius partijos organus. 1941 m. vasario 9 d. įvykusiame Lietuvos KP(b) CK plenume Kaune A. Sniečkus buvo išrinktas Lietuvos KP(b) CK pirmuoju sekretoriumi [67]. VKP(b) XVII sąjunginė konferencija, įvykusi 1941 m. vasario 15—20 d., išrinko A. Sniečkų kandidatu į VKP(b) CK narius [68]. 1941 m. sausio 12 d. įvyko rinkimai į TSR Sąjungos Aukščiausiąją Tarybą nuo Lietuvos respublikos. Tarp 35 deputatų, išrinktų į pirmojo šaukimo TSRS Aukščiausiosios Tarybos Sąjungos Tarybą ir Tautybių Tarybą buvo ir A. Sniečkus.

Rizikuodamas savo padėtimi partijoje, A. Sniečkus vis dėlto stengėsi ištaisyti neteisėtus asmens kulto politikos vykdytojų veiksmus. Būdamas priėmime pas VKP(b) CK sekretorių Georgijų Malenkovą (1902—1988), A. Sniečkus iškėlė klausimą, kad reikia išaiškinti, dėl kokių priežasčių buvo suimti kai kurie Lietuvos revoliucinio judėjimo dalyviai, atvykę į TSRS, kai buvo pasikeista politiniais kaliniais tarp Lietuvos ir TSRS 1933 metais. A.Sniečkus paaiškino, kad šie suimtieji, Lietuvos KP CK duomenimis, yra nusipelnę draugai ir būtų pageidautina, kad jie dirbtų partinį darbą Lietuvoje. G. Malenkovas, kaip pasakoja atsiminimuose A. Sniečkus, tuoj pat paskambino Lavrentijui Berijai, ir šis pažadėjo išaiškinti suimtųjų likimą. Jau 1940 metų pabaigoje lageryje buvo rastas Petras Pajarskis (1895—1942), Komunistų partijos narys nuo 1917 m., nuteistas 8 metus kalėti, Ignas Gaška (1891—1973) — Komunistų partijos narys nuo 1918 m. ir Mironas Moskvinas (1903 m.) — Komunistų partijos narys nuo 1928 m. Abu pastarieji kalėjo Polocke. Paleisti iš kalėjimo, jie prisidėjo prie gyvenimo Lietuvoje pertvarkymo.

Tarybų valdžia 1940—1941 m. įgyvendino daugelį priemonių darbininkų ir valstiečių gyvenimui palengvinti. 1940 m. viduryje surengto surašymo duomenimis, Lietuvos miestuose buvo maždaug 70 tūkstančių bedarbių. Tarybiniai organai ėmėsi priemonių, kad pradėtų veikti kapitalistų uždarytos įmonės, kad fabrikai dirbtų ne dvi tris dienas per savaitę, kaip buvo buržuazijai valdant dėl krizės reiškinių ekonomikoje, o visą darbo savaitę po dvi tris pamainas. Antrojoje 1940 metų pusėje darbininkų Respublikos pramonėje padaugėjo 13 tūkstančių. Iki 1941 metų gegužės mėnesio 55 800 bedarbių gavo darbą.[69].

Dar 1940 m. rugpjūčio mėnesį Tarybinės vyriausybės nutarimu butų nuoma Lietuvos miestuose buvo sumažinta 15—20 procentų. Iki 1941 m. vasario mėnesio nacionalizuotuose namuose 12 588 kambariai buvo atiduoti darbo žmonėms. 2000 darbininkų šeimų buvo pagerintos butų sąlygos [70]. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku įvestas tarybinis visuotinis socialinis darbininkų ir tarnautojų draudimas, o Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos 1940 m. lapkričio 23 d. nutarimu — nemokama medicinos pagalba darbo žmonėms ir jų šeimų nariams [71]. Priimant visus šiuos nutarimus tiesiogiai dalyvavo ir Lietuvos KP CK sekretorius A. Sniečkus.

Bežemių ir mažažemių valstiečių interesais Lietuvoje buvo įvykdyta tarybinė žemės reforma. Respublikoje iš sudaryto žemės fondo 1940 metais per tris mėnesius buvo išdalyta 576 518 hektarų žemės. Jos gavo 75 346 sam-

[67] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža. V., 1985, t. 3, p. 81.
[68] Ten pat, p. 82.
[69] Ten pat, p. 66, 106.
[70] Ketvirtis amžiaus socializmo keliu. V., 1965, p. 44, 45.
[71] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, p. 107.

diniai, bežemiai ir mažažemiai valstiečiai. Per žemės reformą susikūrė 30 559 nauji ūkiai, papildomai žemės gavo 41 906 mažažemiai valstiečiai. Jų žemės sklypai padidėjo iki 7,34 hektaro žemės, o iki reformos jie turėjo vidutiniškai po 3,35 hektaro žemės [72]. Lietuvos KP(b) CK ir Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos 1940 m. spalio 10 d. nutarimu buvo paskirtas 20 milijonų litų fondas ilgamečiam naujakurių kreditavimui, kad jie galėtų įsigyti gyvulių, žemės ūkio inventoriaus, pasistatyti pastatų [73]. Iš kitų tarybinių respublikų imta gabenti mineralinių trąšų, benzino, traktorių ir kitų žemės ūkio mašinų, su kuriomis 1941 m. pavasarį mašinų-traktorių stotys, taip pat mašinų ir arklių nuomojimo punktai sėjos darbus 5814-koje valstiečių ūkių atliko beveik 25 tūkstančių hektarų plote [74].

Lietuvos Komunistų partijos poziciją kultūrinio palikimo vertinimo klausimais atspindėjo laikraštis „Darbo Lietuva":

Tarybų Lietuva „neatsisakys feodalinės epochos literatūros (Donelaitis, Poška, Strazdelis, Stanevičius, Vienažindys), kapitalistinės epochos literatūros (Kudirka, Lazdynų Pelėda, Vaižgantas, Maironis). Ne tik neatsisakys, bet atgaivinusi ją, įtrauks į socialistinės kultūros lobyną" [75].

Lietuvos Komunistų partijos politika kultūrinės veiklos klausimu buvo nustatyta Lietuvos KP(b) V suvažiavime, įvykusiame 1941 m. vasario mėn. Ataskaitiniame pranešime A. Sniečkus sakė: „Mūsų uždavinys dabar yra paimti visa, kas buvo objektyviai pažangu šioje kultūroje, nes visa, kas buvo pažangu, priklauso darbo žmonėms. Garbingosios liaudies kovų tradicijos turi padėti mums mūsų tolesniame socializmo kūrimo darbe. Tai yra garbingas mūsų darbo inteligentijos uždavinys" [76].

Taikus kuriamasis Lietuvos gyventojų darbas Didžiojo Tėvynės karo išvakarėse buvo deformuotas. Pagal antikonstitucinį direktyvinį J. Stalino ir L. Berijos nurodymą Ypatingasis pasitarimas prie Vidaus reikalų liaudies komisaro priėmė nutarimą masiškai represuoti ir izoliuoti klasiniu atžvilgiu svetimus elementus, kurie galėtų talkinti priešui, jeigu būtų užpulta TSRS. Administracinių organų operacijomis, pradėtomis 1941 m. birželio 14 d., buvo deportuoti iš Lietuvos į TSR Sąjungos šiaurinius ir rytinius rajonus 12 562 žmonės. Lietuvos TSR valstybės saugumo komiteto oficialiais duomenimis, tarp deportuotųjų Didžiojo Tėvynės karo išvakarėse pagal socialinę sudėtį buvo: 5536 aktyvūs buvusių buržuazinių partijų veikėjai, 1582 vadovaujantys policinio aparato valdininkai, 3165 buvę dvarininkai, fabrikantai, atsakingi buržuazinės valstybės aparato veikėjai, 1430 buvusių dvarininkų, fabrikantų, pirklių, pabėgusių iš buržuazinės-dvarininkinės Lenkijos 1939 metais, kai nuo vokiečių fašistinės okupacinės kariuomenės smūgių žlugo Lenkijos valstybė [77]. Likvidavus J. Stalino asmens kulto padarinius, kompetentingi organai nustatė, kad antikonstitucinės deportacijos nedavė laukiamų rezultatų, labai suerzino visuomenę ir tuo pasinaudojo priešiški elementai antitarybiniais tikslais.

KOVOS SU OKUPANTAIS FAŠISTAIS ORGANIZATORIUS

Klastingas hitlerinės Vokietijos įvykdytas Tarybų šalies užpuolimas, aerodromų ir geležinkelio mazgų, Lietuvos pasienio užkardų bombardavimas privertė respublikos vyriausybę jau pirmąją karo dieną — 1941 m. birželio 22 d. evakuotis iš Kauno į šalies gilumą. Tarybų Lietuvos teritorija buvo okupuota birželio 22—27 dienomis. Iš 4739 komunistų, buvusių Respublikoje karo išvakarėse, spėjo evakuotis 2553 komunistai arba 53 procentai visų partijos narių. Iš daugiau kaip 13 tūkstančių komjaunuolių, buvusių respublikoje karo

---

[72] Ten pat, p. 72.
[73] Ten pat, p. 73.
[74] Ten pat, p. 104.
[75] Darbo Lietuva, 1940, liepos 27.
[76] Sniečkus A. Ataskaitinis pranešimas V LKP(b) suvažiavime apie LKP(b) CK darbą. K., 1941, p. 75.
[77] Tiesa, 1988, birželio 11.

išvakarėse, spėjo evakuotis tik 2200 komjaunuolių[78]. Iš viso evakavosi iš Lietuvos maždaug 23 tūkstančiai Lietuvos gyventojų.

Pasiekęs Maskvą, A. Sniečkus sudarė vadovaujančią grupę iš spėjusių evakuotis Lietuvos KP(b) CK biuro narių. Ši grupė jau 1941 metų liepos mėnesį pasiūlė Tarybinės vyriausybės vadovybei organizuoti lietuviškąją šaulių diviziją. 1941 m. rugpjūčio 28 d. Maskvoje buvo paskirta vadovaujanti 7 žmonių (A. Sniečkus, M. Gedvilas, J. Paleckis, N. Pozdniakovas, I. Meskupas-Adomas, A. Gudaitis-Guzevičius, N. Gridinas) grupė, kuriai suteiktos Lietuvos KP(b) CK teisės[79]. Pirmasis evakuoto Lietuvos KP(b) CK biuro posėdis, kurio protokolą konspiracijos tikslais rašė pats A. Sniečkus ir kuris buvo aptiktas archyve po jo mirties, įvyko rugsėjo 19 d. Maskvoje. Posėdyje dalyvavo A. Sniečkus, Icikas Meskupas (1907—1942), Nikolajus Gridinas (g. 1905), Mečislovas Gedvilas (1901—1981) ir Aleksandras Guzevičius (1908—1969). Biuras nutarė:

„1. Patvirtinti drg. Sniečkaus pateiktą į Lietuvą siunčiamų pogrindžio darbuotojų sąrašą (pridedamas).

2. Sudaryti Lietuvos KP(b) CK Sekretoriatą, veikiantį Lietuvos teritorijoje, šios sudėties: I. Meskupas, P. Pajarskis ir A. Kleineris...

4. Kadangi lietuviškosios divizijos sukūrimo klausimą L. Berija vilkina, laikyti būtina šiuo reikalu kreiptis laišku į Staliną[80].

TSRS valstybinis gynybos komitetas 1941 m. gruodžio 18 d. priėmė nutarimą pradėti organizuoti 16-ąją lietuviškąją šaulių diviziją. Divizijos formavimo vieta buvo pasirinkta Volgos pakrantėje netoli Gorkio miesto. Išėję karinį apmokymą divizijos kariai — maždaug 12 tūkstančių karių ir vadų — 1943 metų vasario mėnesį įsijungė į kovinius veiksmus Oriolo fronte. Lietuvos tarybinės vyriausybės vadovai A. Sniečkus, J. Paleckis, M. Gedvilas, A. Guzevičius ne kartą lankė divizijos karius. Jie buvo Tuloje, Oriolo fronte rengiantis mūšiams, taip pat tada, kai divizija patirdavo sunkių nuostolių fronte. Divizija dalyvavo kautynėse Oriolo žemėje, Kursko lanke, Baltarusijoje, Lietuvoje vadavo Žemaitiją, Klaipėdos kraštą, Latvijoje — Kuržemę. Divizijos kariai kaudamiesi nuėjo 386 kilometrus, kartu su kitais Raudonosios Armijos junginiais išvadavo 648 gyvenvietes, paėmė į nelaisvę apie 11 tūkstančių priešo kareivių ir karininkų, sunaikino, susprogdino arba paėmė daug karinės technikos ir amunicijos[81]. Už drąsą ir didvyriškumą mūšiuose divizijos kariams 1943—1945 m. buvo įteikti 13 764 ordinai ir medaliai, 12-kai karių suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio garbės vardas. Daug tūkstančių Lietuviškosios divizijos kareivių ir karininkų padėjo savo galvas ant tarybinės liaudies pergalės Didžiajame Tėvynės kare aukuro.

Jau nuo pirmųjų evakuacijos dienų Lietuvos KP CK sekretorius organizavo pogrindinį partinį darbą, partizaninę kovą okupuotoje Lietuvoje. Dar 1941 metų liepos—rugpjūčio mėnesiais iš Kalinino miesto apylinkių į Lietuvą buvo išsiųstos 6 grupės (38 buvę Lietuvos KP pogrindininkai), tarp jų Adomas Godliauskas (1911—1941) — į Kauno rajoną, Karolis Petrikas (1906—1941) — į Marijampolės rajoną, Antanas Milvydas (1911—1941) — į Žemaitiją, Vladas Vildžiūnas (1909—1962) — į Utenos rajoną, Vincas Šiupinys (1917—1941) — į Panevėžio rajoną, Kazys Macevičius (1907—1974) — į Šiaulių rajoną[82]. Atvykę į Lietuvos teritoriją, jie ėmė steigti pogrindines partines organizacijas, partizanų grupes, kurios buvo ginkluotos kovos su okupantais iniciatorės[83]. Lietuvos KP(b) CK ataskaitoje pažymima, kad iki 1942 m. rugsėjo 1 d. pogrindiniam partiniam darbui ir partizaninei kovai

[78] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, p. 138.

[79] Antano Sniečkaus gyvenimo ir visuomeninės veiklos kronika. — Kn.: Antano Sniečkaus raštų bibliografija, p. 198.

[80] Lietuvos liaudis Didžiajame Tėvynės kare (1941—1945). Dokumentų ir medžiagos rinkinys, p. 37, protokolo nuotrauka, p. 192.

[81] Ten pat, p. 390—391.

[82] Ten pat, p. 402.

[83] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, p. 140—143.

iš Maskvos buvo nusiųsti 126 žmonės, tarp jų 87 komunistai, 23 komjaunuoliai ir 10 nepartinių. 1941—1942 m. Lietuvoje buvo sukurtos 32 pogrindinės partinės organizacijos, kuriose dirbo 138 komunistai [84].

1942 metų kovo mėnesį išsiųstą penkiolikos žmonių partinę grupę, vadovaujamą Lietuvos KP(b) CK antrojo sekretoriaus I. Meskupo-Adomo, netrukus sunaikino okupantams tarnavusi policija. Iš šios grupės išsigelbėjo tik vienas žmogus Vytautas Bieliauskas (g. 1918 m.), kuriam pavyko greitai atsiskirti ir pasitraukti į Šakių rajoną. Čia jis įsteigė „Jūros" partizanų būrį.

Negaudamas žinių apie I. Meskupo-Adomo grupės likimą, 1942 metų vasarą A. Sniečkus kreipėsi į VKP(b) Centro Komitetą prašydamas, kad leistų jam išvykti į okupuotą Lietuvą ir dalyvauti kovoje su hitlerininkais. Tačiau leidimo jis negavo: A. Sniečkui buvo nurodyta, kad geriausiai savo organizacinius sugebėjimus jis gali panaudoti vadovaujančiam darbui Maskvoje.

Siekdamas išplėsti partizaninį judėjimą, TSRS Valstybinis gynybos komitetas 1942 m. lapkričio 26 d. įkūrė Lietuvos partizaninio judėjimo štabą. Štabo viršininku buvo paskirtas Lietuvos KP(b) CK pirmasis sekretorius A. Sniečkus [85]. Šis štabas veikė Maskvoje kaip centrinio partizaninio judėjimo štabo padalinys. Jis koordinavo partizaninės kovos veiksmus visoje Lietuvoje.

Didžiojo Tėvynės karo metais okupuotoje Lietuvos teritorijoje veikė 94 partizanų būriai ir grupės, kurios telkė maždaug 10 tūkstančių kovotojų ir jų ryšininkų. Jie nuleido nuo bėgių 577 ešelonus su priešo kariuomene ir karine technika, apgadino apie 400 garvežių ir daugiau kaip 3000 geležinkelio vagonų, susprogdino ir sudegino 110 tiltų plentuose ir kituose svarbiuose keliuose, 48 kareivines, sunaikino 18 karinių įgulų, daugiau kaip 14 tūkstančių priešo kareivių, karininkų ir policininkų.[86]

Lietuvos partizanų būriuose kovojo visų Respublikos tautybių atstovų. Tarp partizanų buvo 62,5 procento lietuvių, 21 procentas rusų, 7,5 procento žydų, 3,5 procento lenkų, po 2 procentus ukrainiečių ir baltarusių, 1,5 procento kitų tautybių žmonių. Iš 94 partizanų būrių ir grupių vadų 70 buvo lietuviai, 13 rusų, 4 ukrainiečiai, 4 žydai, 1 baltarusis, 1 lenkas ir 1 gruzinas [87]. Lietuvos partizaninio judėjimo štabo nurodymu mūšiuose dėl Lietuvos sostinės Vilniaus išvadavimo Raudonosios Armijos junginiams 1944 metų liepos mėnesį padėjo vienuolika Lietuvos partizanų būrių, iš viso apie 2000 kovotojų.

Pažymėdama partizaninio judėjimo dalyvių kovinius nuopelnus, Tarybinė vyriausybė ordinais ir medaliais apdovanojo 1600 partizanų, septyniems iš jų suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas. Tėvynės karo metais narsiųjų mirtimi krito 1422 partizaninio judėjimo dalyviai, iš jų 700 Lietuvos Komunistų partijos narių.[88]

1944 metų liepos pradžioje Raudonoji Armija Vilniuje apsupo okupantų įgulą. Lietuvos KP(b) CK sekretorius A. Sniečkus ir Respublikos Liaudies Komisarų Tarybos pirmininkas M. Gedvilas Vilniaus apylinkėse, palaikydami glaudžius ryšius su Raudonosios Armijos vadovybe, savo patarimais padėjo jai geriau susivokti šiame krašte. 1944 m. liepos 13 d. Vilnius buvo išvaduotas. A. Sniečkus ir M. Gedvilas ėmėsi darbo — rūpinosi atkurti partinių bei tarybinių organų veiklą Vilniuje ir apskričių bei valsčių centruose. Pradėtas atkurti ir plėtoti Lietuvos liaudies ūkis, buvo teikiama pagalba frontui.

Okupantai, taip pat karo veiksmai padarė Lietuvai didžiulę žalą. Straipsnyje „Su Lenino vėliava", skirtame Tarybų Lietuvos 10-mečiui, A. Sniečkus pažymėjo, kad okupantai sugriovė Lietuvoje 1700 pramonės įmonių ir dirbtuvių, sunaikino 56 elektrines, išvežė į Vokietiją daug pramonės įrengimų, likvidavo žaliavų, medžiagų ir gatavos produkcijos atsargas. Respublikos pramonės gamybinių pajėgumų, išvijus okupantus, tebuvo likę tik vienas trečdalis prieškarinio lygio [89]. Okupantai nusmukdė Lietuvos žemės ūkį. Per okupacijos metus galvijų Respublikoje sumažėjo 41 procentu, arklių — 42 procentais, kiaulių — 60 procentų [90].

[84] Ten pat, p. 144.
[85] Ten pat, p. 149.
[86] Ten pat, p. 213.
[87] Ten pat, p. 199—200.
[88] Ten pat, p. 213.
[89] Sniečkus A. Su Lenino vėliava, t. 1, p. 146.
[90] Ten pat, p. 141.

Nesuskaičiuojamos buvo Pabaltijo tautų gyventojų aukos. Kaip rašo istorikas L. Bezymenskis, „Tarybinių organų skaičiavimais, atliktais po išvadavimo, Lietuvoje buvo nužudyta apie 700 tūkstančių, Latvijoje — apie 650 tūkstančių, Estijoje — apie 125 tūkstančius žmonių"[91]. Pačios Lietuvos gyventojų žuvo 370 tūkstančių. Taip Vokietijos nacistai vykdė savo politiką „Drang nach Osten", ruošdami dirvą Rytų erdvei kolonizuoti.

Lietuvių tauta dėkinga Tarybinei Armijai, kad ji išgelbėjo ją nuo liūdno likimo, kurį jai rengė vokiečių imperialistai. Tarybų Lietuvos išvadavimo kovose 1944—1945 metais dalyvavo maždaug vienas milijonas tarybinių karių. Tarybinė Tėvynė didžiai įvertino jų žygdarbius Lietuvos žemėje. 4295 junginiai ir dalys, dešimtys tūkstančių kareivių ir karininkų buvo apdovanoti ordinais ir medaliais, daugiau kaip 300 karių buvo suteiktas Tarybų Sąjungos Didvyrio vardas, 118 junginių ir dalių buvo pavadinti Lietuvos miestų, kuriuos jie išvadavo, vardais. Kautynėse dėl Tarybų Lietuvos išvadavimo krito daugiau kaip 80 tūkstančių tarybinių karių. Tarp žuvusiųjų — 6 generolai, apie 7000 karininkų, 137 Tarybų Sąjungos Didvyriai[92].

Baigiamajame Didžiojo Tėvynės karo etape Raudonosios Armijos gretose kovojo 100 378 Tarybų Lietuvos sūnūs. Didžioji jų dauguma atėjo į armiją išvadavus Respubliką. Daugelis jų tarybinių junginių gretose pasiekė Berlyną. Ryšium su 40-osiomis Vilniaus išvadavimo metinėmis TSRS gynybos ministerija atsiuntė sveikinimą, kuriame pažymima: „Šaunieji lietuvių tautos sūnūs ir dukterys — armijos ir laivyno kariai, partizanai ir pogrindininkai didvyriškai kovėsi dėl mūsų Tarybinės Tėvynės išvadavimo, dideliu indėliu prisidėjo prie pergalės prieš priešą"[93].

UŽ DARBO ŽMONIŲ VALDŽIOS ĮTVIRTINIMĄ

Tarybų Lietuvos išvadavimas iš vokiečių fašistų okupacijos įgalino lietuvių tautą pirmą kartą suvienyti vienoje Lietuvos tarybinėje valstybėje visas etnografinės Lietuvos žemes, tarp jų Vilniaus ir Klaipėdos kraštų žemes. Lietuvos Komunistų partijos vadovybei ir Respublikos vyriausybei iškilo neatidėliojamas uždavinys: įtvirtinti darbo žmonių valdžią, atkurti ir plėtoti liaudies ūkį visos lietuvių tautos labui. Šį labai sudėtingą uždavinį buvo galima išspręsti tik remiantis Tarybų Sąjungos vyriausybės parama ir broliška visų tarybinių tautų draugyste.

Hitlerinės okupacijos metais ir vykstant mūšiams dėl Lietuvos išvadavimo buvo visiškai arba iš dalies sugriauti Šiauliai, Vilkaviškis, Šakiai, Raseiniai, Klaipėda, Vilnius, Biržai. Vyriausybinės komisijos skaičiavimais, Respublikos liaudies ūkiui padaryta 17 milijardų rublių (1941 metų kainomis) nuostolių. 1940 metais Lietuvoje gyveno 2925 tūkstančiai gyventojų. 1945 metų pabaigoje jų buvo tik 2296 tūkstančiai. Daugiau kaip keturi penktadaliai Lietuvos gyventojų, t. y. 1885 tūkstančiai žmonių gyveno kaime. Pirmaisiais metais po karo Respublikoje dar buvo likę apie 20 tūkstančių buožių ūkių. Nemaža buvo išnaudotojiškų klasių likučių nežemdirbystės sferoje[94].

Klasiniai visuomenės prieštaravimai negalėjo nedaryti poveikio politinei Respublikos padėčiai. Išnaudotojiškų klasių likučiai įnirtingai priešinosi Tarybų valdžios organų stiprinimui. Vien tik nuo 1944 metų vasaros iki 1945 m. liepos 26 d. Respublikoje buvo nužudyti 3858 žmonės, tarp jų 729 apylinkių Tarybų pirmininkai, 270 komjaunimo darbuotojų, 89 valsčių vykdomųjų komitetų pirmininkai, pirmininkų pavaduotojai, sekretoriai, 111 apskričių vykdomųjų komitetų darbuotojų, 10 valsčių partinių organizatorių, dešimt partijos apskričių komitetų instruktorių[95].

Žuvo daug naujakurių, kurie buvo gavę žemės iš Tarybų valdžios. Hitlerinės okupacijos metais iš naujakurių buvo atimta žemė, kurią jie buvo gavę iš Tarybų valdžios 1940 metais. Likviduodama šį aktą Tarybinė vyriausybė

---

91 Безыменский Л. Тотально онемечить. — Советская Литва, 1988, 6 сентября; Доклад П. Гришкявичюса. — Советская Литва; 1984, 14 июля.
92 Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, p. 214.
93 Tiesa, 1984, liepos 14.
94 Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, p. 217—218.
95 PA, f. 1771, ap. 128, b. 6, l. 33.

pokario metais grąžino valstiečiams 688 466 hektarus žemės. Ši žemė per ketverius metus išdalyta 96 830 bežemių ir mažažemių valstiečių[96].

1963 metų pradžioje Vilniuje buvo pažymimas Lietuvos KP CK sekretoriaus A. Sniečkaus gimimo 60-metis. Pokalbyje su partiniu aktyvu jis papasakojo apie pokario metų įnirtingą klasių kovą. Vadovaujantys Respublikos organai kasdien gaudavo nerimastingų pranešimų: čia vienur, čia kitur nužudyta, sužeista mūsų partinių, tarybinių darbuotojų, komjaunuolių, valstiečių naujakurių. Reikėjo ginti naujosios socialistinės santvarkos kūrėjus, duoti atkirtį klasiniam priešui. Žinoma, tai reikėjo daryti laikantis tarybinių įstatymų. Mes nesame atsakingi už tuos savavaliavimo aktus, kuriuos kitados įvykdė mūsų administraciniai organai. Mes su tuo kovojome. Demaskavę provokatorius — administracinių organų darbuotojus, L. Berijos talkininkus ir statytinius, mes jau tada šalindavome juos iš partijos. Šioje kovoje darė klaidų ir Lietuvos KP CK; jas mes taisėme. Apie administracinių organų savavaliavimo faktus informavome ir VKP(b) CK sekretorių Aleksejų Kuznecovą (1905—1950). Deja, jis L. Berijos nurodymu netrukus buvo represuotas kaip susijęs su Leningrado partinės organizacijos byla ir žuvo[97].

Naujos tarybinės santvarkos įtvirtinimą daug lėmė aktyvus Lietuvos inteligentijos įtraukimas į atkuriamąjį kūrybinį darbą, naujos inteligentijos kartos ugdymas iš darbininkų ir valstiečių. Lietuvos KP CK nutarimu 1945 metų liepos 14 d. buvo sušauktas Lietuvos inteligentijos atstovų pirmasis suvažiavimas. Didelę suvažiavime pasakytos savo kalbos dalį A. Sniečkus paskyrė buržuazinės-nacionalistinės ideologijos klaidingumui aiškinti. Jis kvietė kūrybinės inteligentijos atstovus savo patirtį ir mokslo žinias skirti socialistinės Tėvynės stiprinimui.

„Inteligentijos uždavinys, — sakė jis suvažiavime, — yra išrauti iš mūsų jaunimo dar nuo buržuazinės Lietuvos ir okupacijos laikų likusius nuodingus šovinizmo daigus, ugdyti jų meilę ir pagarbą broliškoms tautoms, skiepyti pažangiuosius tautų lygybės principus"[98].

Vadovaudamasis konkrečiomis socializmo kūrimo aplinkybėmis pokario Lietuvoje, A. Sniečkus kvietė inteligentiją žengti su liaudimi, atmesti Tarybų valdžios priešų raginimus boikotuoti darbą tarybinėse įstaigose, padėti Komunistų partijai ir Tarybinei vyriausybei kuo greičiau įveikti kadrų stygių tarybiniame valstybės aparate, aktyviai įsijungti į kovą su revoliucinio teisėtumo pažeidimais ir padėti įvesti tarybinę teisėtvarką[99].

Komunistų partijos pastangos davė savo vaisius. Daugelis inteligentų lankė ir baigė marksizmo-leninizmo vakarinį universitetą Vilniuje ir Kaune, įvairių pakopų politinio švietimo mokyklas rajonuose. Nemaža autoritetingų mokslo veikėjų, kūrybinės inteligentijos atstovų stojo į Komunistų partiją. Tarp jų buvo profesoriai Juozas Matulis (g. 1899), Kazimieras Baršauskas (1904—1964), Jonas Vabalas-Gudaitis (1881—1955), Stasys Vabalevičius (1901—1985), Juozas Kupčinskas (1906—1971), Jonas Kairiūkštis (1896—1957), rašytojai Antanas Venclova (1906—1971), Teofilis Tilvytis (1904—1969), aktoriai ir režisieriai Juozas Grybauskas (1906—1964), Mečys Chadaravičius (1902—1949), dailininkai Vytautas Mackevičius (g. 1911), Jonas Kuzminskis (1906—1985) ir daugelis kitų mokslo, kultūros ir meno atstovų.

Pažymėtina aplinkybė, kad inteligentijos atstovai, stodami į Komunistų partiją ir įsijungdami į kuriamąjį tarybinių įstaigų darbą, turėdavo įveikti įnirtingą klasinių priešų pasipriešinimą. Juk 1945—1950 m. buržuaziniai pogrindiniai elementai kalė į galvą doriems inteligentams, kad jie neturį susikompromituoti bendradarbiavimu su Tarybų valdžia, nes JAV ir Anglija netrukus atsiųsiančios savo kariuomenę Lietuvai „išvaduoti". Šiais tikslais buvo skleidžiami melagingi gandai, nurodomos konkrečios datos, kada prasidės „išvadavimas". Šiuos gandus skleidė ne tik buržuazinės pogrindinės organizacijos, bet ir užsienio radijo balsai, kurie pagal imperialistinių žvalgybų užduotį stengėsi trukdyti tarybinės socialistinės santvarkos stiprinimą Lietuvoje.

---

[96] Lietuvos TSR istorija, t. 4 (1940—1958). V., 1975, p. 188.
[97] PA, f. 3377, ap. 30, b. 138, l. 10; Izvestija CK KPSS, 1989, Nr. 2, p. 134—135.
[98] Sniečkus A. Su Lenino vėliava, t. 1, p. 115.
[99] Ten pat, p. 116.

IŠRYŠKINTI DEMOKRATINES LIETUVIŲ KULTŪROS TRADICIJAS

Lietuvos inteligentijos susirinkime, įvykusiame 1952 m. birželio 2 d. Vilniuje, A. Sniečkus davė atkirtį buržuazinių nacionalistų mėginimams dėtis anksčiau dirbusių lietuvių kultūros veikėjų sekėjais. Kartu jis aiškino, jog lietuvių tarybinė kultūra atmeta tik visiškai reakcingas praeities veikėjų kūrybos tendencijas, o visas pažangiąsias demokratines tradicijas perima ir plėtoja, taikydama naujoms liaudies masių gyvenimo sąlygoms.

„Tik Lietuvos darbo žmonės, — sakė A. Sniečkus inteligentijos susirinkime, — geriausieji liaudies sūnūs nuo seno kovojo prieš dvarininkinę santvarką, prieš carizmą.

Pakanka priminti didvyrišką Lietuvos valstiečių kovą, kurią jie kovojo paveikti Rusijos revoliucinių demokratų judėjimo įtakos antrojoje XIX amžiaus pusėje.

Svarbų vaidmenį lietuvių tautos išsivadavimo kovoje tuomet suvaidino pažangieji Lietuvos visuomenės veikėjai. Baudžiavinę santvarką demaskavo didysis lietuvių tautos dainius Kristijonas Donelaitis (1714—1780), poetai Dionizas Poška (1757—1830), Antanas Strazdelis (1760—1833), nenuilstamas liaudies švietėjas Simonas Daukantas (1793—1864). Įžymi lietuvių liaudies rašytoja Žemaitė (1845—1921) demaskavo dvarą kaip engimo ir prievartos, supuvusios moralės ir tamsumo centrą, parodė tikrąjį reakcingosios dvasininkijos veidą. Įžymus lietuvių rašytojas Jonas Biliūnas (1879—1907) pavaizdavo savo kūryboje pirmąsias darbininkų akcijas prieš engėjus kapitalistus ir caro valdininkus.

Mokslo darbuotojų uždavinys — plačiau ir ryškiau nušviesti visų pažangiųjų rašytojų vaidmenį plėtojant demokratines lietuvių kultūros tradicijas" [100].

Apžvelgdamas vėlesnių laikų rašytojų revoliucionierių veiklą, A. Sniečkus mokslo darbuotojus paragino:

„Reikia ryžtingiau rodyti patriotizmą Vinco Mickevičiaus-Kapsuko (1880—1935), Juliaus Janonio (1896—1917), Petro Cvirkos (1909—1947), Salomėjos Nėries (1904—1945), Vytauto Montvilos (1902—1941) ir kitų demokratinių ir proletarinių lietuvių literatūros atstovų, reiškusių lietuvių tautos kovą prieš socialinę priespaudą, nes tik jos pašalinimas galėjo užtikrinti visišką lietuvių tautos išsivadavimą" [101].

A. Sniečkus ragino rūpestingai vertinti XIX amžiaus pabaigos ir XX amžiaus pradžios lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimo laikotarpio kultūrinį palikimą. Savo kalboje, pasakytoje 1952 m. birželio 2 d. inteligentijos susirinkime, jis taip paaiškino Komunistų partijos poziciją šiuo klausimu:

„Studijuojant kultūrinį palikimą reikia atsiminti, kad daugelis to meto rašytojų ir kitų kultūros darbuotojų buvo buržuazinės-nacionalistinės ideologijos įtakoje, bet daugeliu savo kūrinių vienokiu ar kitokiu mastu reiškė liaudies nepasitenkinimą carizmo priespauda.

Paimkime, pavyzdžiui, Maironį (1886—1932). Poeto Maironio pažiūros buvo klerikalinės, jis nekovojo ir neragino kovoti prieš kapitalistinę santvarką, prieš buožes ir dvarininkus. Nepaisant tokių jo pažiūrų, jis vis dėlto geriausiuose savo kūriniuose atspindėjo liaudies neapykantą carizmui. Todėl mes vertiname Maironio kūrybą.

Tokiu pat būdu turime vertinti geriausius pažangiuosius rašytojo Vinco Kudirkos (1859—1899) kūrinius" [102].

Toliau A. Sniečkus aiškino, kad lietuvių tautos nacionalinio išsivadavimo kova ėmė kilti į aukštesnę pakopą, kai jai ėmė vadovauti proletariatas.

„Tačiau, — sakė A. Sniečkus, — juo labiau aštrėjo klasių kova tarp buržuazijos ir proletariato, juo uoliau lietuvių buržuazija ieškojo carizmo atramos kovai prieš revoliucinį darbininkų judėjimą. Niekada negalima išleisti iš akių tos aplinkybės, kad lietuvių buržuazija išėjo į politinę areną tuo metu, kai pasaulinė kapitalizmo sistema įžengė į paskutinę savo vystymosi fazę — imperializmo fazę, kai kapitalizmo prieštaravimai Rusijoje tuo metu pasiekė aukščiausią laipsnį ir revoliucinis darbininkų judėjimas plėtėsi itin sparčiu tempu" [103].

Kovodamas prieš buržuazinę nacionalistinę ideologiją revoliucinis proletariatas darbo žmones telkė su proletarinio internacionalizmo vėliava. A. Sniečkus toliau pabrėžė:

„Su proletarinio internacionalizmo vėliava Lietuvos darbo žmonės kovojo prieš carizmo viešpatavimą 1905 metais.

Su proletarinio internacionalizmo vėliava Lietuvos darbo žmonės 1918—1919 metais iškovojo Tarybų valdžią, kuri išvadavo lietuvių tautą iš socialinės ir nacionalinės priespaudos.

---

[100] PA, f. 16895, ap. 2, b. 68, l. 204.
[101] Ten pat, l. 185.
[102] Ten pat, l. 205.
[103] Ten pat.

Su proletarinio internacionalizmo vėliava darbo žmonės kovojo dėl buržuazijos diktatūros nuvertimo Lietuvoje.
Su proletarinio internacionalizmo vėliava Lietuvos darbo žmonės 1940 metais iškovojo tarybinę santvarką, kuri išvedė lietuvių tautą į ekonominio ir kultūrinio klestėjimo kelią"[104].

TSKP XXI suvažiavimo (1959 m. sausio 27 d. — vasario 5 d.) išvakarėse Lietuvos partinėje organizacijoje vėl buvo svarstomi klausimai dėl praeities šlovinimo ir idealizavimo kai kuriuose rašytojų, daugiausia gyvenusių emigracijoje, pirmiausia Jungtinėse Amerikos Valstijose, kūriniuose. Šie rašytojai stengėsi įrodyti, kad buržuazijos, buožių ir dvarininkų valdoma Lietuva gyveno aukso amžių. 1957 metais pasirodė rašytojo Juozo Baltušio (g. 1909 m.) novelių romanas „Parduotos vasaros". Visa rašytojo vaikystė ir jaunystė praėjo kaime, piemenaujant ir bernaujant pas buožes. Jis ryškiai pavaizdavo XX amžiaus trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių socialinį neteisingumą, parodė, kaip buožės išnaudojo samdinius. A. Sniečkus didžiai vertino šį įžymų rašytojo meninį kūrinį, teisingai nušvietusį darbo liaudies gyvenimą klasinėje visuomenėje[105].

Kalbėdamasis su rašytojais A. Sniečkus pavyzdžiu jiems nurodė kūrybinį darbą J. Janonio, P. Cvirkos, Salomėjos Nėries, V. Montvilos, kurie „stojo Lietuvos darbo liaudies pusėn tada, kai Lietuvos darbo žmonės buvo pavergti, šie rašytojai savo kūrybą padarė kovojančios liaudies įrankiu"[106].

Minint rašytojo ir visuomenės veikėjo Vinco Kudirkos gimimo 100-ąsias metines, Lietuvos tarybinėje periodikoje 1958 metais pasirodė darbų, iškraipančių tikrąjį kūrybinį rašytojo veidą. Yra žinoma, kad V. Kudirka savo veikaluose demaskavo caro satrapus, skelbė laisvės ir demokratijos idėjas, bet kartu priešiškai žiūrėjo į socializmo ideologiją. Lietuvos valstiečiai pasiaukojamai kovojo su dvarininkų įsigalėjimu — jie turėjo savo dvaruose apie 40 procentų Lietuvos žemės ūkio naudmenų ir su caro žandarų bei kazokų šimtinių pagalba įnirtingai gynė savo interesus nuo valstiečių sukilimų[107]. Kauno gubernijos gubernatorius informavo savo vyresnybę, kad 1882 metais Raseinių apskrityje prieš 64 kaimų valstiečių riaušes teko panaudoti ne tik policijos pajėgas, bet ir kariuomenę.[108]

Tačiau V. Kudirka skelbė klasių taiką lietuvių visuomenėje, įrodinėjo, kad nereikia periodikoje kelti klausimų, kurie gali pažeisti šią taiką. Štai kodėl jis nerėmė Lietuvos valstiečių kovos su dvarininkais. Ši nuostata buvo naudinga kylančiai lietuvių buržuazijai, slopino Lietuvos darbininkų kovą dėl socialinio išsivadavimo, padėjo buržuazijai lobti išnaudojant darbo žmones. Tokia politika buvo buržuazinės nacionalistinės ideologijos pagrindas[109].

Aiškindamas Komunistų partijos poziciją XIX amžiaus pabaigos rašytojų atžvilgiu, A. Sniečkus smerkė jų idealizavimą, kaip susitaikėlišką požiūrį į šių praeities veikėjų propaguojamą buržuazinę ideologiją, bet kartu atmetė ir tai, kad kai kurie kairuoliškai nusiteikę revoliucionieriai nihilistiškai vertino jų kūrybą. A. Sniečkus ragino literatūrologus objektyviai, moksliškai vertinti kiekvieną praeities veikėją, vadovaujantis istorizmo principu, atmetant reakcinius jo pasaulėžiūros bei veiklos bruožus, bet teigiamai traktuoti visa, kas jo kūryboje pažangu, kas atspindi darbo liaudies interesus jos nacionalinio išsivadavimo kovoje[110].

UŽ TOLESNĮ LIAUDIES ŪKIO VYSTYMĄ

Nubrėždamas Respublikos liaudies ūkio tolesnio vystymo septynmečio (1959—1965) uždavinius, Lietuvos KP CK biuras savo 1959 m. balandžio

---

104 Ten pat, l. 206—207.
105 Ten pat, b. 226, l. 122.
106 Ten pat, l. 124.
107 Ten pat, l. 131.
108 LTSR CVA, f. 378, 1881—1882 m., ap. 88, b. 552, l. 19—20.
109 PA, f. 16895, ap. 2, b. 68, l. 98.
110 PA, f. 16895, ap. 2, b. 226, l. 132.

9 d. laiške-ataskaitoje iškėlė TSKP Centro Komitetui klausimą, kad būtina sparčiau plėtoti Lietuvos liaudies ūkį. A. Sniečkus ir kiti Lietuvos KP CK biuro vadovai rėmėsi tuo, kad Lietuva yra pasiekusi palyginti su kitomis regiono respublikomis kur kas žemesnį išsivystymo lygį. Lietuvos KP CK biuras prašė numatyti septynmečio planuose, kad būtų papildomai kuriami Lietuvos teritorijoje stambūs daug darbo reikalaujantys pramonės objektai.[111] Sąjunginė vyriausybė atidžiai pažiūrėjo į šį siūlymą. Tarybų Lietuvos ekonomistai gavo užduotį pasiūlyti, kuriuose rajono centruose būtų pravartu steigti naujus pramonės židinius. Atsižvelgdami į transporto mazgus, vandens arterijas, būtinumą aprūpinti darbu esamus darbo išteklius, ekonomistai siūlė plėtoti pramonę ne tik Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje, bet ir Šiauliuose, Panevėžyje, Alytuje, Marijampolėje, Utenoje, Telšiuose.

Per septynmetį buvo pastatyta 80 naujų stambių gamyklų bei fabrikų ir 67 cechai anksčiau buvusiose įmonėse. Tai įgalino papildomai įtraukti į pramonę apie 120 tūkstančių darbuotojų[112], daugiausia iš kaimų.

A. Sniečkaus vadovaujama Lietuvos partinė organizacija kritiškai žiūrėjo į N. Chruščiovo rekomendacijas plėsti kukurūzų pasėlius, kurie turėję padėti žemdirbiams padidinti pašarų bazę gyvulininkystei. Kukurūzai, šilumą mėgstanti kultūra, ne visada suspėdavo išaugti Lietuvos klimato sąlygomis, o juo labiau subrandinti burbuoles. Žemės ūkio specialistai įspėjo, kad nereikia žavėtis kukurūzais.

Žemės ūkio specialistų grupė priešakyje su Lietuvos žemdirbystės instituto direktoriumi Petru Vasinausku 1961 metų lapkričio mėnesį nusiuntė LKP Centro Komitetui laišką, kuriame išdėstė savo kritinę poziciją kukurūzų atžvilgiu ir rekomendavo Lietuvos klimato sąlygomis išsaugoti žalieninę sistemą (dobilų, daugiamečių žolių ir kt. pasėlius). A. Sniečkus rėmė Lietuvos mokslininkus. Todėl Respublikoje buvo išsaugoti daugiamečių žolių pasėliai, nebuvo ariamos našios kultūrinės ganyklos, kolūkiečiams palikti sodybiniai sklypai, karvės. Šį faktą A. Sniečkus minėjo Respublikos partinio aktyvo susirinkimuose 1964 m. spalio 15 d. ir 1965 m. balandžio 2 d.[113].

Tokia Respublikos vadovo pozicija davė teigiamus rezultatus. Nuo 1958 m. iki 1965 m. Lietuvos TSR žemės ūkio produkcijos gamybos augimo tempas daugiau kaip du kartus viršijo vidutinį sąjunginį tempą. Lietuva pralenkė Latviją ir Estiją pagal gyvulininkystės produkcijos gamybos augimo tempą, taip pat pagal mėsos šimtui hektarų žemės ūkio naudmenų gamybą. Pagal galvijų ir kiaulių skaičių, žolės miltų ir pašarų gamybą Lietuvos TSR užėmė pirmąją vietą šalyje. Lietuva viršijo grūdų, mėsos, pieno ir kiaušinių valstybinio supirkimo septynmečio planą[114].

1940—1975 metais Lietuva nuėjo kelią nuo atsilikusios valstybės, kokia ji buvo buržuazijai viešpataujant, iki labai išsivysčiusios Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos TSR Sąjungos sudėtyje. Pagal pramonės išsivystymą Lietuva pasiekė vidutinį sąjunginį lygį. Per tą laiką darbingų gyventojų, dirbančių pramonėje, skaičius padidėjo, o žemės ūkyje jis sumažėjo.

Beveik 40 metų A. Sniečkus vadovavo Lietuvos Komunistų partijai kaip jos Centro Komiteto pirmasis sekretorius. Tarybinė vyriausybė apdovanojo jį daugeliu ordinų ir medalių, taip pat aštuoniais Lenino ordinais. Pažymėdamas A. Sniečkaus nuopelnus kuriant socializmą respublikoje, TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumas 1973 m. sausio 5 d. suteikė jam Socialistinio Darbo Didvyrio garbės vardą[115]. 1974 m. sausio 14 d. A. Sniečkus paskutinį kartą dalyvavo Lietuvos KP CK biuro posėdyje, o sausio 22 d. mes jo netekome. Jis mirė Druskininkuose, kur Lietuvos KP CK biuro pasiūlymu buvo išvykęs trumpo poilsio.

A. Sniečkaus laidotuvės 1974 m. sausio 25 d. Vilniuje virto įspūdinga darbo žmonių demonstracija, kuri parodė velionio populiarumą tarp pla-

---

[111] PA, f. 1771, ap. 196, b. 95, l. 3, 26, 27.

[112] Литва за полвека новой эпохи. В., 1967, с. 277.

[113] PA, f. 1771, ap. 228, b. 930, l. 12—14; ap. 230, b. 240, l. 27.

[114] Литва за полвека новой эпохи, с. 218—219, 230, 245, 250, 321—322.

[115] Tiesa, 1973, sausio 7.

čiųjų Lietuvos liaudies masių, jų susitelkimą apie Komunistų partiją. Visų Respublikos miestų ir rajonų, daugybės įmonių ir įstaigų atstovai, atskiri asmenys atnešė į kapines 602 vainikus su gedulo kaspinais. Su velioniu atsisveikino dešimtys tūkstančių žmonių, eidami pro jo karstą Sporto rūmuose Vilniuje. Gedulo mitinge kalbėjo TSKP CK sekretorius I. Kapitonovas, daug partinių, tarybinių, komjaunimo, karinių ir mokslo įstaigų atstovų, svečiai iš Baltarusijos TSR, VDR, Lenkijos Liaudies Respublikos.

LITERATŪRINIS PALIKIMAS

Gausiam literatūriniam velionio palikimui skirta knyga „Antano Sniečkaus raštų bibliografija. 1922 m.—1978 m. birželis" [116], kurią parengė Partijos istorijos instituto prie Lietuvos KP CK ir Lietuvos TSR Knygų rūmų moksliniai bendradarbiai. Joje sužymėti 1843 A. Sniečkaus darbai, pateikta jo gyvenimo ir visuomeninės veiklos kronika.

Velioniui gyvam esant atskirais leidiniais išėjo 42 A. Sniečkaus darbai, tarp jų jo monografiniai darbai „Tarybų Lietuva klestėjimo keliu" [117], „Broliškoje TSRS tautų šeimoje" [118], jo rinktinių raštų dvitomis „Su Lenino vėliava" [119]. Taip pat išleisti „Atsiminimai apie Antaną Sniečkų" [120], kuriuos parengė Partijos istorijos instituto prie Lietuvos KP CK moksliniai bendradarbiai. Atskiru leidiniu išėjo jo žmonos M. Bordonaitės atsiminimai apie A. Sniečkų „Draugas Matas" [121].

1988 metais Vilniuje rusų kalba išėjo sutrumpintas autoriaus raštų rinkinys *„Antanas Sniečkus. Ištikimybė Lenino priesakams".*

Nuo 1927 m. A. Sniečkus buvo Lietuvos KP CK narys, o nuo 1936 m. iki 1974 m. sausio mėnesio — jo pirmasis sekretorius. Per tą laiką Lietuvos Komunistų partija tapo vadovaujančiąja jėga mūsų Respublikoje. A. Sniečkaus mirties metais Komunistų partijoje buvo 140 219 komunistų, iš jų 30 218 — baigę aukštąjį mokslą, o tarp jų 110 mokslų daktarų ir 1572 mokslų kandidatai. 1975 metų pradžioje Respublikos partinėje organizacijoje lietuvių buvo 68,5 procento jos narių [122], šiuo metu Lietuvos Komunistų partijos gretose yra apie 209 tūkstančius narių ir kandidatų.

Įveikdama daugybę sunkumų, kuriuos sukėlė asmens kulto ir stagnacijos laikotarpis, įvairių likvidatorių užsipuolimai, Lietuvos Komunistų partija pokario metais, visų tarybinių respublikų padedama, sutelkė Lietuvos darbo žmones, kad būtų pertvarkytas Respublikos liaudies ūkis iš kapitalistinio į socialistinį. Tarybų valdžios metais likviduotas daugiau kaip 400 tūkstančių Lietuvos darbininkų ir valstiečių [123] neraštingumas bei mažaraštingumas — buržuazijos viešpatavimo palikimas. Tarybų valdžios metais šimtai tūkstančių Lietuvos gyventojų baigė aukštąjį ir specialųjį vidurinį mokslą. Tokių specialistų, 1987 metais dirbusių Respublikos liaudies ūkyje, skaičius 25,4 karto viršijo jų skaičių, buvusį 1941 m. sausio 1 d. [124].

Ekonominio ir kultūrinio pakilimo Lietuvos darbo žmonės pasiekė padedami *visos Tarybų šalies tautų, vadovaujami Lietuvos Komunistų partijos,* vykdydami jos vadovų Vinco Kapsuko, Karolio Poželos, Antano Sniečkaus priesakus: visada puoselėti Lietuvos ir visų Tarybų Sąjungos tautų draugystę, būti ištikimiems proletarinio internacionalizmo, marksizmo-leninizmo mokslo idealams.

[116] Mertinienė E. ir kt. Antano Sniečkaus raštų bibliografija, p. 238.
[117] Sniečkus A. Tarybų Lietuva klestėjimo keliu. V., 1970, p. 157.
[118] Sniečkus A. Broliškoje TSRS tautų šeimoje. V., 1972, p. 75.
[119] Sniečkus A. Su Lenino vėliava. V., 1977, t. 1, p. 440; t. 2, p. 456.
[120] Atsiminimai apie Antaną Sniečkų. V., 1982, p. 252.
[121] Bordonaitė M. Draugas Matas. V., 1986, p. 160.
[122] Lietuvos Komunistų partija skaičiais. 1918—1975. V., 1976, p. 117, 119, 123.
[123] Lietuvos Komunistų partijos istorijos apybraiža, t. 3, p. 113.
[124] Lietuvos TSR liaudies ūkis 1987 m. Statistikos metraštis. V., 1988, p. 3.

ALBANIJA VAKAR IR ŠIANDIEN

RAMUTIS ALFREDAS GRIŽAS

Albanijos Liaudies Socialistinė Respublika (ALSR) — nedidelę teritoriją (28,7 tūkst. kv. km) ir nedaug gyventojų (3,1 mln.) turinti šalis. Albanai — senovės ilyrų, dar gerokai iki mūsų eros gyvenusių Balkanų pusiasalio vakarinėje dalyje, Adrijos pakrantėje, palikuonys. Per visą daugiaamžę istoriją jiems teko kovoti dėl savo nepriklausomybės. I a. pr. m. e. Albaniją užkariavo romėnai. Žlugus Romos imperijai, jai priklausiusi Ilyrijos provincija tapo Bizantijos, Bulgarijos ir Serbijos tarpusavio kovų arena. Iki pat XIX a. pabaigos albanų tauta buvo Osmanų imperijos sudėtyje. Svarbiausi Balkanų pusiasalio keliai ėjo palyginti toli nuo Albanijos, ir kalnuotas reljefas, prastas vidaus susisiekimas didele dalimi lėmė šalies izoliaciją bei ekonominį atsilikimą.

1912 m. spalio mėnesį įsiliepsnojo pirmasis Balkanų karas, kuris šioje šalyje sukėlė ir nacionalinio išsivadavimo judėjimą. Atkakli kova prieš pavergėjus turkus baigėsi 1912 m. lapkričio 28 d. Albanijos nepriklausomybės paskelbimu Vlioros mieste.

Karaliaus Zogu valdymo metais (1925—1939) Albanija buvo menkai išsivysčiusi agrarinė šalis. Dauguma gyventojų (apie 90 proc.) gyveno kaimuose, kur dar buvo išlikę gimininės santvarkos liekanų — šeimyninės bendruomenės ir brolijos. Maždaug 40 proc. žemės naudmenų priklausė stambiesiems žemvaldžiams. 83 proc. valstiečių kiemų teko 60 proc. žemės, o 14 proc. jų iš viso žemės neturėjo ir nuomojo iš stambiųjų žemvaldžių, mokėdami nuo trečdalio iki pusės derliaus. Beveik baudžiavinėje priklausomybėje buvę nuomininkai dar turėjo eiti lažą, kartais net 52 dienas per metus, tiekti žemvaldžiui įvairių žemės ūkio produktų. Ne ką geresnė buvo ir daugumos laisvųjų valstiečių, dirbusių savo žemę, padėtis. Nemaža jų turėjo tik nedidelį sklypelį — sodą ir daržą. Juos slėgė didžiuliai mokesčiai. Iki Antrojo pasaulinio karo beveik 80 proc. albanų buvo neraštingi, šalyje siautė badas ir skurdas. Nepakeliamas gyvenimas vertė ieškoti darbo kitose šalyse, emigruoti.

Feodalinė žemėvalda trukdė plėtoti žemės ūkį. Jis buvo neproduktyvus. Nebuvo plėtojama ir prekinė rinka. Svarbiausi žemdirbio įrankiai tebebuvo pačių pasidarytas medinis arklas, akėčios ir kauptukas. Būdama žemdirbystės šalis, Albanija nepajėgdavo pakankamai apsirūpinti javais ir turėjo juos importuoti.

Labai silpna buvo ir šalies pramonė, negalėjusi patenkinti nė minimalių poreikių. Albanija buvo labiausiai ekonomiškai atsilikusi šalis Europoje. 1938 m. joje tebuvo 300 nedidelių fabrikų ir dirbtuvėlių, daugiausia perdirbančių žemės ūkio produktus. Beveik pusėje iš jų dirbo mažiau kaip po 10 darbininkų, o iš viso šalyje jų tebuvo 15 tūkstančių.

Dėl karaliaus A. Zogu vykdomos politikos beveik visa Albanijos eko-

---

R. A. Grižas — ekonomikos mokslų kandidatas, docentas, LTSR MA Ekonomikos instituto vyresnysis mokslinis bendradarbis

nomika praktiškai priklausė Italijos kapitalui. Italų fašizmas stengėsi realizuoti senus savo siekius — galutinai kolonizuoti šalį, o jos teritoriją paversti tolesnės ekspansijos į Balkanus placdarmu. Užsitikrinusi hitlerinės Vokietijos paramą, 1939 m. balandžio mėnesį Italija pradėjo tiesioginę agresiją prieš Albaniją.

A. Zogu vyriausybė nesiryžo organizuoti atkirčio interventams. Į kovą dėl savo nacionalinio ir socialinio išsivadavimo pakilo albanų tauta. Nedideli savanorių būreliai didvyriškai priešinosi Italijos kareiviams, kurių desantas šturmavo Duresio uostamiestį ir kitas vietoves. Iki dantų ginkluotos kariuomenės spaudžiami, albanai buvo priversti trauktis į kalnus. Jų išsivadavimo kovos tikslas buvo nusimesti ir okupantų, ir vietos feodalų bei stambiosios buržuazijos jungą.

Kovai su interventais ėmė vadovauti Albanijos komunistai. Jau 4-ąjį dešimtmetį didesniuose miestuose buvo susikūrusios komunistų grupės. Kad galėtų koordinuoti nacionalinio išsivadavimo jėgas, jos turėjo nedelsdamos jungtis į vieningą komunistų partiją. Ji įsteigta 1941 m. lapkričio 8 d. (1948 m. Albanijos Komunistų partija pavadinta Albanijos darbo partija). 1941 m. lapkričio mėnesį vykusioje partinėje konferencijoje išrinktas partijos Centro Komitetas. Pirmuoju sekretoriumi tapo Enveras Hodžia.

Italijos kariuomenės nuostoliai vis didėjo. Ją pakeitę fašistinės Vokietijos daliniai irgi buvo sutriuškinti. 1944 m. lapkričio 29 d. Albanija išsivadavo iš fašistinės okupacijos. Jos teritorijoje mūšiuose su interventais nedalyvavo nė vienas tarybinis kareivis, tačiau Raudonosios Armijos pergalės prieš hitlerinę Vokietiją ir jos satelitus visuose frontuose (taip pat ir Balkanuose) buvo svarbiausias išorinis veiksnys, lėmęs ir Albanijos išsivadavimą.

Bendradarbiavimas su TSRS ir kitomis socialistinėmis šalimis turėjo didelę reikšmę Albanijos Liaudies Socialistinės Respublikos socialinei ir ekonominei raidai. 1949 m. ji buvo priimta į ESPT, įsitraukė į tarptautinį darbo pasidalijimą. 1945 m. birželio mėnesį Albanija užmezgė ekonominius ryšius su TSRS. Albanijos vyriausybinė delegacija, atvykusi į Maskvą, įteikė TSRS užsienio reikalų komisarui prašymą suteikti jai pagalbą. Albanija pageidavo, kad TSRS apginkluotų 7 divizijas po 6 tūkstančius žmonių, aprūpintų jas artilerija, įvairiais šaunamaisiais ginklais, apranga, inžinerijos įrenginiais ir transporto priemonėmis, be to, parengtų vyresniųjų ir jaunesniųjų karininkų. Taip pat buvo prašoma ir ekonominės pagalbos — naftos ir kalnakasybos pramonei plėtoti.

Atsiliepdama į šiuos pageidavimus, TSRS pateikė ginklų, tačiau ne septynioms, kaip prašyta, o tik trims divizijoms (18 tūkst. žmonių). Tačiau ir tos trys divizijos nebuvo pakankamai apginkluotos — net šautuvų joms skirta tik 12 tūkstančių. Dar Albanija pageidavo, kad 100 jos vyrų būtų priimta mokytis į TSRS aviacijos mokyklas, o tūkstantis pionierių (nuo 12 iki 15 metų) — į karo mokyklas. Šis pageidavimas irgi nebuvo patenkintas. TSRS priėmė į karo mokyklas tik 250 Albanijos karininkų. Į Albaniją tuo metu pasiųsta 10 įvairių sričių specialistų, kas, aišku, negalėjo turėti didesnės reikšmės šios šalies ekonomikai.[1] Taigi Albanijos vyriausybės prašymas suteikti pagalbą patenkintas tik iš dalies. Tokią padėtį galima paaiškinti tuo, kad TSRS turėjo atsižvelgti į susikomplikavusius Albanijos ir Jugoslavijos santykius: tuo metu iš esmės buvo sprendžiamas klausimas, ar Albanija liks nepriklausoma šalis, ar įsilies į Jugoslavijos federaciją. J. Stalinas nenorėjo, kad Albanija būtų nepriklausoma valstybė, nors apskritai jo nuomonė šiuo klausimu buvo prieštaringa.[2]

6-ąjį dešimtmetį TSRS ir Albanijos ryšiai tapo glaudesni. Tuo laikotarpiu TSRS suteikė jai didelių kreditų lengvatinėmis sąlygomis, didelę

[1] Коммунист. М., 1975, № 7, с. 54.
[2] Djilas M. Conversations with Stalin. N. Y., 1986, p. 133—136.

neatlygintinę ūkinę paramą. Albanijos skolos buvo sistemingai nurašomos arba nukeliami jų padengimo terminai. Vien 1957 m. TSRS vyriausybė perdavė Albanijai kaip dovaną septyniolika TSRS pastatytų pramonės įmonių. Jų produkcija tuo metu sudarė 25 proc. visos ALSR pramonės produkcijos [3].

Tarybų Sąjunga padėjo Albanijai sukurti arba plėsti energetikos, naftos, kalnakasybos, medžio apdirbimo, tekstilės, maisto ir kt. pramonės šakas. 1957—1960 metais įvairiose Albanijos liaudies ūkio šakose dirbo daugiau kaip 3 tūkst. tarybinių specialistų. Per tą laikotarpį TSRS padėjo Albanijai pastatyti ir rekonstruoti 71 pramonės įmonę.[4] TSRS taip pat padėjo plėtoti žemės ūkį, projektuoti ir statyti melioracijos įrenginius, mechanizuoti žemės ūkio darbus.

Tačiau nuo 1956 m. ėmė ryškėti, kad Albanijos vidaus ir užsienio politika vis labiau skiriasi nuo TSRS ir kitų Europos socialistinių šalių politikos. Galima nurodyti nemaža klausimų, dėl kurių ėmė nesutarti Albanija ir dauguma kitų socialistinių šalių. Pirmiausiai tai pasakytina apie J. Stalino asmens kulto ir 1956 m. įvykių Vengrijoje traktavimą, vis didėjančius ekonominius Albanijos reikalavimus kitoms socialistinėms šalims, neigiamą jos reakciją į TSRS ir Jugoslavijos partinių ir valstybinių santykių normalizavimą.

1961 metų gruodžio mėnesį TSRS vyriausybės iniciatyva Maskvos ir Tiranos santykiai buvo nutraukti. Ir nors vėliau TSRS stengėsi juos atkurti, Albanija į tai nekreipė jokio dėmesio. Dabar TSRS yra tos nuomonės, kad jeigu praeityje ir buvo priežasčių, dėl kurių pablogėjo abiejų šalių santykiai, tai šiuo metu jų nėra. „Mūsų šalis, — pasakė M. Gorbačiovas, kalbėdamas Sofijoje 1986 m., — stoja už santykių su Albanijos Liaudies Socialistine Respublika normalizavimą. Abiems šalims parodžius gerą valią, šį klausimą galima išspręsti, vadovaujantis abiejų valstybių tautų interesais" [5].

Albanijos vadovams ėmus remti dogmatiškus Kinijos KP postulatus, vis mažiau bendradarbiauti su Europos šalių komunistų ir darbininkų partijomis, paaštrėjo ir ALSR vidaus politinė padėtis. Už TSKP pozicijos rėmimą 1960 m. buvo suimti Albanijos komunistinio judėjimo veteranai — ADP CK Politinio biuro narė L. Belišova, jos vyras — žemės ūkio ministras M. Komo, Centrinės revizijos komisijos pirmininkas K. Taško. 1961 m. įvykęs ADP IV suvažiavimas prasidėjo pranešimu, kad „demaskuotas" eilinis „sąmokslas, organizuotas jugoslavų ir graikų iniciatyva ir remiamas JAV 6-ojo laivyno bei keleto išdavikų".[6]

1961 metų gegužės mėnesį buvo apkaltinti „sąmokslu prieš liaudies valdžią" ir nuteisti mirti kontradmirolas T. Seiko ir buvęs Albanijos atstovas Ekonominėje Savitarpio Pagalbos Taryboje D. Taško.

Nuo 1961 m. Albanijos darbo partijos vadovybė pradėjo propagandinius išpuolius prieš socialistines šalis. Albanija nepritarė jokioms pasaulyje vykusioms deryboms dėl nusiginklavimo ir bendradarbiavimo. ADP VI suvažiavime, įvykusiame 1971 m., E. Hodžia teigė, kad TSRS ir Lenkijos sutartys su VFR, keturių valstybių susitarimas dėl Vakarų Berlyno statuso, taip pat TSRS ir JAV susitarimai apriboti strateginę ginkluotę trukdo stiprinti taiką ir saugumą Europoje.[7] Panašaus pobūdžio kalbas Albanijos atstovai sakė ir Suvienytųjų Nacijų Organizacijoje bei kituose tarptautiniuose forumuose. ALSR buvo vienintelė Europos valstybė, nedalyvavusi Helsinkio pasitarime dėl saugumo ir bendradarbiavimo Europoje.

---

[3] Проблемы экономической интеграции социалистических и капиталистических стран. М., 1976, с. 27.
[4] Ten pat.
[5] Правда, 1986, 8 ноября.
[6] Sprawy międzynarodowe, 1982, Nr. 10, p. 77.
[7] Ten pat, p. 78.

Prie Albanijos ir TSRS bei kitų Europos socialistinių šalių santykių pablogėjimo nemažai yra prisidėjusi ir Kinijos Liaudies Respublikos tuometinė politika. Albanijos ir Kinijos santykiai buvo grindžiami bendromis ultrakairuoliškomis ir dogmatiškomis nuostatomis. Be to, albanai tikėjosi sulaukti didesnės Pekino ekonominės pagalbos. Tačiau ši draugystė truko palyginti neilgai. Albanijos viltys sulaukti Kinijos ekonominės pagalbos žlugo. Abiejų šalių santykiai ypač pablogėjo 1978 m., o gerėti pradėjo tik nuo šio dešimtmečio antrosios pusės.

E. Hodžios vyriausybės politinė koncepcija buvo tokia: esą Albaniją iš visų pusių supą įvairiausio plauko „revizionistai" (taip buvo vadinamos visos Europos socialistinės šalys), „socialimperialistai" (TSRS, o po 1978 m. — ir Kinija) bei „imperialistai" (Vakarų šalys). Ir visi jie esą visokiausiais būdais nori kenkti Albanijai ar net ją užgrobti. Šių E. Hodžios ir jo grupės pramanytų „teorijų" padarinys buvo tas, kad Albanija ėmė vis labiau atsiriboti nuo tarptautinių ekonominių bei politinių ryšių ir pateko į saviizoliaciją.

Albanijoje tolydžio kartojosi įvairiausios propagandinės demagoginės kampanijos. Taip buvo siekiama „sukelti šalyje revoliucinį pakilimą", o iš tiesų — nukreipti žmonių dėmesį nuo tikrųjų prastos ekonominės padėties kaltininkų.

ADP vidaus ir užsienio politika priklausė nuo E. Hodžios, kuris visiškai kontroliavo šalį. Jo vadovavimo metais šalyje visą laiką buvo įtempta padėtis. ADP VII suvažiavime, įvykusiame 1976 m., buvo sakoma, kad socializmas Albanijoje kuriamas tokiomis sąlygomis, „kai vyksta įnirtinga klasių kova dėl dviejų raidos kelių — socialistinio ir kapitalistinio, ir ši kova vyksta visuose frontuose — politiniame ir ekonominiame, ideologiniame ir kariniame" [8]. Sudėtingą politinę padėtį šalyje rodo ir ADP VII suvažiavimo dokumentai. Juose skelbiama, kad visą laikotarpį tarp partijos VI ir VII suvažiavimų vadovybės kursui priešinosi nemaža ADP vadovaujančių darbuotojų. Čia buvo minimi ADP CK Politinio biuro nariai B. Baluku (Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas, gynybos ministras), A. Kelezi (MT pirmininko pavaduotojas, Valstybinės plano komisijos pirmininkas), K. Teodosi (pramonės ir kasyklų ministras), kandidatas į Politinio biuro narius P. Dume (gynybos ministro pavaduotojas, Generalinio štabo viršininkas), P. Dobdiba (žemės ūkio ministras), ADP CK nariai K. Ngelis (prekybos ministras), T. Deljanas (švietimo ministras) ir kiti. ADP CK ataskaitiniame pranešime partijos VII suvažiavimui sakoma, kad „tai buvo plačius sluoksnius apimantis ir labai pavojingas sąmokslas" [9]. Visi minėtieji asmenys buvo pašalinti iš pareigų. Vakarų spaudos duomenimis, kai kurie iš jų buvo sušaudyti. Paskutinė partijos vidinių rietenų auka buvo ALSR Ministrų Tarybos pirmininkas M. Šehu, nužudytas 1981 metų gruodžio mėnesį. Daugelį metų jis buvo vienas artimiausių E. Hodžios šalininkų. Su klasių kovos lozungu įvyko įnirtingos aukščiausiųjų partijos veikėjų grumtynės. E. Hodžia nesiskaitė su priemonėmis malšindamas savo politinius oponentus. Neparankių režimui žmonių likvidavimas buvo įprastas dalykas.

Visą seriją išpuolių prieš TSRS ir kitas Europos socialistines šalis ADP vadovai padarė ir 9-ojo dešimtmečio pradžioje. Kalbėdamas ADP VIII suvažiavime, įvykusiame 1981 m., E. Hodžia labai kritikavo TSRS politiką Angoloje, Pietų Jemene, Etiopijoje ir Afganistane. Didžioji jo pranešimo dalis buvo skirta dviejų „supervalstybių" politikai smerkti. Vertindamas 1980—1981 metų įvykius Lenkijoje, E. Hodžia puolė ir Lenkijos jungtinę darbininkų partiją, ir „Solidarumą", sakydamas, jog šiuo atveju „katalikų

[8] Zeri i popullit, 1976. 11. 05.
[9] Ten pat.

bažnyčia, Lenkijos ir pasaulinė reakcija manipuliuoja darbininkų klase"[10]. Albanijos vadovo kritika aplenkė tik Vietnamo, Laoso ir Korėjos LDR Komunistų partijas.

Albanijos vadovai nuosekliai laikėsi savitos orientacijos, dėl ko ši šalis visą laiką likdavo svarbiausių pasaulinės politikos tendencijų nuošalyje. Nutraukusi santykius su Kinija, Albanija atmesdavo visas galimybes suartėti su Europos socialistinėmis šalimis. Ji neigiamai vertino ir neprisijungusių šalių judėjimą, nes jis esą silpninąs revoliucinius procesus Trečiajame pasaulyje.

Per visą E. Hodžios valdymo laikotarpį Albanijos gyventojai buvo visiškai atskirti nuo pasaulio. Valstybės saugumo organų darbuotojai draudė albanams bendrauti su užsieniečiais. Buvo persekiojami rašytojai ir kiti kultūros veikėjai, drįsę kritiškai vertinti Albanijos vadovybės veiklą. „Albanijos visuomenė — griežčiausiai kontroliuojama visuomenė Europoje, — rašoma 1978 m. paskelbtame JAV valstybės departamento tyrime. — Nė vienoje Europos valstybėje nėra tokių gausių valstybės saugumo ir policijos pajėgų, palyginti su bendru šalies gyventojų skaičiumi"[11].

1985 m. mirė E. Hodžia, valdęs šalį daugiau kaip 40 metų. ADP CK pirmuoju sekretoriumi tapo Ramizas Alija, vienas iš Hodžios artimųjų žmonių. Ar kas nors pasikeitė Albanijoje po diktatoriaus mirties? Vienaprasmiškai atsakyti būtų sunku. ALSR pozicija TSRS atžvilgiu nė kiek nepasikeitė. Dar 1987 m. R. Alija sakė: „. . . Nei dabar, nei ateityje Albanija nebendradarbiaus, nedalyvaus mainuose, nepalaikys jokių santykių su Tarybų Sąjunga"[12].

1976 metų Albanijos konstitucija draudžia imti paskolas ir kreditus iš „kapitalistų" arba „buržuazinių ir revizionistinių monopolijų ir valstybių". Todėl užsienio ekonominių ryšių sferoje ALSR laikosi lygiaverčių prekybos ir mokėjimų balansų principo ir nesinaudoja užsienio kreditais. Šaliai gan sunku išlaikyti užsienio mokėjimų balansą. Taip pat jai nelengva suformuoti ir eksporto bazę. Naudojantis atsilikusia technika ir technologija neįmanoma pagaminti prekių, galinčių konkuruoti užsienio rinkose. Dabartinė Albanijos vyriausybė ieško būdų, kaip spręsti įsisenėjusias problemas. E. Hodžios įpėdinis stengiasi tobulinti valstybės mechanizmą, didinti įmonių savarankiškumą ir darbininkų materialinį suinteresuotumą. Tačiau dažniausiai šių siekių įgyvendinti nepavyksta dėl albanų visuomenėje įsigalėjusio uždarumo.

ALSR palaiko prekybos ryšius su 50 pasaulio valstybių. Daugiau kaip 60 proc. užsienio prekybos apyvartos tenka socialistinėms šalims.[13] Jau daugelį metų svarbiausia jo prekybos partnerė tarp ESPT šalių yra Čekoslovakija. Jai tenka 13 proc. ALSR užsienio prekybos apyvartos, kurios apimtis 1987 m. buvo 84,1 mln. rublių.[14] ČSSR eksportuoja į Albaniją sunkvežimius, hidraulinius krautuvus, šachtų įrenginius, lokomotyvus, armatūrą, metalo apdirbimo stakles, įrenginius tekstilės ir kitoms pramonės šakoms, įvairias mašinų detales ir atsargines dalis, vamzdžius ir valcuotąjį metalą, įvairius chemijos produktus ir plataus vartojimo prekes. Ji padėjo Albanijai pastatyti svarbių liaudies ūkio objektų.

Į ČSSR (kaip ir į kitas šalis) Albanija pirmiausiai eksportuoja tradicines savo prekes: šviežius ir konservuotus vaisius bei daržoves, geležies bei nikelio rūdą, nikelio karbonatą, chromo rūdą ir chromo koncentratą, plataus vartojimo prekes, daugiausia rankdarbius, kailius ir jų pusfabrikačius.

[10] Hoxha E. Bericht an den VIII Parteitag der Partei der Arbeit Albaniens. Tirana, 1981, s. 212.
[11] The Wall Street Journal, 1979.05.02.
[12] Новое время, 1989, № 5, с. 35.
[13] Эхо планеты, 1988, № 36, с. 35.
[14] Чехословацкая внешняя политика: 1988, № 11, с. 8.

Albanija taip pat palaiko gan intensyvius ekonominius ryšius su Rumunija, Lenkija, VDR ir Bulgarija. Albanijos ir Jugoslavijos santykiai neaktyvūs. Prasidėjo santykių su Kinija atšilimas. KLR sutiko padėti Albanijai rekonstruoti kai kuriuos seniau savo statytus pramonės objektus.

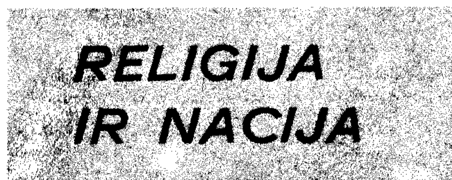
Sėkmingiau dabar plėtojami Albanijos ryšiai ir su kai kuriomis kitomis šalimis. Pagerėjo ALSR ir Turkijos, Graikijos santykiai, aktyviau ieškoma kontaktų su Vakarų Europa. Pradėjo veikti keltas, sujungęs Duresio uostą su Orantu Italijoje. Ši šalis pirmauja Vakarų Europoje bendradarbiavimo su Albanija atžvilgiu. Pastaraisiais metais ALSR užmezgė diplomatinius santykius su Vakarų Vokietija, kuri, išstumdama Italiją, veržiasi į ekonominio bendradarbiavimo su Albanija lyderius. Bona suteikė Tiranai neatlygintinę 6 milijonų markių vertės pagalbą.[15].

Albaniją ėmė lankyti užsienio turistai, tiesa, kol kas jų dar labai nedaug. Šalyje pradėjo veikti nuolatinės keleivinio oro laivyno linijos į Vengriją, Rumuniją, Jugoslaviją, Graikiją, VDR, Šveicariją, Prancūziją.

Nors po diktatoriaus mirties Albanijos visuomenėje įvyko poslinkių, tačiau ji iki šiol atsilieka nuo Europos ir pasaulio raidos. Tie poslinkiai kol kas tėra pirmieji žingsniai veržiantis iš saviizoliacijos. Ateitis parodys, kokį vaidmenį pasirinks Albanijos Liaudies Socialistinė Respublika tokiame sudėtingame dabarties pasaulyje.

---

[15] Эхо планеты, 1988, № 36, с. 35.

НАУКА И РЕЛИГИЯ

Mūsų mokslininkai, mokslų daktarai — nesvarbu, ar jie būtų armėnai, azerbaidžaniečiai, ar seniai Lietuvoje gyvenantys rusai, pagaliau ir lietuviai — visi gali kvalifikuotai, moksliškai išdėstyti nacionalinio klausimo teoriją. Bet jeigu prasidės kalba apie nesenus nacionalinius konfliktus, tai kiekvienas iš jų — tuo galima neabejoti — laikysis požiūrio, kuriam pritaria dauguma jo tautybės žmonių.

Mat nacionalinius santykius ir požiūrį į juos lemia ne tik protas, mokslo teiginiai, išsilavinimas. Čia susiklosto ypatingas klodas jausmų ir pažiūrų, giliai įsišaknijusių tautos praeityje. Todėl nepakanka vien empiriškai apibendrinti reiškinius, nuomones, sprendimus siekiant išsiaiškinti problemą, atskleisti sudėtingas, daugiapakopes materialinių gyvenimo sąlygų ir religinių varsų nuspalvintas tautinės kultūros sąsajas. Tuo labiau, kad visame marksizme, ko gero, mažiausiai tėra aptartos kaip tik nacionalinių santykių ir religijos problemos. Marksizmo klasikai nepaliko mums sistemiškai išdėstyto požiūrio į šį klausimą. Be to, ir situacija pasaulyje per praėjusius 70—100 metų labai smarkiai pasikeitė. Tad kokios nacionalinių santykių ir religijos problemos? Tokį klausimą kelia filosofijos mokslų daktaras L. Mitrochinas straipsnyje „Religija ir nacija", išspausdintame žurnalo „Nauka i religija" trečiajame numeryje.

Autorius pažymi, kad sunkiais stalininės vienvaldystės metais ir vėliau „nacionalinio klausimo teorija" tarnavo valstybinei politikai, sudarė mokslinį pamatą. Emocijų lygmenyje mes tokį požiūrį, suprantama, pasmerkėme. Tačiau tuo laikotarpiu atsiradusios dogmatinės nuostatos iki šiol mūsų mąstymą nuodija iš vidaus kaip tie nitratai „visiškai natūralias" daržoves.

Chorchė Luisas Borchesas yra pasakęs: „Knyga, kurioje nėra antiknygos, laikoma neišbaigta". Visiems mums naudingas patarimas: labai kritiškai vertinkime sąvokas ir samprotavimus, kuriuos įpratome laikyti savaime suprantamais teorijos požymiais, nors iš tikrųjų jie reiškia ne tikrąjį nacionalinio klausimo turinį, o tai, kaip jį reglamentuoja administracinis biurokratinis mąstymas.

Kalbėdami apie tautinę kultūrą, mes dažnai mechaniškai kartojame: „socialistinio turinio, nacionalinės formos kultūra". Nesunku pastebėti, kad šis apibrėžimas esminiais kultūros bruožais laiko tik klasinius požymius, o tautiniams bruožams, kurie formuojasi amžiais, skiria antraeilę, neesminę vietą — jie tesą tik forma. Į tautinę kultūrą paprastai žiūrima kaip į dvasinį reiškinį, kaip į ideologinį gyvenimo būdo apvalkalą. Kadangi manyta, kad įvairių tautybių ir etninių grupių materialinių egzistavimo sąlygų vienodėjimas yra neišvengiamas ir pažangus procesas, todėl skelbta, jog pageidautina, kad dvasinėje kultūros sferoje išnyktų skirtumai, teliktų tik išorinės, grynai dekoracinės detalės. Kitoks minties posūkis paprastai buvo vertinamas kaip „nacionalistinės atgyvenos". O dar Marksas įrodė, kad visuomeninė būtis (socialinė veikla) neįmanoma be sąmonės, tikslo nustatymo, valios, tam tikros psichinės žmonių būsenos. Vaizduotis, kad visuomeninė būtis atsieta nuo visuomeninės sąmonės, galima tik abstrakčiai, mėginant atsakyti į filosofinį klausimą, kuri sąvoka yra „pirminė", kuri „antrinė". Visiškai tai tinka pasakyti ir apie tautinę kultūrą, sudėtingą, vientisą materialinių ir dvasinių elementų sistemą, susidedančią iš darbo įrankių ir produktų, gyvenimo būdo ir elgesio būdų, ritualų, simbolių, mitų, dorovinių normų, psichinių stereotipų ir t. t.

Vienas iš esminių kultūros komponentų yra religija. Ji paprastai vadinama ypatinga visuomeninės sąmonės forma, sąmonės, teigiančios visagalio Dievo esybę. Toliau aiškinama, kad toks supratimas tikinčiuosius skatina paveikti aukščiausiąsias jėgas įvairiausiomis apeigomis, šventėmis, ceremonijomis. Tai yra tikėjimas, sukeliąs kultą. Tokią nuomonę palaiko grynai teologinis požiūris, pagal kurį viskas apverčiama aukštyn kojomis.

Religija, pabrėžė Marksas, yra vienas iš „dvasinių praktinių" būdų valdyti tikrovę ir tenkina istoriškai susiklosčiusius visuomeninius poreikius. Kitaip tariant, tai ne tik abstrakčių dogmų ir bendrų moralinių nurodymų sistema, bet ir tam tikras socialinės veiklos tipas, sistema pažiūrų, kurios šią veiklą skatina, reguliuoja, pateisina. Religija — „tikrojo pasaulio grandis" (Marksas) — organiškas, aktyvus socialinio audinio komponentas, kuris reiškiasi visoje „vertikalioje" žmogaus gyvenimo raidoje.

Taigi religija, kaip teigia straipsnio au-

torius, yra ne paprastas tautinės kultūros apvalkalas, išorinis ideologinis sluoksnis, kurį lengva pašalinti švietimu ir auklėjimu. Kaip ypatingas „gyvenimo mokslas", ji giliai įsišaknijusi kasdieninėje žmonių veikloje, persmelkia jų pasaulėjautą. Sakysime, neįmanoma teisingai įvertinti islamo vietos Vidurinės Azijos tautų gyvenime, nepastebint, kad islamo reglamentuojamos elgesio taisyklės apima visą buitį, savitai nuspalvina atsakingiausius, persilaužimo momentus žmogaus ir visuomenės gyvenime. Dauguma gyventojų buitinį islamą laiko svarbiausiu, būtinu liaudies tradicijų elementu, jo įtaką stiprina tvirta viešoji nuomonė — į tai reikia atsižvelgti samprotaujant apie kai kurių jo elementų prasmę ir tuo labiau mėginant jį „išnaikinti".

Pas mus, nurodo L. Mitrochinas, vyksta plati kampanija — išstumti religines apeigas ir pakeisti jas naujomis, pasaulietiškomis. Kodėl tokie menki jos rezultatai! Matyt, „naujo apeigyno" kūrėjai nepaiso svarbiausio dalyko: apeigos — tai ne linksmas laiko praleidimas, ne „turiningo laisvalaikio" epizodas, o istoriškai susiklostęs šimtmečius vykusio bendradarbiavimo patirties perteikimo būdas, žmogaus psichikos reguliavimo ir orientavimo atsakingiausiais momentais būdas, priemonė žmogui pratinti prie kolektyviškų, visuomeniškai tikslingų ir pastovių vertybių, normų, elgesio taisyklių. Apeigos kaip organiškai vientisa sistema kūrėsi tūkstančius metų, todėl negalima staigiai, kartais visiškai nepateisinamai įsibrauti į audinį, primesti kabinetuose sugalvotus, dažnai perdėm paradiškus pavyzdžius. Apeigas kuria vidinis žmonių poreikis. Religija neprimetė apeigų iš viršaus, jos formavosi iš apačios, bendro gyvenimo procese. O kadangi nereliginių kultūrų istorijoje nėra, tai reikėtų pagalvoti, kaip derinti pasaulietines ir religines apeigas.

Šiaip ar taip, administraciniai mėginimai keisti apeigas, kurios įaugusios į žmonių buitį ir sąmonę, neišvengiamai žeidžia religinius jausmus. O mūsų laikais, kai tokios iniciatyvos paprastai vertinamos kaip spaudimas iš „centro", žeidžia ir nacionalinius jausmus.

Apskritai svarbiausia daugelio ateistinių veikalų yda yra ta, kad juose realią tikinčiųjų pasaulėjautą, jos logiką ir prioritetus stengiamasi pavaizduoti savaip, grįsti tai ne realiu gyvenimu, o samprotavimais iš oficialių religinių leidinių, kurie menkai atspindi „gyvąją" religiją. Iš tikrųjų juk tik pats tikintysis gali žinoti apie savo religinius poreikius. O kai kurie ateistai, neatsiklausę pačių tikinčiųjų nuomonės, ima samprotauti, sakykim, ar gali bažnyčia imtis labdaringos veiklos ir pan.

Noriu dar kartą pabrėžti, rašo autorius, kad tautinė kultūra, ypač susijusi su religine pasaulėjauta — tai vientisas, organiškas darinys (bent taip ją suvokia patys žmonės), ir visoks neapgalvotas išorės poveikis, mėginimas reguliuoti iš šalies neišvengiamai sukelia įtampą.

Kartais galima išgirsti esą religija sukelianti tarpnacionalinius konfliktus. Straipsnio autorius su tuo nesutinka. Taip, istorijoje neretai karai, tautų, tautinių grupių susirėmimai buvo motyvuojami religiniais sumetimais. Bet iš tikrųjų tokių susirėmimų priežastys būdavo kitos — jie kildavo dėl objektyvių socialinių-ekonominių prieštaravimų. Kas kita, kai tokius prieštaravimus žmonės įsisąmonina religine forma.

Iš esmės panašiai plėtojasi ir nacionalistiniai jausmai. Įvairių tautinių kultūrų sąveika savaime negali būti nesutarimų priežastis — jie atsiranda dėl realių socialinių ekonominių prieštaravimų. Nesutarimai gali būti labai įvairūs: neapgalvotas pramonės objektų išdėstymas, ypač jei jie pavojingi ekologiniu požiūriu, primesta monokultūrinė žemdirbystė, vietinių verslų ignoravimas arba jų nuskurdinimas, net aprūpinimo pertrūkiai, o ką jau kalbėti apie veiklą, tiesiogiai susijusią su nacionaline politika, teritorijos pertvarkymai, niekinantis požiūris į vietinius papročius ir kultūros paminklus. Apskritai nacionalizmas reiškiasi ne protestu prieš tuos ydinguosius reiškinius, o nacionalistine specifika.

Konfliktinėmis situacijomis nesutarimai, sukelti nacionalinių jausmų, kurie verčia žmogų laikytis savo šaknų, tautos, tėvų priesakų, gali būti bendro pobūdžio, atspindėti įvairių tautybių nesuderinamumą. Susiformuoja nacionalistinė sąmonė, pasižyminti maksimalizmu ir ekstremizmu, galinti ne tik įtvirtinti, bet ir paaštrinti konfliktines situacijas.

Straipsnio autorius atkreipia dėmesį į tai, kad reikia atsargiai vartoti „atgyvenų", „prietarų" terminus, paplitusius mūsų ateistinėje literatūroje. Jie pateisinami kalbant apie plačią istorinę nacionalinės sąmonės raidos perspektyvą, kai pamažu, demokratizuojant ir sprendžiant socialines problemas, ta sąmonė išsivaduoja nuo priešiškumo kitoms tautoms, nuo nemokslinio požiūrio į kultūros esmę. Bet tokios „atgyvenos" ne mechaniškai migruoja iš vienos epochos į kitą; kiekviena karta, veikiama istoriškai konkrečios aplinkos, perima jas iš naujo.

Dėl nuolatinio administruojamojo biurokratinio kišimosi į nacionalinius santykius prietarai ir atgyvenos tampa doroviniais ir psichologiniais veiklos stimuliatoriais vadinamajame horizontaliajame lygmenyje, kuris susidaro kaip prieštara spaudimui iš „viršaus".

Mes vis deklaravome, kad svarbiausios kultūros vertybės yra tos, kurios atsiranda ryžtingai pertvarkant žmonių gyvenimą. Bet toks aktyvus pertvarkymas sukelia nepasitenkinimą ir protestą. Nacionalinė savimonė pasirenka kitą logiką: kultūros vertybė — jos ištikimybė tradicijoms, protėvių palikimo gyvybingumas, prieštaravimas visokiems „išorės" poveikiams. Tokia ideologija, baigdamas straipsnį, pažymi L. Mitrochinas, „sauganti" savąją kultūrą, lengvai virsta nacionalistine neapykanta kitoms tautoms. Tokia logika būdinga ne tik tikinčiųjų, bet ir netikinčiųjų sąmonei.

KITO KELIO NEBUVO

EDVARDO TIČKAUS GIMIMO 110-OSIOMS METINĖMS

Istorijon įrašyti didvyrių vardai ilgainiui tampa legendomis arba nueina užmarštin. Laikas, tik laikas koreguoja žygdarbius, paryškina jų reikšmę ir prasmę, demaskuoja tuos, kurie išdavyste ir apgaule mėgina pelnyti sau šlovę. Tarp tų, kurių vardo netemdo joks šešėlis, kuris tarsi aukso grynuolis nepraranda savo vertės, kurio metai neišblėsina žmonių atmintyje, yra ir Rokiškio krašto sūnus Edvardas Tičkus.

Partijos istorijos institute prie LKP Centro Komiteto *Edvardo Tičkaus byloje*, pažymėtoje 11655 numeriu, tėra vos keletas dokumentų. Štai jo gimimo liudijime parašyta, jog jis yra Mykolo Tičkaus ir Barboros Valiulytės sūnus, gimęs 1879 metų lapkričio 28 dieną Pakriaunio kaime. Toliau biografijoje, kuri surašyta pagal jo žmonos Onos Tičkuvienės pasakojimą, skaitome šias eilutes:

„Gimė Obelių valsčiuje, Pakriaunio kaime, valstiečių vidutiniokų šeimoje. Krikštytas Kriaunų bažnyčioje. Baigęs Kriaunų vidurinę mokyklą, toliau mokėsi pats, labai daug skaitė, visada svajojo būti mokytoju. Šeimoje buvo penki broliai. Nuo 1901 metų tarnavo caro kariuomenėje. 1905 metais suorganizavo karių sukilimą prieš caro valdžią. Buvo paimtas į kalėjimą ir išsėdėjo nuo 1905 m. iki 1911 m."

Lietuvis Edvardas Tičkus tarnavo kariuomenėje tolimame Rusijos imperijos kampe Piatigorske. Išvažiuodamas iš gimtinės jis turėjo vos dvidešimt dvejus metus. Imlus jaunuolis netrukus išmoko kalbėti ir skaityti rusiškai. Čia, tarp caro armijos kareivių, buvo ir socialdemokratinių bei bolševikinių pažiūrų žmonių. Su jais Edvardas greitai rado bendrą kalbą. Kariuomenėje jis pirmą kartą išgirdo ir Lenino vardą, susipažino su jo idėjomis, knygomis.

1905-ieji metai. Revoliucijos vėjai siautė ir Gruzijoje. Žmonės sukilo prieš carą ir vietinius išnaudotojus. E. Tičkus tuomet saugojo ginklų sandėlius. Karininkas įsakė nieko arti sandėlio neprileisti. Tačiau sąmoningas jaunuolis nepaklausė įsakymo, jis mintimis ir jausmais buvo su tais, kurie ėjo prieš carą. E. Tičkus išdalijo ginklus maištininkams, nors žinojo, kas jam už tai gresia. Jis buvo nuteistas šešerius metus kalėti.

Grįžęs iš kalėjimo E. Tičkus apsigyveno pas tėvus Pakriaunyje. Tačiau caro žandarai jam nedavė ramybės. Vengdamas persekiojimų, jis ėjo per kaimus, mokė vaikus. Juolab, kad būti mokytoju — jo jaunystės svajonė. 1916 metų rudenį jis skiriamas Obelių pradinės mokyklos mokytoju. Čia dirbo iki 1918 metų pavasario.

Ona Tičkuvienė prisimena, kad pas jos vyrą užsukdavo labai daug žmonių. Ateidavo valstiečiai išlieti savo širdgėlos, pasiklausti patarimo, papolitikuoti. Pastebėjus, kad pas Tičkų besilankantys žmonės tampa nepakantūs išnaudotojų valdžiai, kad buvęs politinis kalinys aktyviai agituoja burtis kovai su buržujais ir sekti Rusijos proletariato bei valstiečių pavyzdžiu, mokytojas iškeliamas į Lingmenių mokyklą Švenčionių apskrityje. Tačiau gaivūs Rusijos revoliucijos vėjai ir į Lietuvą atnešė Lenino idėjas. Daug kur kūrėsi bolševikinės organizacijos.

1918 metų spalio mėnesį, tuoj po LKP I suvažiavimo, Rokiškio apskrityje įvyko visų valsčių komunistinių organizacijų atstovų susirinkimas. Jie svarstė, kaip kovoti su kaizeriniais okupantais ir vietine buržuazija. Šiai kovai vadovauti buvo išrink-

tas pogrindinis apskrities komitetas. Į jį įėjo ir mokytojas E. Tičkus. Po susirinkimo apskrities valstiečiai ir kumečiai buvo agituojami stoti į Komunistų partiją, aiškinama, kad ji vienintelė gali padėti liaudžiai įveikti skurdą ir priespaudą. Šios daug žadančios ir gaivios idėjos patraukė žmones ir jie aktyviai stojo į Komunistų partiją. Per porą mėnesių Rokiškio apskrities partinė organizacija neregėtai išaugo. 1918 m. gruodžio 19 d. išrenkamas apskrities revoliucinis komitetas, kurio nariu tampa ir E. Tičkus. Komitetas nutaria paimti valdžią į savo rankas apskrities centre. Daugiausia revoliucionierių jėgų buvo Obeliuose. Gruodžio 22 dieną jos ėmė pulti Rokiškį. Tą pačią dieną Rokiškyje, centrinėje aikštėje, įvyko mitingas, kuriame apskrities revoliucinio komiteto vardu mokytojas Tičkus paskelbė, kad visa valdžia apskrityje pereina Darbininkų ir valstiečių taryboms. Apskrities Tarybų valdžios vadovu tapo visų gerbiamas ir neturtingųjų mylimas mokytojas komunistas Edvardas Tičkus.

1918-ųjų pabaiga buvo audringa. Komunistai kovėsi keliuose frontuose: ne be kraujo praliejimo kūrė Tarybas ir naikino besitraukiančius vokiečius. Kaizerio kareiviai, bėgdami iš Lietuvos, plėšė gyventojus, vežė ką galėjo. Tičkaus iniciatyva apskrities revoliucinis komitetas nutarė nuginkluoti visus ešelonus, vykstančius per Rokiškį, neleisti, kad į Vokietiją būtų išgabentas prisiplėštas turtas. Gruodžio 27 d. susibūrė grupė ginkluotų vyrų, kuriems vadovavo pats Tičkus ir liaudies milicijos sekretorius J. Pagirys. Iš Obelių pusės pasirodė ešelonas. Revoliucionieriai pasislėpė ir laukė, kol traukinys sustos geležinkelio stotyje. Iš vagono pasipylė kareiviai. Tičkus ir Pagirys priėjo prie ešelono viršininko ir pareikalavo, kad iškrautų visas gėrybes, nes kitaip pradėsią šaudyti. Tie žodžiai vokiečius paveikė ir jie pakluso revoliucionierių reikalavimams.

E. Tičkus sužinojo, kad iš Daugpilio atvyksta dar vienas traukinys, kuriuo važiuoja geležinkelininkai. Tačiau tai buvo šarvuotasis traukinys. Juo važiavo daugiau kaip septyni šimtai iki dantų ginkluotų kaizerio kareivių. Tičkus ir Pagirys buvo suimti ir žvėriškai nužudyti. Vokiečiai sudegino geležinkelio stoties pastatą ir nuriūko toliau. Žuvusiuosius iškilmingai laidojo visas Rokiškis ir tūkstančiai gyventojų iš aplinkinių kaimų. Tai įvyko 1919 metų sausio 2 dieną.

Giedrė MILKEVIČIŪTĖ

KALĖJIMUOSE NEPALŪŽĘS

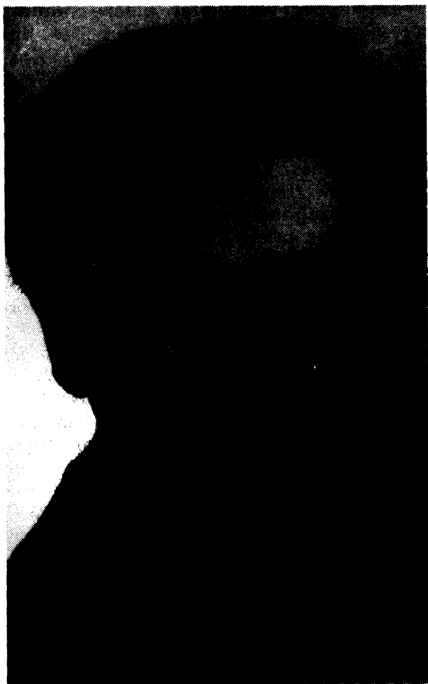
BALIO PETNIŪNO GIMIMO 90-OSIOMS METINĖMS

Vartant Lietuvos TSR centrinio valstybinio archyvo fonduose saugomas senojo Saugumo departamento bylas, galima pastebėti, kad tarp buržuazinės žvalgybos ieškomų asmenų 1921 metų pabaigoje ir 1922 metų pradžioje dažnai buvo minima ir Balio Petniūno pavardė. Žvalgybos agentų pranešimuose ji dar figūravo Jurgio, Jurgelio, Karlo Ludzgaus slapyvardžiais.

Kas gi buvo tas Balys Petniūnas, kuo jis nusikalto ir kodėl jo taip uoliai ieškojo Lietuvos respublikos žvalgyba?

Balys Petniūnas gimė 1899 metų lapkričio 19 dieną Utenos apskrities Baravainių kaime. Tėvas buvo kalvis ir turėjo 10 hektarų ūkelį. Bet dar Baliui mažam esant jis išvyko į Ameriką. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, šeimos ryšiai su tėvu nutrūko, o karo audros iš gimtųjų namų išginė ir Balį. Jis atsidūrė Petrograde, vėliau Bogorodicke (Tulos gubernija). Ten baigė evakuotos iš Lietuvos Dotnuvos žemės ūkio mokyklos dvimetį kursą. Toli nuo gimtinės jis sutiko žinią apie Vasario revoliuciją, dalyvavo Spalio revoliucijos įvykiuose Bogorodicke. 1918 metų pavasarį devyniolikmetis B. Petniūnas persikėlė gyventi į Maskvą. Čia aktyviai įsijungė į visuomeninį politinį gyvenimą ir buvo priimtas į Komunistų partiją.

Kai 1918 metų vasarą lietuviai karo pabėgėliai pradėjo grįžti į gimtinę, V. Kapsuko vadovaujamas Lietuvos reikalų komisariatas Rusijoje grįžtančiuosius stengėsi panaudoti Spalio revoliucijos idėjoms skleisti vokiečių okupuotoje Lietuvoje. Liepos viduryje, baigęs propagandistų kursus, kuriuose paskaitas skaitė A. Lunačiarskis, V. Kapsukas, Z. Angarietis, RKP(b) Lietuvių sekcijų Centro Biuro siuntimu B. Petniūnas taip pat sugrįžo į Lietuvą V. Kapsukas buvo nurodęs jam konspiracinį adresą Vilniuje ir įdavęs trumpą laišką buto šeimininkui P. Eidukevičiui. „Vilniuje aš lengvai radau P. Eidukevičiaus butą. Mane sutiko jo žmona — akių gydytoja B. Burbaitė-Eidukevičienė, — rašė savo atsiminimuose B. Petniūnas. — P. Eidukevičius padėjo užmegzti ryšius su kitais draugais". Netrukus Lietuvos Komunistų partijos va-

dovybė pasiuntė B. Petniūną partiniam darbui į Kauną.

Skirtingai nuo Vilniaus Kaunas atrodė labiau sukarintas miestas. Buvo jaučiama, kad vokiečių okupacinė valdžia čia dar stipri. Stoties gatvėje mūrinio namo, pažymėto 19 numeriu, antrame aukšte buvo įsikūręs Kauno partinės organizacijos komitetas. Čia ir pradėjo savo naują veiklą B. Petniūnas, tapęs Komunistų partijos Kauno miesto komiteto nariu.

1918 metų gruodžio 21 dieną buvo iškilmingai įkurta Kauno Darbininkų atstovų taryba. Šios Tarybos veikloje aktyviai dalyvavo ir B. Petniūnas. Darbininkų atstovų taryba išvadavo iš Kauno kalėjimo politinius kalinius, paleido miesto dūmą, įvedė Kaune 8 valandų darbo dieną, priėmė nutarimus darbo apsaugos klausimais, valsčių atstovų prašymu padėjo kurtis revoliuciniams komitetams. Svarbus uždavinys, kurį turėjo spręsti Darbininkų atstovų taryba, buvo revoliucinės agitacijos plėtotė tarp vokiečių kareivių.

„Atsišaukimų vokiečių kalba netrūko, — vėliau pasakojo B. Petniūnas. — Kiekvieną vakarą blogiau apšviestose gatvėse ir net miesto centre atsišaukimai buvo dalijami kareiviams tiesiog į rankas. Taip mūsų literatūra, nors ir pavojingu keliu, vis dėlto patekdavo ten, kur reikia. Kartais Tarybos nariams pavykdavo užmegzti ryšius su kareiviais spartakiečiais. Jiems buvo iškeltas uždavinys aprūpinti Kauno Darbininkų atstovų tarybą ginklais". Tai padaryti nebuvo sunku, nes vokiečių kareiviai, ypač po Lapkričio revoliucijos Vokietijoje, supratę savo kovų beprasmiškumą, norėjo kuo greičiau baigti karą ir grįžti namo. Bet, provokatoriui išdavus, naktį iš 1918 metų gruodžio 24 į 25 dieną į Kauno Tarybos būstinę įsiveržė vokiečių žandarmerijos kareiviai. Kambarėlyje, kuriame B. Petniūnas ir nakvodavo, surado 19 šautuvų. B. Petniūnas su kitais buvo suimti. Už ginklų supirkimą jiems grėsė karo lauko teismas. Tačiau darbininkų delegacijai pareikalavus jie buvo paleisti. Pavyko išvaduoti B. Petniūną ir 1919 metų vasario 10 dieną, suimtą su kitais 46 Tarybos nariais. Bet po trijų dienų, vykstant Kauno miesto partinės organizacijos ir Darbininkų atstovų tarybos narių susirinkimui, kaizerinė kariuomenė apsupo namą Pakalnės gatvėje, Nr. 32, ir suėmė apie 60 komunistų. Kitą dieną okupacinė valdžia uždarė ir Tarybos laikraštį „Proletarskaja pravda".

Kauno kalėjime, į kurį pateko B. Petniūnas bei kiti Tarybos nariai, buvo gūdu. Kalėjimo kieme stovėjo mechanizuotos kartuvės. Kaliniai pareikalavo, kad jos būtų pašalintos. Jie tvarkė kameras, įvedė budėjimą virtuvėje, reikalavo pagerinti sąlygas, suteikti daugiau teisių politiniams kaliniams. Visą laiką jie ruošėsi pabėgti, bet tai padaryti jiems nepavyko. Tik 1919 metų balandžio mėnesį Tarybų Lietuvos ir Baltarusijos karinei vadovybei pasikeitus politiniais kaliniais su Vokietijos karine vadovybe, B. Petniūnas ir kiti Kauno Tarybos nariai iš kalėjimo buvo paleisti. B. Petniūnas atvyko į Vilnių, kur tuo metu vyko įnirtingi raudongvardiečių mūšiai su mieste siautėjusiais pilsudskininkais. Vienų gatvės kautynių metu B. Petniūnas pateko į priešo nelaisvę. Iki 1920 metų liepos mėnesio jis buvo kalinamas koncentracijos stovykloje.

1920 metais, Lietuvos Komunistų partijai pasitraukus į pogrindį, prasidėjo revoliucinio judėjimo atoslūgis. Tai pajutusi, buržuazijos valdžia sustiprino represijas prieš darbininkų organizacijas. Nuvilnijo suėmimų banga. Ji palietė ir Ukmergę, į kurią rugpjūčio mėnesį buvo partijos pasiųstas B. Petniūnas. Ukmergės parajonio pogrindinės partinės organizacijos sekretorius rūpinosi savo organizacijos stiprinimu, jos gretų augimu. Jis kovojo ir dėl to, kad būtų pagerintos darbo žmonių gyvenimo sąlygos. Mitinguose, susirinkimuose buvo reikalaujama spaudos, susirinkimų, demonstracijų laisvės. Tačiau neilgai padirbėjo B. Petniūnas Ukmergėje. Po poros mėnesių jis buvo perkeltas į LKP CK aparatą Kaune.

Buržuazijos represijos pasiekė ir Kauno partinę organizaciją, darbininkų profsąjungas. Buvo suiminėjami vadovai, aktyvistai. Reikėjo padėti besislapstantiems nuo policijos revoliucionieriams, surasti jiems konspiracinius butus. Šiais reikalais ir rūpinosi į Kauną atvykęs B. Petniūnas. Čia dirbti jam teko neilgai. 1921 metų pradžioje LKP CK patvirtino jį Panevėžio rajono pogrindinio partinio komiteto sekretoriumi. Dirbti buvo nelengva, nes pakilusi baltojo teroro banga skaudžiai kliudė ir Panevėžį. Tačiau B. Petniūnas rado bendrą kalbą su Panevėžio komunistais, sutelkė ir sustiprino ra-

jono partinę organizaciją, įtraukė į jos veiklą naujų miesto ir kaimo darbininkų atstovų. Kai buvo renkami delegatai į LKP III suvažiavimą, komunistai pasiūlė B. Petniūno kandidatūrą.

Į Lietuvos Komunistų partijos suvažiavimą, kuris įvyko 1921 metų spalio 24—29 dienomis Karaliaučiuje, delegatai suvažiavo nelegaliai, slapta perėję Lietuvos—Vokietijos sieną. Suvažiavimo darbe dalyvavo V. Kapsukas. Jis labai domėjosi gyvenimu Lietuvoje, klausinėjo B. Petniūną apie Panevėžio komunistų veiklą, apie revoliucinio judėjimo augimo perspektyvas. LKP III suvažiavimas priėmė naujus partijos įstatus, išrinko LKP Centro Komitetą ir Revizijos komisiją. Į Revizijos komisiją buvo išrinktas P. Pajuodis, J. Stašelis ir B. Petniūnas.

Paskutinę suvažiavimo dieną į vokiečių komunisto dailidės E. Kloševskio butą, kur vyko šis suvažiavimas, įsiveržė vokiečių policija. Ji suėmė delegatus. B. Petniūnas Karlo Ludzgaus slapyvardžiu pateko į Karaliaučiaus kalėjimą. Čia delegatai baigė LKP III suvažiavimą. Kadangi į Vokietiją jie buvo atvykę pakeistomis pavardėmis, pasivadinę tarybiniais piliečiais, Vokietijos administraciniai organai juos nubaudė tik už tai, kad buvo nelegaliai perėję Vokietijos valstybinę sieną. Po poros mėnesių iš kalėjimo jie buvo paleisti. Tarybinės vyriausybės tarpininkavimu 1921 metų pabaigoje jie išvyko į Tarybų Rusiją.

Maskvoje B. Petniūnas dirbo valstybės saugumo organuose kartu su tokiais žymiais čekistais kaip F. Dzeržinskis, V. Mendžinskis, J. Unšlichtas ir kt. Jis dirbo ir kituose tarybiniuose administraciniuose organuose. Gyvendamas Maskvoje, B. Petniūnas nenutraukė ryšių su Lietuva, bendradarbiavo LKP pogrindinėje spaudoje, daugiausiai „Tiesos" ir „Kareivių tiesos" laikraščiuose. Jo korespondencijų, pasirašytų savo pavarde arba kriptonimu B. P., buvo galima rasti ir Maskvoje ėjusiame „Priekalo" žurnale.

Represijos, vykdytos Stalino asmens kulto metais, neaplenkė revoliucinio judėjimo Lietuvoje dalyvio komunisto B. Petniūno. Pagal pramanytus kaltinimus jis buvo du kartus suimtas. Stalininiuose kalėjimuose praleido 10 metų. Kaip neteisėtai represuotas 1957 metais jis reabilituotas, grąžintas į Komunistų partiją.

Po Didžiojo Tėvynės karo B. Petniūnas sugrįžo į Lietuvą. Dirbo ūkinį darbą Ukmergėje, Troškūnuose. Tačiau sunkus ir įtemptas gyvenimas, kalėjimai ir koncentracijos stovyklos pakirto B. Petniūno sveikatą. Nepalūžo tik jo dvasia. 1957 metais jis išėjo į pensiją, tačiau kiek galėdamas dalyvavo visuomeniniame gyvenime Vilniuje. 1959 metais buvo išrinktas buvusių revoliucinio judėjimo dalyvių buitinės komisijos prie Vilniaus miesto vykdomojo komiteto pirmininku, rūpinosi buvusių revoliucionierių šeimų gyvenimo ir buities sąlygų gerinimu.

B. Petniūnas mirė 1964 metų rugpjūčio 29 dieną Vilniuje.

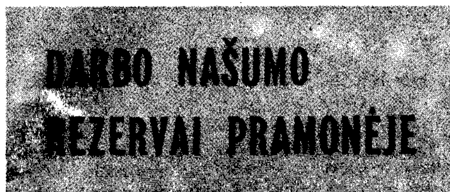
Roma JERMALAVIČIENĖ,
LTSR centrinio valstybinio archyvo vyresnioji mokslinė bendradarbė

PATIKSLINIMAS

Patiksliname, kad per tautinę talką uždirbtos lėšos galutinai buvo susumuotos jau išspausdinus straipsnį „Pensijos, skurdo riba ir jautrumo deficitas" („Komunistas", Nr. 10). Invalidų, vienišų senų žmonių, našlaičių šalpai sukaupta 2320 tūkst. rublių. Todėl labdarai skirtos tautinės talkos rezultatai vertintini teigiamai.

Reiškiame nuoširdžią padėką įmonių, ūkių, įstaigų kolektyvams, visuomeninėms organizacijoms, visiems tautinėje talkoje dalyvavusiems Lietuvos žmonėms už paramą invalidams, našlaičiams, seneliams.

V. MORKŪNAS,
Darbo ir socialinio aprūpinimo ministras

AUTORIŲ KOLEKTYVAS. DARBO NAŠUMO REZERVAI PRAMONĖJE. — V.: MINTIS, 1988. — 213 p.

Autoriai trijuose recenzuojamos knygos skyriuose nagrinėja darbo našumo lygio ir dinamikos dėsningumus, sutelkia dėmesį į pagrindines kryptis, kuriomis tobulinama mokslinė pažanga, jos formavimas bei realizavimas, taip pat gamybos organizavimas ir valdymas. Knygoje nurodoma, kad dvyliktajame penkmetyje respublikoje visuomeninio darbo našumą būtina padidinti 18 procentų, o laikotarpiu iki 2000 metų — 1,9—2 kartus. Siekiant šių tikslų dvyliktajame penkmetyje materialinės gamybos darbuotojų skaičius tik nežymiai padidės, tryliktajame — nedidės, o keturioliktajame penkmetyje, kai materialinė gamyba bus gerokai išplėsta, — netgi sumažės. Taip siekiama subalansuoti darbo jėgos poreikius su ištekliais ir pakankamai aprūpinti darbo jėga negamybinę sferą. Vadinasi, siekiant suintensyvinti visuomeninę gamybą, reikia daug racionaliau naudoti ir materialinius, ir darbo išteklius. Autoriai siūlo čia padidinti mokslo reikšmę — kurti ir diegti tikslines kompleksines programas, nuosekliai vykdyti techninę politiką, aprėpiančią visus gamybos valdymo lygmenis ir visus mokslinės techninės pažangos ypatumus.

Knygoje siūloma, kaip pagerinti visą planavimo darbą, parengti moksliškai pagrįstą planinę rodiklių sistemą, kuri atspindėtų gamybos augimą, skatintų didinti jos efektyvumą ir darbo našumą, padėtų taupyti darbo laiką, metalą, energiją ir kitus išteklius. Darbo našumo planavimui tobulinti siūloma plačiau taikyti grynosios produkcijos rodiklį.

Pirmajame skyriuje skaitytojai supažindinami su pramonės darbo našumo didinimo patirtimi, sukaupta diegiant XI penkmečio kompleksinę gamybos intensyvinimo programą. Analizuodami, kaip buvo vykdoma ši programa, autoriai nurodo tik laimėjimus: pramonės įmonės ir susivienijimai, įdiegę šią programą, per XI penkmetį gamybos apimtį padidino 26,2 procento, arba 0,6 punkto daugiau negu visa respublikos pramonė, o kai kurios įmonės pasiekė itin gerų rezultatų. Tačiau, nuodugniau įsigilinę į pirmoje lentelėje pateiktus duomenis, matome, kad visuomeninis darbo našumas toli gražu nepadidėjo, nes 1981—1985 metais pagrindiniai gamybiniai fondai, darbo aprūpinimas fondais padidėjo kur kas daugiau nei prekinė produkcija ir darbo našumas. Todėl ir darbo našumo didėjimą tuo laikotarpiu neverta laikyti laimėjimu, kaip teigia pirmo skyriaus autoriai, šį faktą reiktų kritiškai vertinti, juo labiau, kad darbo našumo vidutinis metinis prieaugis — 4,2 procento — yra per mažas. Vidutinis fondų našumas kasmet ne didėjo, o mažėjo 2 procentais. Vargu ar tokią patirtį galima teigiamai vertinti.

Nemažai dėmesio skiriama dvyliktojo penkmečio darbo našumo problemoms. Kaip ir anksčiau, svarbiausia darbo našumo didinimo kryptis respublikos pramonėje yra diegti techninę pažangą. Jos priemonėmis XII penkmetyje bus sutaupyta 61,6 mln. rb materialinių išteklių. Tačiau ar tai iš tikrųjų labai efektyvu, sunku spręsti, nes autoriai nepateikia būsimųjų pagrindinių fondų ir gamybos didinimo tempų.

Gerokai padidinti respublikos pramonės darbo našumą XII penkmetyje taip pat padės gamybos valdymo tobulinimas — 0,7 punkto, gamybos organizavimo tobulinimas — 1 punktu ir darbo organizavimo tobulinimas — 5,8 punkto. Planuojama, kad ypač stipri bus pastarojo veiksnio įtaka.

Nors pirmojo skyriaus autoriai gana tiksliai vertina intensyviuosius ir ekstensyviuosius pramonės darbo našumo rezervus, tačiau nepaaiškina, kokiu būdu juos būtų galima sėkmingiau naudoti, kadangi apskritai gamybos valdymo ir organizavimo įtaka darbo našumui kol kas menka.

Mokslo ir technikos pažangos spartinimą partija laiko pagrindine ekonominės strategijos kryptimi. Antrajame skyriuje gana išsamiai atskleidžiama mokslinio techninio potencialo sudėtinių dalių struktūra ir parodomi jų reprodukcijos šaltiniai, apibūdinamas išlaidų mokslo ir technikos pažangai diegti X ir XI penkmečiuose ekonominis efektas, taip pat nurodomos dvejopos priežastys, dėl kurių mažėja mokslo ir technikos priemonių efektyvumas. Tai veiksniai, nepriklausantys nuo specialistų, atsakingų už kompleksinių programų priemonių diegimą, ir veiksniai, susiję su tų specialistų veikla. Tačiau aiškinant nepakankamus specialistų veiklos rezultatus apsiribojama teiginiais, kad kol kas netobuli šiuolaikiniai techninės pažangos valdymo metodai, kad praeityje techninė pažanga nesprendė kardinalių gamybos technologijos ir produkcijos kokybės gerinimo problemų, dominavo šakinio principo taikymas

ir buvo nepatenkinama šakinių investicijų politika. Todėl skaitant knygą, gali susidaryti vaizdas, kad, patobulinus centralizuotą valdymą, būtų galima numatyti, ir ką kiekvienam vartotojui gaminti, ir su kokia technika, ir kokios kokybės, o tada mokslinė techninė pažanga būtų efektyvi. Vargu ar vien geresnis centralizuotas valdymas padėtų siekti šių tikslų. Nors toliau autoriai rašo, kad tam reikia ir kitokių ūkininkavimo sąlygų, kas buvo nurodyta TSKP XXVII suvažiavime, bet nepabrėžia, kad pagrindinė kliūtis, trukdžiusi didinti diegiamų mokslo ir technikos priemonių efektyvumą, tai administracinė ir komandinė, griežtai centralizuota ekonomikos valdymo sistema ir įmonių nesavarankiškumas. Tai ir sumenkino respublikinių tikslinių kompleksinių programų efektyvumą. Galima autoriams pritarti, kad jei nebus sudaryta ir toliau tobulinama efektyvi techninė įmonės politika, nebus galima spartinti darbo našumo ir be paliovos gerinti produkcijos kokybės. Bet kas tai turi padaryti — ar ministerijos iš viršaus, ar pačios nevaržomos, savarankiškos įmonės, — lieka neaišku. Skyriaus autoriai primena, kad nepakankamai dėmesio skiriama paruošimo cechams modernizuoti, kad staklių gamyklose per mažai diegiama lanksčiųjų gamybos sistemų. Tik nederėjo nutylėti, kad savarankiškai ir šių klausimų įmonės dar negali spręsti.

Atrodo, kad trečio skyriaus autoriai pateikia susimąstyti verčiančių duomenų apie pernelyg išpūstą valdymo aparatą. Pasak jų, per pastaruosius tris dešimtmečius sąjunginių ministerijų skaičius šalyje padidėjo nuo 45 iki 63, valstybinių komitetų — nuo 3 iki 19. Mašinų gamybos kompleksui vadovauja 19 ministerijų, kuro ir energetikos — 4, chemijos — 3, metalurgijos — 2, lengvajai ir maisto pramonei — 7 ir pan. Atrodytų, belieka padaryti išvadą: sumažinkime šį biurokratinį valdymo aparatą ir nevaržykime daugiau įmonių, susivienijimų, kombinatų teisių, leiskime jiems savarankiškai spręsti, kaip spartinti mokslo ir technikos pažangą, didinti darbo našumą. Tačiau tokių apibendrinimų autoriai nedaro, nors siūloma naudotis Volgos automobilių gamybinio susivienijimo patirtimi.

Remdamiesi gamybos intensyvinimo programa 1986—1990 metų laikotarpiui, autoriai aptaria, kaip patobulinti gamybos valdymo struktūrą ir padidinti jos efektyvumą Lietuvos TSR pramonėje. Nurodoma, kad metinis ekonominis efektas yra daugiau kaip 16 milijonų rublių. Tačiau dirstelėję į trečiame skyriuje pateiktos 18 lentelės duomenis, matome, kad 72 procentai šio efekto bus gauta iš AVS diegimo, o iš ekonominių valdymo metodų — tik 8,5 procento. Iš to aiškiai matyti, kad minėta gamybos intensyvinimo programa stokoja ekonominio mechanizmo darbo našumui didinti.

Paskutiniuose knygos puslapiuose autoriai siūlo plačiai diegti M. Frunzės mokslinio gamybinio susivienijimo ir Volgos automobilių gamybinio susivienijimo išbandytą ūkio mechanizmo tobulinimo kryptį — finansavimąsi. Pasak autorių, būtina sumaniau naudoti šiam tikslui visą ūkio mechanizmą: naujus normatyvus ir metodus, pelno paskirstymo sistemą, kainodarą, diegti vidinę ūkiskaitą. Deja, vėlgi nutylimi šio darbo sunkumai, stabdymo mechanizmo kliūtys. Autoriai užmiršta savo pirmajame ir antrajame skyriuose keltą teisingą mintį, kad negalima visko iš viršaus numatyti, jei pačiose įmonėse ir gamybiniuose susivienijimuose nėra sąlygų savarankiškumui ir iniciatyvai. Gaila, kad šios gamybininkams aktualios minties autoriai toliau neišplėtojo.

Darbo našumo rezervų naudojimas pramonėje šiandien, matyt, daugiau sietinas ne tiek su techninių ir organizacinių būdų paieškomis (apie tai jau nemažai kalbėta ir rašyta), kiek su ekonominių valdymo metodų diegimu, ekonominio mechanizmo darbo našumui kelti kūrimu. Reikalas tas, kad, kol knyga išėjo iš spaudos, ekonomikos valdymo aparato struktūra gerokai pakito, po XIX sąjunginės partinės konferencijos vis plačiau diegiama visiška ūkiskaita, finansavimasis, kolektyvinė ir nuomos ranga bei kiti ekonominiai valdymo metodai. Vadinasi, ir autorių siūlomus būdus, kaip didinti darbo našumą, dabar būtina naujaip vertinti.

Minėti prieštaravimai knygoje (iš vienos pusės, esą viską galima numatyti ir suplanuoti, o iš kitos — kad būtina eiti įmonių, gamyklų, kolektyvų savarankiškumo ir iniciatyvos bei suinteresuotumo stiprinimo keliu) jos vertės pernelyg nesumenkina, — ji, be abejo, sudomins skaitytoją ir paskatins jį patį susiformuoti nuomonę, kaip reikėtų pertvarkyti ekonominį darbą, kad respublikos pramonėje būtų pasiektas didelis darbo našumo prieaugis. Šia prasme knyga pravers partiniams, pramonės susivienijimų, įmonių darbuotojams, mokslininkams ir studentams, — visiems, kas domisi, kaip intensyvinti pramonės gamybą, didinti visuomeninio darbo našumą.

Boleslovas BALČIŪNAS,
ekonomikos mokslų kandidatas,
docentas

Pirmajame viršelio puslapyje. Per dvidešimt penkerius metus didelę darbo draugų pagarbą pelnė Vilniaus „Plastos" gamyklos presavimo cecho brigadininkė komunistė Paulina Kairienė.

Nuotraukoje: Spalio revoliucijos ordininkė P. Kairienė.

Z. Glavecko nuotr.

Trečiajame viršelio puslapyje. Anykščių miesto pakraštyje, netoli Jono Biliūno vidurinės mokyklos, kyla sporto kompleksas. Iš lengvų metalo konstrukcijų jį montuoja Pabaltijo statybos montavimo valdybos Jašiūnų (Šalčininkų rajonas) statybininkai.

Nuotraukoje: sporto komplekso statybos aikštelėje.

ELTOS nuotr.

Prancūzija. Pagal automobilių kamščių gatvėse skaičių Paryžius užima vieną pirmųjų vietų pasaulyje. Nustatyta, kad miesto gatvių eismo greitis neviršija 10 km per valandą. Sostinės municipalitetas numatė parengti centralizuotą elektroninę sistemą, reguliuojančią visus sankryžų šviesoforus, kuriamas požeminių greitkelių projektas, numatyta panaudoti katerius Senos upe.

Nuotraukoje: dėl palikto stovėti nenustatytoje vietoje automobilio susidarė kamštis. Policija „areštuoja" automobilį.

TASS-o nuotr.

Ketvirtajame viršelio puslapyje. Antrus metus Radviliškio rajono „Draugo" kolūkis dirba kaip akcinė bendrovė. Šiemet kolūkiečiai-akcininkai iš gauto pelno numatė žymiai daugiau, t. y. 3 mln. rublių skirti gamybos, socialinės sferos vystymui, o likusią taip pat didesnę dalį — 3 mln. 400 tūkst. rublių dividendų forma pasiskirstyti tarpusavyje pagal akcijų dydį.

Nuotraukoje: „Draugo" kolūkio vyr. ekonomistė komunistė Vida Blinstrupienė (iš kairės) ir vyr. buhalterė Emilija Rupšlaukienė, daugiausia padėjusios sukurti akcinės bendrovės veikimo mechanizmą, su kolūkiečiais-akcininkais kiaulių augintoju Petru Misiukevičiumi bei gyvulininkystės fermos vedėju komunistu Juozu Misiukevičiumi.

V. Valužio nuotr.

Duota rinkti 1989.09.25. Pasirašyta spaudai 1989.10.30. LV 10319. Formatas 70×108/16. Popierius spaudos Nr. 1. Ofsetinė spauda. 6 sp. l., 8,4 sąlyg. sp. l., 9,025 sąl. spalv. atsp., 8,7 apsk. leid. l. Tiražas 49 742 (lietuvių kalba — 44 656, rusų kalba — 5 086). Užs. Nr. 1672. Kaina 25 kap.

Redakcijos adresas: 232600, Vilnius-MTP, Maironio 1.
Telefonai: vyr. redaktoriaus — 61-04-14; vyr. redaktoriaus pavaduotojo — 61-04-61; sekretoriato — 61-34-05; marksizmo-leninizmo propagandos skyriaus — 61-04-29; partijos gyvenimo skyriaus — 61-04-75; kultūros skyriaus — 61-04-08; liaudies ūkio ekonomikos skyriaus — 61-04-57; vertėjų — 61-04-98.

Spaudė LKP CK leidyklos spaustuvė, 232656, Vilnius, Maironio g. 1

Korektorė — A. AIDUKIENĖ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ ЛИТВЫ «КОМУНИСТАС» («КОММУНИСТ») НА ЛИТОВСКОМ ЯЗЫКЕ. ЖУРНАЛ ОСНОВАН В 1918 ГОДУ. ВЫХОДИТ РАЗ В МЕСЯЦ.

Главный редактор А. Виршулис.
Издательство ЦК КП Литвы.
Адрес редакции: 232600, Вильнюс, Майронё, 1.
Отпечатано в типографии Издательства ЦК КП Литвы. 232656, Вильнюс, Майронё, 1.